

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Musonius Rufus'tan Kalanlar

Konuşmalar - Fragmanlar - Mektuplar

Hazırlayan - Çeviren: **Melike Molacı**

Musonius Rufus'tan Kalanlar

Hazırlayan - Çeviren: **Melike Molacı**

cizgi
KİTAPLARI

cizgi
KİTAPLARI

Musonius Rufus'tan Kalanlar

Konuşmalar - Fragmanlar - Mektuplar

Hazırlayan - Çeviren: **Melike Molacı**

Melike MOLACI

Sakarya Üniversitesi Felsefe Bölümü mezunudur. Doktora derecesini Hacettepe Üniversitesi Felsefe Bölümünde, “Güncel Bir İmkân Olarak Stoa Ontolojisi” teziyle almıştır. Çalışma alanları Antik ve Helenistik Felsefe, Stoa Felsefesi ve Ontolojidir. *Stoa Fiziği* kitabının yanı sıra, *Özne, Filsf, Felsefe Tartışmaları, Kaygı, Felsefi Düşün, Felsefe Arkivi* gibi dergilerde çalışma alanlarıyla ilgili yazıları yayımlanmıştır. Halen Necmettin Erbakan Üniversitesi Felsefe Bölümü’nde Öğretim Üyesi olarak görev yapmaktadır.

Musonius Rufus'tan Kalanlar

Konuşmalar - Fragmanlar - Mektuplar

Hazırlayan - eviren: **Melike Molacı**

Çizgi Kitabevi Yayınları: 1233
Felsefe

Genel Yayın Yönetmeni
Mahmut Arlı

©Çizgi Kitabevi
Ağustos 2021

ISBN: 978-605-196-637-3
Yayıncı Sertifika No:17536

KÜTÜPHANE BİLGİ KARTI
- Cataloging in Publication Data (CIP) -

Hazırlayan - Çeviren
MOLACI, Melike
Musonius Rufus'tan Kalanlar
Konuşmalar – Fragmanlar – Mektuplar

Baskıya Hazırlık: Çizgi Kitabevi Yayınları
Tel: 0332 353 62 65- 66

Baskı: Sebat Ofset
Sertifika No: 46039

ÇİZGİ KİTABEVİ

Sahibiata Mah.	Alemdar Mah.
M. Muzaffer Cad. No:41/1	Çatalçeşme Sk. No:42/2
Meram/Konya	Cağaloğlu/İstanbul
(0332) 353 62 65 - 66	(0212) 514 82 93

www.cizgikitabevi.com

●●● / cizgikitabevi

İçindekiler

Sunuş	9
Konuşmalar	17
Fragmanlar	81
Mektuplar	91
Kaynak Metinler Dizini	97
Kaynakça	99

KISALTMALAR

<u>Aesch.</u>	<u>Aiskhylos</u>
<i>Sept.</i>	<i>Septem contra Thebas</i>
<u>Apollod.</u>	<u>Apollodoros</u>
<u>Arist.</u>	<u>Aristoteles</u>
<i>Pol.</i>	<i>Politica</i>
<u>Cic.</u>	<u>Cicero</u>
<i>Fin.</i>	<i>De Finibus</i>
<i>Leg.</i>	<i>De Legibus</i>
<i>Parad.</i>	<i>Paradoxa Stoicorum</i>
<i>Tusc.</i>	<i>Tusculanae disputationes</i>
<u>Clem. Al.</u>	<u>Klementos</u>
<i>Strom.</i>	<i>Stromateis</i>
<u>Col.</u>	<u>Columella, De Re Rustica</u>
<u>Dem.</u>	<u>Demosthenes</u>
DL	Diogenes Laertios, <i>Peri Biôn, Dogmatôn Kai Apophthegmatôn Tôn En Philosophia Eudokimêsantôn</i>
<u>Epict.</u>	<u>Epiktetos</u>
<i>Diss.</i>	<i>Dissertationes</i>
<u>Eur.</u>	<u>Euripides</u>
<i>Alc.</i>	<i>Alkestis</i>
<i>Phoen.</i>	<i>Phoenissae</i>
<u>Gell.</u>	<u>Aulus Gellius</u>
NA	<i>Noctes Atticae</i>
<u>Hom.</u>	<u>Homeros</u>
<i>Il.</i>	<i>Ilyada</i>
<i>Od.</i>	<i>Odysseia</i>
<u>Isocr.</u>	<u>Isokrates</u>
<i>Panath.</i>	<i>Panathenaicus</i>
<u>Lactant.</u>	<u>Lactantios</u>
<i>Div. inst.</i>	<i>Divinae institutiones</i>
<u>Luc.</u>	<u>Lukanos</u>
<i>Vit. Auct.</i>	<i>Vitarum auctio</i>
<u>M. Aur.</u>	<u>Marcus Aurelius Antoninus</u>
<i>Med.</i>	<i>Meditations</i>
<u>Origen</u>	<u>Origenes</u>
<i>C. Cels.</i>	<i>Contra Celsum</i>
<u>Philostr.</u>	<u>Philostratus</u>
VA.	<i>Vita Apollonii</i>

<u>Philo</u>	<u>Philon</u>
<i>Abr.</i>	<i>De Abrahamo</i>
<i>Mos.</i>	<i>De vita Mosis</i>
<u>Pl.</u>	<u>Platon</u>
<i>Ap.</i>	<i>Apologia</i>
<i>Lys.</i>	<i>Lysis</i>
<i>Men.</i>	<i>Menon</i>
<i>Plt.</i>	<i>Politicus</i>
<i>Prot.</i>	<i>Protagoras</i>
<i>Resp.</i>	<i>Respublica</i>
<u>Plin.</u>	<u>Plinius</u>
<i>Nat.</i>	<i>Naturalis Historia</i>
<u>Plut.</u>	<u>Plutarkhos</u>
<i>Artax.</i>	<i>Artaxerxes</i>
<i>Comp. Dion. Brut.</i>	<i>Comparatio Dion et Brutus</i>
<i>De Cohib.</i>	<i>De cohibenda ira</i>
<i>De exil.</i>	<i>De exilio</i>
<i>De frat. amor.</i>	<i>De fraterno amore</i>
<i>De Lib.</i>	<i>De liberis educandis</i>
<i>Inst.</i>	<i>Instituta Laconica</i>
<i>Lyc.</i>	<i>Lycurgus</i>
<i>St. Rep.</i>	<i>De Stoicorum Repugnantiiis</i>
<u>Theog.</u>	<u>Theognis</u>
<u>Thuc.</u>	<u>Thukydides</u>
<u>Sen.</u>	<u>Seneca</u>
<i>Ep.</i>	<i>Epistulae</i>
<u>Soph.</u>	<u>Sophokles</u>
<i>El.</i>	<i>Elektra</i>
<u>Stob.</u>	<u>Stobaios</u>
<i>Ecl.</i>	<i>Anthologium (Εκλογαί)</i>
<i>Flor.</i>	<i>Florilegium (Ανθολόγιον)</i>
<u>Suet</u>	<u>Suetonius</u>
<i>Ner.</i>	<i>Nero</i>
<u>V. Max.</u>	<u>Valerius Maximus</u>
<u>Xen.</u>	<u>Xsenophon</u>
<i>Cyr.</i>	<i>Cyropaedia</i>
<i>Mem.</i>	<i>Memorabilia</i>
<i>Oec.</i>	<i>Oeconomicus</i>
<i>SSR</i>	<i>Socratis et Socraticorum Reliquiae</i>

Sunuş

Bugün sıklıkla “Epiktetos’un hocası” olarak adını duy-maya alışık olduğumuz Gaius Musonius Rufus (30-95), Antikçağ yazarları için Herakles, Odysseus ve Sokrates ka-dar önemli bir örnektir.¹ Roma Stoacılığının pratik felsefeyi yücelten yaklaşımı Musonius’un yaşamıyla tutarlı olan dü-şüncelerinde oldukça belirgindir ve belki de pratik felsefe-nin Stoacı zirvesi, bu büyük Romalıdır. Ondan kalanlarda, eyleme yönelik öğütler ve pratiğe dönük belirgin bir ilgi göze çarpar; konuşmaları evlilik, çocuk bakımı, beslenme, barınma, örtünme, dekorasyon ve tıraş olma gibi konular hakkındadır ve o, gündelik yaşamla ilgili tavsiyeler verir. Bunun yanı sıra sürgün ya da kralların felsefeyle ilgilen-meleri gibi konular hakkında olan konuşmalarında kendi yaşamında karşılaştığı zorluklardan hareket etmiş görü-nür ve onun yerine dertlenen öğrencilerini teselli etmeyi ihmal etmez. Kadın-erkek eşitliğini temellendirdiği ve eğitimde fırsat eşitliğini savunduğu konuşmaları da kendi dönemi açısından oldukça ilerici sayılır. Bununla birlikte herhangi bir eser yazmayan, sözleri ve yaşamıyla felsefeye teşvik eden Musonius, karşılaştığı zorluklara karşı kayıtsızlığından ve düşüncesiyle tutarlı olan yaşamından ötü-

¹ Origen, *C. Cels.* III. 66.

rü Romalı Sokrates olarak çağrılır.² Hatta Arnold'a göre "Musonius'un etkisi öylesine büyüktür ki, onu felsefenin üçüncü kurucusu olarak"³ düşünmek bile mümkündür. Döneminde oldukça etkili olan Musonius'un Cato, Cicero ve Seneca gibi siyasi kumpaslara karıştığı söylenir ve bu haliyle o, yalıtılmış filozof imgesinden oldukça uzaktır.

Musonius'un yaşamına ilişkin tanıklıklar düzmece hikâyelerle iç içe geçer. Bu efsane bulutu büyük ölçüde zalim İmparator Neron ile olan ilişkisinin anlatıldığı yerlerde karşımıza çıkar. Buna göre Neron "bilge olma" suçlamasıyla⁴ onu zindana kapatır, fakat o, yaşamı boyunca İmparatora meydan okumaktan bir an olsun geri durmaz, karşısında kim olursa olsun açık sözlülüğünü sürdürür⁵ ve tıpkı Sokrates gibi kaçmayı reddeder.⁶ Bununla birlikte Musonius'un aslında kim olduğu ve dönemindeki etkisi Lutz'un antik kaynaklardan hareketle çizdiği şu detaylı portrede açıkça ortaya konulur:

"Capito'nun oğlu Gaius Musonius Rufus, muhtemelen milattan sonra 30'larda Volsinii kasabasında Etrüsk bir ailenin çocuğu olarak dünyaya geldi. Atlı sınıfının bir üyesi ve Stoa felsefesinin öğreticisi olan Musonius'ın etkisi, Neron döneminde zirvedeydi. 62 yılında Suriye'ye sürülen Rubellius Plautus'un peşine düşmüş olmalıydı; çünkü iki yıl sonra Neron, Rubellius'un infaz emrini verdiğinde Musonius onunla birlikteydi ve direnmek yerine ölümü cesurca karşılaması için ona

² Rudolf Hirzel, *Der Dialog: Ein literarhistorischer Versuch Volume II*, Leipzig: Verlag Von. S. Hirzel, 1895, p. 289; Charles Pomeroy Parker, "Musonius: the Etruscan", *Harvard Studies in Classical Philology* VII (1896), p.129.

³ E. Vernon Arnold, *Roman Stoicism*, Cambridge: Cambridge University Press, 1911, p. 117.

⁴ Philostr. VA. IV. 35.

⁵ Philostr. VA. IV. 36-37.

⁶ Philostr. VA. IV. 46.

destek olmuştu. Böylece kendini Neron'un siyasi kurbanlarıyla özdeşleştirmiş oldu ve üç yıl sonraki Pisonia komplosunun ardından, o da İmparator tarafından Kyklades'deki ıssız ve kurak Gyra adasına sürüldü. Bu kasvetli yer Musonius'un cesaretini kırmayı başaramadı; aksine felsefeye ilgi duyan gençler, dört bir yandan gelip onun çevresinde bulunmak istediler. Felsefi öğretisinin yanında, orada bir pınar keşfederek adaya gerçek bir iyilik yapmış oldu. Neron'un ölümünden sonra muhtemelen Galba tarafından geri çağrıldı ve Roma'ya döndü. Vitellius'un son günlerini yaşadığı bu zorlu yılda, Antonius Primus ve Petillius Cerealis komutasındaki Vespasian ordularının Roma'yı yok etmek için Cremona'yı talan etmelerinin ardından, İmparator ateşkes için her orduya birer elçi gönderdi. Petillius'un ordusuna gönderilen Arulenus Rusticus büyük yaralar aldıysa da, Musonius elçilerle birlikte Antonius'un karşısına çıktı ve öfkeli askerleri sağduyulu ve barışçıl olmaları için ikna etmeye çalıştı, ne var ki tüm bunlar yüzünden neredeyse yaşamını kaybediyordu. Tacitus'un söylediğine göre ertesi yıl tahta çıkan İmparator Vespasian'ın düzeni yeniden tesis etmeye çabaladığı sıralarda, Musonius, Neron'un erdemini yitirsin diye ölümüne yolladığı Stoacı Barea Soranus aleyhinde yanlış ve haince suçlamalarda bulunan Publius Egnatius Celer'e dava açtı. Celer'i Kinik Demetrios savunmuştu; ancak o, davayı kaybetti ve idam edildi. Vespasian, Mucianus'un kışkırtmasıyla 71'de tüm filozofları sürgüne gönderdiğinde Musonius bundan özellikle muaf tutuldu. Ancak daha sonra bilemediğimiz nedenlerden ötürü sürüldü ve nihayet dostu olduğu söylenen Titus tarafından geri çağrıldı. Plinius ile karşılaşması da muhtemelen bu ikinci sürgünde, Plinius'un subaylık yaptığı Suriye'de gerçekleşti. Plinius, toplumda her sınıftan insanın hayranlığını kazanmış Musonius'un

damat olarak kimi isterse seçebileceğini, ancak buna rağmen onun Stoacı filozof Artemidorus'u seçtiğini söyler. Bu karşılaşma, Musonius'un Yunanistan ziyareti sırasında gerçekleşmiş olabilir, Musonius oraya gittiğinde dini bayramlarda hizmet vermesi gereken Dionysos tiyatrosunun, kanlı gladyatör oyunlarına sahne olduğunu görünce Atinalıları şiddetle eleştirmişti. Öne sürdüğü fikirler tepkiyle karşılanınca da Atina'dan ayrılmayı uygun bulmuştu. Siyasi kargaşalar arasında geçen yaşamının nispeten sakin sayılabilecek dönemlerinde, Roma'da felsefe öğretmiş ve görünüşe göre tartışmalarını her zaman Yunanca yürütmüştü. Ölümü yüzyılın sonlarına doğru gerçekleşmiş olabilir, çünkü Plinius 101 yılında yazarken ondan yaşamıyormuş gibi bahseder [...]

Musonius'un öğretilerinden etkilenen ve çalışmalarını sürdüren manevi torunları, yani öğrencileri ve dostları, seçkin bir grup oluştururlar. Musonius'u manevi bir danışman gibi gören dostları Rubellius Plautus, Barea Soranus ve Thrasea, Stoacı şehitler arasında sayılırlar. Öğrencisi olamayacak kadar genç olmasına rağmen Musonius'un hayranı olduğu iddia edilen Plinius'un çevresinde, Musonius'un damadı Artemidorus (Plinius onu zamane filozoflarının en büyüğü olarak görür) ve dostu Fundanus (Plutarkhos Musonius'un öğretilerini tartışırken onun ağzıyla konuşur) bulunmaktaydı. Fronto Musonius'un felsefe alanında belirli bir başarı ve ün elde etmiş öğrencilerini ve takipçilerini şöyle sıralamaktadır: seçkin bir filozof ve öğretmen olan Tyreli Euphrates, düşünmede ve konuşmada usta Herakleialı Timokrates, Fronto'nun hocası Athenodotus ve altın dilli hatip Prusalı Dion. Elbette onun en ünlü öğrencisi, hocasının yaşamı ve öğretisiyle amaçladıklarını aslına uygun bir şekilde yorumlamış görünen

Epiktetos'tur. Son olarak, Lucius ve muhtemelen Pollio da Musonius'u dinleyenler arasında sayılmalıdır. Yakın çevrenin dışında olan Hierokles, Musonius'un özgürlükçü anlayışını oldukça etkili bir şekilde sürdürmüş ve büyük Hristiyan apolojistlerinden İskenderiyeli Klementos, onun öğretilerini Hristiyan eğitimi üzerine yazdığı *Paedagogus*'taki iddialarına uyarlamıştır.”⁷

Hiçbir şey yazmayan Musonius'un düşünceleriyle ilgili bilginin başlıca kaynağı, öğrencileri, çağdaşları ve ondan yüzyıllar sonra yaşamış bazı yazarlardır. Ondan kalanları üç grup halinde sınıflandırmak mümkündür. Buna göre ilk grup yirmi bir konuşmayı, ikinci grup otuz iki fragmanı ve son grup iki mektubu içerir. *Corpus Musonianum of Lucius* olarak bilinen yirmi bir konuşma, 5. yy antolojisti Stobaios'un eserlerinde korunmuştur. Stobaios bu konuşmaların Musonius'un öğrencisi Loukious'tan alındığını, konuşma başlıklarında ve özellikle *Eklogai*'de⁸ belirtir. Bu yirmi bir konuşmada yukarıda bahsi geçen gündelik konuların yanı sıra Stoa etiğinin temel kavramları ve kuramları, alıştırmaların ve pratik felsefenin değeri ve kanıtlamanın esasları da tartışılır. Birinci grup aktarımlarda çizilen Musonius portresi *Memorabilia*'yı hatırlatır. Loukious da tıpkı Ksenophon gibi ağırbaşlı, dindar ve geleneklere bağlı bir filozof resmeder.

Loukious'un Romalı Sokrates'iyle örtüşmeyen bazı ifadelere ikinci grup aktarımlarda rastlanır. Bunların kaynağının Asinius Pollio⁹ olduğu düşünülür ve buradaki

⁷ Cora E. Lutz, "Musonius Rufus 'the Roman Socrates'," *Yale Classical Studies*. 10, New Haven: Yale University Press, 1947, p. 14-20.

⁸ Stob. *Ecl.* II. 15. 46.

⁹ Suda'nın "Πωλίων ὁ Ασίνιος χρηματίσας" madesinde Pollio'nun "ἀπομνημονεύματα Μουσωνίου τοῦ φιλοσόφου" adlı eserinden bahsedilir. Bkz. Immanuel Bekker, *Suidae Lexicon*. Berolini: typis et impensis G. Reimeri, 1854, p. 917.

Musonius bir azizi andırmaz, ilkin nazaran daha aksi bir insandır, öğüt verirken azarlar ve borç dahi alır. Kuşkusuz Musonius gibi bir yaşam filozofunun söyledikleri (*dicta*) ile yaptıklarının (*facta*) birlikte aktarılması şaşırtıcı değildir. İkinci grup aktarımlar Stobaios, Epiktetos, Plutarkhos, Aulus Gellius ve Aulus Aristides’den parçalar içerir. Ne var ki fragmanlar olarak adlandırılan bu bölüm homojen değildir, *apomnēmoneumata* olarak düşünülebilecek bu bölümde filozofun hem öğretisi aktarılır hem de yaşamından kesitler sunulur. Yirmisi aforizma, motto ve öğüt, beşi Epiktetos’un dostluk üzerine olduğu söylenen konuşmasından parçalar, ikisi Plutarkhos’un aktardığı kısa anekdotlar, dördü Aulus Gellius’un *Noctes Atticae*’inde yer alan hatırlanmaya değer sözler ve biri Aulus Aristides’in aktardığı bir anekdotdur.

Son olarak uzmanların “düzmece mektuplar” olarak adlandırdığı ve Musonius külliyatına dâhil etmediği iki mektup bulunur. İlki *Codex Mazarineus*’ta bulunan ve Pankratides adlı bir babayı felsefeye teşvik etmek için yazılmış bir mektup, diğeri ise Philostratos’un *Vita Apollonii*’sinde bulunan ve Apollonios ile Musonius’un birbirlerine yazdığı dört kısa mektuptur. Pankratides’e yazılmış olan mektup, özgün metinlerle bazı bakımlardan benzerlik içerir; Apollonios ile olan mektuplaşma ise Musonius ile Sokrates arasında benzerlik kurmaya ve filozofu Romalı Sokrates olarak adlandırmaya olanak sağlar.

Musonius’la ilgili metinler ilk kez 1822 yılında Peerlkamp tarafından [*C. Musonii Rufi, Philosophi Stoici, Reliquiae Et Apophthegmata*. Harlemi: Loos] derlenmiş ve bugün standart derleme olarak kabul edilen *C. Musonii Rufi Reliquiae* 1905 yılında Hense tarafından yayımlanmış-

tır. Bu derlemede ise Aulus Gellius'un Latince metni için J. C. Rolfe'nin çevirisi [*The Attic Nights Vol. I-II-III*, (Latince/İngilizce çift dilli basım) Cambridge: Harvard University Press, 1927], Yunanca metinler için ise Hense'nin derlemesi [*C. Musonii Rufi Reliquiae*, Leipzig: Teubner, 1905] temel alınmıştır. Ayrıca karşılaştırma ve metinlerle ilgili açıklamalarda Cora E. Lutz'un metni ["Musonius Rufus 'the Roman Socrates'," *Yale Classical Studies* 10, New Haven: Yale University Press, 1947], C. King'in çevirisi [*Musonius Rufus: Lectures & Sayings*, United States: Createspace, 2011] ve "Kaynak Metinler Dizini'nde yer alan birincil kaynaklardan yararlanılmıştır. Metinlerin numaralandırılmasında ise Hense'nin sıralamasına nispeten sadık kalınmıştır. Buna göre Hense ilk grubu I-XXI olarak, fragmanları da XXII-LIII olarak numaralandırmış, "Düzmece Mektuplar (*Epistulae Spuriae*)" başlığında da mektuplara yer vermiştir. Bununla birlikte Hense'nin edisyonunda numaralandırılmayan bu iki mektuba, bu derlemede '54' ve '55' numaraları verilmiş ve bütün metinlerin bulunduğu birincil kaynaklar "Kaynak Metinler Dizini'nde gösterilmiştir. Ayrıca Hense'nin edisyonunda XV. *Konuşma*'nın ilk bölümü yarım, *Rendel Harris Papirüsü*'nde bulunan parçalarla tamamlanan bu konuşmanın eksik bölümleri için Lutz'un tamamlanmış edisyonundan yararlanılmıştır.

Melike Molacı

Konya, 2021.

Konuşmalar

1. Bir Şey İçin Birçok Kanıt Sunmaya Gerek Yoktur

Öğrendikleri konuları pekiştirmek için filozofları dinleyen gençlerin işittikleri sözlerle ilgili bir tartişma olduğunda, Musonius derdi ki, “her bir konu için pek çok kanıt yerine ikna edici ve açık olanlar aranmalıdır. Nasıl ki övölmeye layık olan hekim, pek çok ilaç yazan değil de az sayıda ilaçla hastalarına kayda değer ölçöde yardım edense; övölmeye değer olan filozof da dinleyicilerine nice kanıtlar sunmaktansa, istediği az sayıda kanıta onları yönlendirendir. Dinleyici ne kadar zekiye ihtiyaç duyaağı kanıt sayısı o denli az olacak ve eğer ortada sağlam bir muhakeme varsa, bunun özünü çabucak kavrayacaktır. Her açıdan açık olan ya da birkaç kanıtla kısaca açıklanabilecek konularda bile uzun uzadıya kanıtlar isteyen biri, tam anlamıyla yeteneksiz ve kalın kafalıdır. Tanrılarla ilgili olan [hiçbir] konuda kanıta ihtiyaç duyulmadığını varsayabiliriz, zira onlardan daha açık ve kesin hiçbir Şey yoktur; oysa kanıtlama belirsiz ya da kesin olmayana ilişkindir, yalnızca böyle <Şeyler> kanıtlanır. Yine insan yalın ve kendinde açık olmayan bir Şeyi, yalınlık ve açıklık aracılığıyla bulmaya çalışmalıdır; zira kanıtlamanın işi budur. ‘Haz iyi değildir’ önermesini ele aldığımızda, ilk bakışta

bunun apaçık bir doğru olduğunu kavrayamayabiliriz, sanki hazzın iyi olması bize cazip gelir. Ne var ki herkesçe kabul edilen ‘bütün iyiler seçilmeye değerdir’ öncülüne ‘bazı hazların seçilmeye değer olmadığı’ öncülünü eklersek, hazzın iyi olmadığını kanıtlarız; burada bilinenlerden hareketle bilinmeyene ulaşırız. Yine ‘sıkıntı kötü değildir’ önermesi de ikna edici görünmez, oysa bunun karşıtı olan ‘sıkıntı kötüdür’ önermesi ikna edici görünür. Ancak ‘bütün kötülükler kaçınılması gereken şeylerdir’ öncülüne, ‘pek çok sıkıntıdan kaçınılmaması gerekir’ gibi kendinde açık bir öncül eklersek, sıkıntının kötü olmadığı sonucuna ulaşırız. Uygun kanıtlama biçimi budur. Bununla birlikte insanlar çabuk ya da geç kavrarlar ve bazıları iyi bazıları da kötü koşullarda yetişirler; aşağı niteliklere ve düşük bir doğaya sahip olanlar, bu öğretileri onaylamak ve bunları izlemek için daha fazla kanıta ihtiyaç duyarlar ve onların daha çok çalışmaları gerekir. Bu, zayıf bedenlerin iyi bir duruma gelmek için daha çok uğraşmalarına benzer. Zeki ve iyi eğitilmiş gençler, doğru muhakemeyi daha kolay, daha çabuk ve daha az kanıtlarla kavrarlar ve buna göre hareket ederler. Gösterişli bir aileye doğmuş ve yetişmiş, bedensel açıdan zayıf, gevşemeye yol açan alışkanlıklarıyla ruhunu hassaslaştırmış, doğasında tembellik ve kalın kafalılık bulunan bir oğlanı ya da genci düşünürsek bunu kolayca anlarız. Bu genci Lakedaimonia [Sparta] düzeninde yetişmiş, gösterişe alışık olmayan, dayanmayı ve katlanmayı bilen ve doğru muhakemeleri dinlemeye yatkın biriyle karşılaştırmak. Eğer bu iki genç, birer kötülük olmayan ölüm, sıkıntı, yoksulluk gibi konular ile yine iyilere karşılık gelmeyen yaşam, haz, zenginlik gibi konular hakkında konuşan bir filozofu dinleselerdi, acaba bu mu-

hakemleri ikisi <de> aynı ölçüde kabul edip, ikna olurlar mıydı? Herhalde olmazlardı. Güçbela ve oldukça yavaş öğrenen biri, yani kalın kafalı [dediğim], onca kanıtla sarsıldığı için belki sonunda ikna olacaktır. Oysa diğeri çok sayıda kanıtla ve sıkı bir çalışmaya ihtiyaç duymaksızın doğal ve kendi için benimsenebilir olan sonuçları çabucak ve kolayca kabul edecektir. Filozof Kleanthes'e 'sıkıntı iyi midir?' diye soran [çocuk], Lakedaimonialı gence benzer mi? Zira onun, doğal bir asalete sahip olduğu görülür ve o erdeme öylesine yönelmiştir ki, sıkıntının doğası gereği kötüye değil de, iyi ve güzel olana yakın olduğunu düşünmüştür. Sıkıntının kötü olana uygun olmadığını çoktan anladığı için onun iyi olup olmadığını sormuştur. Çocuğa hayranlık duyan Kleanthes ona şöyle demiştir¹:

'Konuşmandan belli yavrum, iyi kandan olduğun.'¹

"Böyle bir çocuk yoksulluktan, ölümden ya da korkunç görünen şeylerden korkması; zenginliğin, yaşamın ve hazzın peşinde koşması için nasıl ikna edilebilir?"

"Tartışmamın başlangıç noktasına dönersek, eğer öğretmen gerçek bir filozofsa onun çok sayıda çıkarım ve kanıtla öğrencilerini eğitmesinin oldukça yanlış olduğunu yineliyorum. Bunun yerine o, öğrencilerinin her birine uygun olanı öğretmeli, her bir dinleyicisine zekâsına göre hitap etmeli ve kolayca çürütülemeyecek olan kanıtlar sunmayı tercih <etmelidir>. Hepsinden önce işe yarar şeyler söylemekle ve söylediklerine uygun şekilde eylemekle ilgilendiğini dinleyicilerine anlatmalıdır. Öğrenci de söylenenlere kulak kesilmeli ve yanlış şeyleri bir anlık dikkatsizlikle kabul etmemek için çabalamalıdır. Zeus'un

¹ Hom. *Od.* IV. 611. Ayrıca krş. DL VII 172.

da yardımıyla, var olanlara ilişkin dinlediği onca kanıt arasından yalın olanları seçmeli ve yaşamı için doğru olduğuna inandığı dersleri izlemelidir. Ancak söylenenlerle uyumlu ve onları sağlamlaştıran eylemler varsa felsefenin bir yararı olabilir.”

2. İnsan Erdeme Yönelik Bir Eğilimle Doğar²

[Musonius] “doğa gereği herkesin hatasız ve asil bir şekilde yaşamaya yatkın olduğunu, bunun birimiz ya da diğerimiz için değil, hepimiz için böyle olduğunu” söyledi [ve şöyle devam etti]: “Bu, yasa koyucuların yapılması gerekenleri buyurmalarında ve yapılmaması gerekenleri yasaklamalarında açıkça kanıtlandığı gibi, itaatsizlik eden ya da hata yapan birinin genç, yaşlı, güçlü veya zayıf olup olmadığına bakılmaksızın cezadan kaçamamasından da bellidir. Aslında erdem bütünüyle dışarıdan gelen bir şeyse ya da ondan hiç pay almamışsak durumumuz şuna benzer: Nasıl ki herhangi bir beceriyi edinmemiş birinin, beceri gerektiren işlerde hatasız olması beklenmezse, erdemin ne olduğunu öğrenmeyen birinin de hatasız bir yaşam sürdüreceğini düşünmek makul olmaz, zira bizi hata yapmaktan alıkoyan tek şey erdemdir. Şimdi hasta bakımında sadece hekimin, lir çalmada bir tek müzisyenin <ve> dümeni kullanmada yalnızca dümencinin hatadan muaf olduğunu kabul ediyoruz; ne var ki yaşam söz konusu olduğunda yalnızca kendini erdem çalışmalarına adanmış filozofun değil, erdem üzerine hiç çalışmamış olsa bile herkesin hatasız olmasını bekliyoruz. Bunun nedeni,

² Özgün metnin ayırt edici bir başlığı yoktur. Stobaios bu bölümü “Musonius’tan” olarak başlıklandırır (*Ecl.*, II. p. 183), fakat bölümün konusu erdeme yatkınlıktır.

insanın erdeme yatkın olarak dünyaya gelmesinden başka bir şey olamaz. Aslında doğamız gereği erdemden pay aldığımıza dair oldukça güçlü bir kanıtımız vardır, öyle ki hepimiz erdeme sahip olduğumuzu ve onun iyi bir şey olduğunu söyleriz. Zira herhangi birine akılsız mı yoksa akli başında mı olduğu sorulsa, akılsız olduğunu kabul etmeyecektir; yine adil mi yoksa adaletsiz mi olduğu sorulsa, adaletsiz olduğunu söylemeyecektir. Aynı şekilde ölçülü müsün yoksa ölçüsüz mü diye sorulduğunu işiten biri, ölçülü olduğunu söyleyecektir. Dolayısıyla biri ona iyi biri misin yoksa budala mısın diye sorsa, uygun şekilde yaşamak için herhangi birini dinlemediğini ya da erdemi elde etmek için çalışıp çabalamadığını belirtmeksizin, iyi biri olduğunu söyleyecektir. Bu, insan ruhunda uygun şekilde yaşamaya yönelik doğal bir güç olduğunun ve erdem tohumunun her birimizde bulunduğu kanıtıdır.³ İyi olmak herkese uygun olduğu için bazılarımız gerçekten iyi olduğunu sanarak kendini kandırır, ötekiler ise iyi olmadığını kabul etmekten utanır. Oysa edebiyat, müzik ya da güreş eğitimi almamış biri bunları bildiğini söylemez; öğretmeninin adını veremiyorsa bu becerilere sahipmiş gibi de davranmaz. Öyleyse hepimiz erdeme sahip olduğumuzu nasıl söyleyebiliyoruz? Hiç kimse, doğası gereği bu becerilere sahip olduğunu iddia etmez, bunlarla dünyaya gelen hiç kimse bulunmaz [...]"

³ Krş. Cic. *Fin.* V. 15; *Tusc.* III. 1. 2.

3. Kadınların da Felsefe Yapmaları Gerektiği⁴

Felsefe yapmanın kadınlar için gerekli olup olmadığını soran birine, bunun [kadınlar için de] gerekli olduğunu anlatmaya başladı. “İlkin tanrıların kadınlara da erkeklere de akıl verdiğini; aklın hepimizde bulunduğunu ve akıl aracılığıyla yaptıklarımızı iyi ya da kötü, övülür ya da yerilir olarak değerlendirdiğimizi” söyledi [ve şöyle devam etti]: “Kadın, görmek, işitmek, koku almak ve diğer bütün duylara sahip olmak bakımından erkekle aynıdır. Benzer şekilde her iki bedende de aynı bölümler bulunur, birinde diğerinden fazla olan hiçbir şey yoktur. Ayrıca erdemin peşinde koşmak ve doğa gereği erdeme yakınlık duymak, yalnızca erkeklere özgü değildir, bunlar kadınlarda da bulunur. Kadınlar asil ve adil işleri benimseme ve bunlara karşıt olan şeylerden kaçınma konusunda erkeklerden geri kalmazlar. Eğer böyleyse, asilce yaşamayı amaçlayan erkeklerin bunu gerçekleştirmek üzere yaptıkları araştırmalar, yani felsefe, onlar için uygun iken, kadınlara uygun değil midir? İyi olmak erkeklere uygundur ama kadınlara değil midir? İyi olmayı amaçlayan bir kadında bulunması gereken niteliklerin hepsini teker teker ele alalım, zira bunların felsefe aracılığıyla kolayca elde edileceği açıktır. Öncelikle bir kadın haneyi idare edebilmeli, ona yarar sağlayacak şeyleri hesap edebilmeli ve hizmetinde olanları yönetebilmelidir. Bunların felsefe yapan kadının en belirgin özellikleri olduğunu söylüyorum; zira bunların her biri yaşamın bir parçasıdır ve felsefe yaşama dair bilgidен başka bir şey değildir. Nitekim Sokrates’in yinelediği gibi filozof, ‘sarayında iyi ya da kötü neler olup bittiğini’⁵ sü-

⁴ Krş. Lactant. *Div. inst.* III. 25.

⁵ Hom. *Od.* IV. 392. Ayrıca krş. DL. II. 21; Plut. *St. Rep.* 1063d.

rekli araştırır. Bir kadın ölçülü olmalıdır: şehvete boyun eğmemeli, ölçüsüz hazları dizginlemek için uğraşmalı ve arzularının kölesi olmamalıdır; ayrıca kavgadan, gösterişten ve kibirden de uzak durmalıdır. Bunlar akli başında olan kadında bulunur ve bunlara şunları da ekleyeceğim: öfkesini dizginlemek, acıyla baş etmek ve her türlü tutku-ya üstün gelmek. Şimdi bütün bunlar felsefi öğretide bulunur; <ister> erkek ister kadın olsun bunları öğrenen ve uygulayan kişi edepli bir hal sergiler. Peki, sonra ne gelir? Kuşkusuz pek çok şey. Mesela felsefe yapan bir kadın adil olmayacak mı? Yine o kusursuz bir hayat arkadaşı, iyi bir ortak ya da fikir birliğine varılacak bir müttefik olmayacak mı? Ya da eşini ve çocuklarını özenle gözettiği idaresinde açgözlülükten ve kibirden bütünüyle uzak olmayacak mı? Ayrıca haksızlık yapmanın haksızlığa uğramaktan daha kötü ve utanç verici olduğunu bir kadın filozoftan (kuşkusuz gerçek bir filozof böyle düşünür) daha çok düşünen biri var mıdır? [Bu kişiye göre] mağdur olmak haksız bir kazanç elde etmekten daha iyi değil midir? Ayrıca çocuklarını [kendi] yaşamından üstün gören başka biri var mıdır? Acaba hangi kadın bu kadından daha adil olabilir? Şimdi eğitilmiş bir kadının eğitimsiz olandan ve yine felsefe öğrenmiş bir kadının bu konuda eğitilmemiş bir kadından daha cesur olması gerekir. Dahası o, ölümden korkmadığı ve sıkıntıya da teslim olmadığı için utanç verici bir şeye maruz kalmaz; doğuştan asil, güçlü ve zengin olduğu için, [karşısındaki] ister Zeus ister bir zorba olsun boyun eğeceği kimse yoktur. Asil bir şekilde düşünmeyi öğrendiği için ölümü bir kötülük, yaşamı da bir iyilik saymaz; o sıkıntılardan çekinmez ve hiçbir zaman rehavete ya da atalete kapılmaz. Bu nedenle bu kadın kendi işini kendi görecektir.

ve daima sabırlı olacaktır; çocuklarını kendi sütüyle besleyecek ve kendi elleriyle eşine hizmet edecektir. Kölelere layık olduğu düşünülen işleri bile tereddüt etmeden yapacaktır. Böyle bir kadın, evlendiği erkeğe büyük bir yarar, akrabalarına güzellik ve onu tanıyan diğer kadınlara da asil bir örnek sunmaz mı? Zeus şahittir ki, bazıları filozoflarla içli dışlı olan kadınların genellikle küstah olduklarını, ev işlerini bırakıp erkeklerin içine karıştıklarını, evde oturmak yerine sofist gibi konuşup tasımları çözümlediklerini söylüyorlar. Felsefenin peşinde olan kadınlardan ve hatta erkeklerden bunları beklediğimi söylemiyorum, onlar erkeklerden daha çok konuşmak için işlerini ihmal etmemeli; ben tartışmaların eyleme yönelik olduğu müddetçe sürdürülmeleri gerektiğini söylüyorum. İnsan bedeninin sağlıklı olmasına yol açmayan tıbbın yararsız olması gibi, insan ruhunda erdeme yol açmayan felsefe öğretileri de yararsızdır. Her şeyden önce felsefe yapan kadınların izlemeleri gereken öğretiyi incelemeliyiz, alçakgönüllülüğü en büyük iyilik olarak sunan bir öğretinin onları küstah yapıp yapmayacağına bakmalıyız. Kendine egemen olmaya yönlendiren bir öğreti, pervasız bir yaşamdan alıkoyar; en büyük kötülük olan ölçsüzlükten, ölçülü olunması gerektiği çıkarılır; hanenin nasıl idare edilmesi gerektiği bir erdem olarak ortaya konulur. Felsefe öğretileri, memnun olmaları [...] ve kendi işlerini kendileri görmeleri için kadınları yüreklendirir.”

4. Kızlara Oğlanlarla Aynı Eğitimi Vermenin Gerekip Gerekmediği

Kızların da oğlanlarla aynı eğitimi alıp almaması gerektiğini soran birine, “köpeklerin ya da atların eğitiminde erkek ya da dişi olmalarına göre bir farklılık bulunmadığını; dişi köpeğe verilen avcılık eğitiminin de erkek köpeklerle aynı olduğunu ve dişi atların uygun olanı yapmaları için erkek atlardan farklı şekilde eğitilmemeleri gerektiğini” söyledi [ve şöyle devam etti]: “Bununla birlikte insan söz konusu olduğunda erkekte de kadında da aynı erdemler bulunmasına rağmen, sanki erdemleri farklı yollarla edinmek mümkünmüş gibi erkeklerin özel ve istisnai şekilde eğitilmeleri ve yetiştirilmeleri beklenir. Açıktır ki, erkeğin ve kadının öğreneceği erdemler birbirinden farklı değildir. Her şeyden önce bir erkek akıllı başında olmalıdır, bu kadın için de böyledir; akılsız bir erkeğin ya da kadının kime ne yararı olur? Adil yaşamak bakımından onların birbirlerinden aşağı kalır yanları yoktur; zira adil olmayan biri iyi bir vatandaş olamaz, dahası bir kadın eğer adil bir şekilde davranmazsa hanesini iyi bir şekilde yönetemez ve onun adaletsizliği kocasına haksızlık eden Eriphyle'nin hikâyesine⁶ benzer. Yine ölçülü olmak kadın için olduğu kadar erkek için de doğrudur. Yasalar zina yapan erkeği nasıl cezalandırıyorsa, kadını da aynı şekilde cezalandırır. Kişiyi kendinden utanmaya sürükleyen aşırılıklardan oburluk, sarhoşluk ve kötülüklerle ilgili olan diğer bütün ölçsüzlükler, akıllı başındalığın erkek ya da kadın olsun, bütün insanlar için en zorunlu şey olduğunu gösterir. Zira ölçü-

⁶ Polyneikes tarafından verilen Harmonia Kolyesi karşılığında kocası Amphiaros'u Thebai'ye karşı düzenlenen sefere katılmaya ikna eden Eriphyle, daha sonra oğlu Alkmaion tarafından öldürülür. Bkz. Hom. *Od.* XI. 326; Aesch. *Sept.*

süzlükten kurtulmak bir tek akli başındalıkla olur, başka hiçbir şeyle olmaz. Belki cesaretin sadece erkeklere özgü olduğunu söyleyen biri çıkacaktır. Fakat bu doğru değildir. Bir kadının, <en azından> soylu birinin, cesur olması ve korkaklık göstermemesi gerekir, böylece o ne sıkıntılara aldırır ne de korkuya kapılır. Eğer onun ölçülü olmadığı söylenirse korkuyla, işkenceyle ya da zorlamayla utanç verici <bir> duruma düşebilir. Dahası kadınlar yavrularını savunmak için kendilerinden çok daha büyük hayvanlarla savaşan tavuklardan ve diğer dişi kuşlardan daha korkak görünmek istemiyorlarsa, savaşmaya hazır olmalıdırlar. O halde kadınların cesarete nasıl ihtiyaçları olmaz? Şöyle ki pek çoklarını silahlarıyla deviren Amazon kadınları, kadınların silahlı çatışmaya girebileceklerini kanıtlamışlardır; öyleyse bazı kadınların cesaretten yoksun olmaları, onun doğuştan gelen bir şey olmadığını gösterir, bu alıştırtma eksikliğinden kaynaklanır [...] Erdemler erkeklerde ve kadınlarda bulunuyorsa, onların alacakları eğitimin ve öğretimin de aynı olması gerekir. Zaten her hayvan ve bitki kendine uygun olan yetkinliği [erdem] gerçekleştirmeye çalışır. Söz gelimi hem erkeğin hem de kadının flüt çalmaları gerekseydi ve hatta yaşamı sürdürmek için bu zorunlu olsaydı, flüt çalma sanatını her ikisine de aynı şekilde öğrettirdik, yine kithara için de bunu yapardık [...] O halde her ikisinin de insanın iyisi olan erdemi elde etmesi ve akli başında olması yani ölçülülüğe, cesarete ve adalete sahip olması gerekiyorsa, bir insanı iyi hale getiren sanatı ikisine de aynı şekilde öğretmez miyiz? Herhalde yapacağımız şey, bundan başka bir şey olmamalıdır. Şimdi biri 'erkeklerin de kadınlarla aynı şekilde yün eğirmeyi öğrenmeleri gerektiğini ve kadınların da erkekler gibi idmanlara

katılmaları gerektiğini mi düşünüyorsun?’ diye sorabilir.⁷ Söylediğim bu değildir; insanlar arasında erkek güçlü bir doğaya sahiptir, oysa kadın zayıftır. Bu nedenle her birine doğasına uygun işler verilmelidir; ağır işler güçlü olanlara, hafif işler de zayıf olanlara verilmelidir. Dolayısıyla yün eğirmek <ve> haneyle ilgili işler, erkekten çok kadına uygundur; idmanlara katılmak ve bunun gibi hane dışı [kamusal] işler de kadından ziyade erkeğe uygundur. Ne var ki bazen bedensel duruma, ihtiyaca ya da bunun gibi koşullara bağlı olarak, bazı erkekler genellikle kadınların işi olarak görülen hafif işleri yapabilirler ve yine bazı kadınlar erkeklerle uygun görünen daha ağır işleri üstlenebilirler. İnsani olan her şeyin ortak bir temeli vardır, erkekler ve kadınlar için ayrılmış farklı şeyler yoktur. Bununla birlikte bazı uğraşlar birinin, bazıları da diğerrinin doğasına daha uygun olduğu için bazılarına erkek işi, bazılarına da kadın işi denilmiştir. Erdemler bir [cinse] diğerrinden daha uygun değildir, zira erdemle ilgili olan şeylerin her iki doğaya da eşit ölçüde uygun olduğunu söylemek doğrudur. Bu nedenle erdemle ilgili konularda kadınların da erkeklerin de aynı şekilde eğitilmeleri gerektiğini düşünüyorum. Ayrıca çocuklara daha başlangıçtan itibaren bunun [erdem] iyi, diğerrinin kötü olduğu ve her ikisi [cins] için de bunların [iyi ve kötü] aynı olduğu öğretilmelidir; yine yarar ve zarar, yapılması ve yapılmaması gereken de başlangıçta öğretilmesi gerekenlerdendir. Bu öğretimin sonucunda gelişecek olan akli başındalık, oğlanlarda ve kızlarda aynıdır, hiçbir farklılık yoktur. Dahası onlar utanç verici olan her şeyden utanmaları gerektiğini öğrenmelidirler. Bunlara sahip olan bir erkek ya da kadın, zorunlulukla ölçülü olur.

⁷ Krş. Xen. *Oec.* III. 15; Stob. *Ecl.* IV. 85. 21; DL VI. 98.

Doğru şekilde eğitilmiş bir erkek ya da dişi sıkıntılara katlanmaya, ölümden korkmamaya ve herhangi bir talihsizlik karşısında üzülmemeye alışkındır. Bunları yapan kişi cesurdur. Cesaretin kadınlarda da bulunması gerektiğini daha önce göstermiştim. Kuşkusuz aşırılıktan kaçınmak, eşitliği övmek, iyilik yapmayı istemek ve kötülük yapmaktan kaçınmak insan olmaktır ve öğrenenleri adil insan haline getirecek olan en yüce ders de budur. O halde bunları öğrenmek niye bir erkeğe daha uygun olsun? Eğer kadınların da adil olmaları gerekiyorsa, onların da en yüce ve en önemli olan şeyleri öğrenmeleri gerekir. Bir erkeğin herhangi bir sanatta biraz bilgi sahibi olması ve o sanatta kadının herhangi bir şey bilmemesi ya da kadının bilip erkeğin bilmemesi gibi durumlar, onların eğitimlerindeki farkın önemli olmadığını gösterir. Ama en yüce şeyler söz konusu olduğunda onları farklı farklı eğitmek yerine, aynı eğitimi vermeliyiz. Bu bilgiyi hangi eğitimle edineceğinizi sorarsanız, felsefe olmaksızın hiçbir erkeğin gerektiği gibi eğitilemeyeceğini söylerim, dolayısıyla kadın için de doğru eğitimin bu olduğunu eklerim. Bununla felsefe yapan kadınların muhakemelerinde mükemmel olmaları ve eşsiz bir kavrayış edinmeleri gerektiğini kastetmiyorum; zaten bunu erkeklerden de beklemiyorum. Kadınlar iyi bir huya sahip olmalı ve asil davranmalıdır; zira felsefe asil şekilde davranmaktan başka bir şey değildir.

5. Alışkanlık mı Yoksa Söz mü Önemlidir?⁸

Erdemi en iyi nasıl elde edeceğimizle ilgili olan bir konuşmada, yapılması gereken doğruları öğreten sözlerin mi, yoksa öğrenmiş olduğumuz sözlere uygun şekilde eylememizle yerleşen alışkanlığın mı önemli olduğunu sormuştuk. Bunun üzerine Musonius alışkanlığın daha etkili görüldüğünü belirtti ve fikrini temellendirmek için aramızdan birine şunu sordu: “Şimdi iki hekim olsun ve bunlardan biri tıbbi konular hakkında oldukça iyi konuşmasına rağmen, hiçbir hastalığı iyileştirecek deneyime sahip olmasın; konuşma konusunda yetersiz olan diğer hekim ise söylenenlere uygun şekilde hastalarını iyileştirecek deneyime sahip olsun. Şimdi soruyorum sana eğer hasta olsaydın hangi hekime giderdin?” Muhatapı, “deneyimi olana” <diye> cevapladı. Bunun üzerine Musonius yeniden sordu: “Yine iki adam olsun, bunlardan biri defalarca denize açılmış ve pek çok kez gemiyi idare etmiş olsun; diğeri de birkaç kez denize açılmış olmasına rağmen asla dümene geçmemiş olsun. Dümene geçmemiş bu adamın dümencilik hakkında oldukça akıcı bir şekilde konuştuğunu, fakat diğerrinin konuşmasının yetersiz ve tutarsız olduğunu da ekleyelim. Denize açıldığında hangi adamı dümenci olsun diye tutardın?” “Dümene pek çok kez geçmiş adamı” diye cevapladı. Musonius sormaya devam etti: “İki müzisyen düşün: Biri müzik hakkında söylenen şeyleri biliyor ve oldukça akıcı bir şekilde konuşuyor, ne var ki ne şarkı söyleyebiliyor ne de kithara ya da lir çalabiliyor.

⁸ Başlığı “*Mousōniou Poteron Iskhyroteron Ethos ē Logos*” bu bölüm aslında pratik ve teorik felsefe arasındaki ilişkiyi tartışmaktadır. Bununla birlikte *logos* için teori ya da kuram yerine söz, *ethos* için de pratik ya da uygulama yerine alışkanlık karşılığı tercih edilmiştir. Zira alıştırma üzerine olan VI. Derste Musonius bizzat *theōrētikos* ve *praktikos* kavramlarını kullanmaktadır.

Diğeri ise bu sözleri bilmemesine rağmen hem kitharayı ve liri güzel çalıyor hem de şarkı söylüyor. Müzisyen olarak hangisini seçerdin ya da müzik hakkında hiçbir şey bilmeyen bir çocuk olsan hangisinden ders almak isterdin?” “İşinde becerikli olan” diye cevapladı. “Eğer böyleyse” dedi Musonius, “bütün eylemlerinde ölçülü ve kendine egemen olmak, ölçülülük ve kendine egemen olmakla ilgili söylenen her şeyden daha iyi değil midir?” Genç adam, ölçülülük hakkında konuşmanın ölçülü olmakla kıyaslandığında oldukça önemsiz olduğu fikrine katıldı. Ardından Musonius ona katılan gencin fikrini açıklamak için konuşmasını sürdürdü: “Buna göre eğer sözlerden anladığımız, bir şey hakkında konuşmak ve alışkanlıktan anladığımız da harekete geçmek ise, herhangi bir şey hakkında söylenenleri bilmek onu eylemlerle alışkanlık haline getirmekten daha iyi olabilir mi? Nasıl eylemek gerektiğini öğreten sözler eylememize yardım ederler ve alışkanlıktan önce gelirler; bir şey söze uygun olmadıkça iyi olamaz. Ama yine de alışkanlık, sözden daha önemlidir, zira insanları eyleme yönlendirmede o daha etkilidir.”

6. Alıştırma Üzerine

Öğrettiği şeyler üzerine alıştırma yapmaları için kendine bağlı olanları daima yüreklendirirdi. Erdemin “yalnızca teorik bir bilgi olmadığını, tıpkı hekimlik ve müzisyenlik gibi pratiği de içerdiğini söyler” [ve konuşmasını şöyle sürdürürdü]: “Hekim ya da müzisyen yalnızca teorik ilkeleri öğrenmez, aynı zamanda bu ilkelere uygun şekilde becerisini sergiler. Benzer şekilde iyi olmak isteyen insan da erdemi elde etmek için gerekli olanları öğrenmekle kalmaz, bunları hevesle ve titizlikle uygular. Şimdi yalnızca

hazların üstesinden gelmesi gerektiğini öğrenmiş fakat onlara direnmek için hiç uğraşmamış biri, bir anda nasıl ölçülü olabilir? Eşitlikten hoşnut olması gerektiğini öğrenmiş ama aşırılıktan kaçınmak için hiç çabalamamış biri bir anda adil olabilir mi? İnsanların çoğuna korkunç görünen şeylerin korkutucu olduklarını fark etmekle kalıp, bunlardan korkmamak için uğraşmazsak cesur olabilir miyiz? İyi görünen şeyleri küçümsemek üzerine çalışmayıp, yalnızca iyi ve kötü şeylerin ne olduğunu kavramakla kalsaydık nasıl akli başında olacaktık? Öğrendiğimiz derslerden gerçekten bir yarar sağlamayı umuyorsak, öğrendiklerimize uygun şekilde, her bir erdem üzerine ayrı ayrı alıştırma yapmalıyız. Dahası bu tür alıştırmalar hekimlik ya da benzer becerileri öğrenenlerden ziyade felsefe öğrenen için değerlidir, zira felsefe bütün uğraşlardan daha büyük ve daha zor bir uğraştır. Diğer becerilerle ilgilenenler, daha önce öğrendiklerine aksi şeyler öğrenerek ruhlarını henüz yozlaştırmamışlardır; oysa felsefe öğrenmeye çabalayanlar zaten yozlaşmış oldukları ve kötülüğe bulaştıkları için erdemin peşine düşerler ve bu yüzden daha fazla alıştırmaya gereksinirler. Öyleyse onların böyle bir eğitimi nasıl ve ne şekilde almaları gerekir? İnsan yalnızca ruhtan ya da bedenden ibaret olmadığı, fakat bunların birlikteliği olduğu için ikisine de özen gösterecek şekilde eğitilmelidir; ne var ki [insanın] daha değerli olan yanı ruhudur, bu nedenle ona karşı daha özenli olunmalıdır. Ama diğerine de dikkat edilmelidir, aksi takdirde insanın bir parçası kusurlu hale gelir. Kuşkusuz bir filozofun bedeni, bedenle ilgili işleri yerine getirmeye hazır olmalıdır, zira çoğunlukla erdemler yaşamla ilgili konularda onu zorunlu bir araç olarak kullanırlar. O halde yalnızca ruha uygun olan bir alıştırma

ile bedene ve ruha ortak olan başka bir alıştırma vardır. İkisine de ortak olan alıştırmayla soğuğa, sıcağa, susuzluğa, açlığa, kıtlığa, sert bir döşeğe, hazzlardan uzak olmaya ve acıya katlanmaya alışırız. Bunlar ve buna benzer diğer şeyler sayesinde beden güçlenir, sıkıntılara katlanır, dayanıklı olur ve üstlenmesi gereken her işe hazır hale gelir. Ruh ise katlanılması gereken sıkıntılarla karşılaştıkça cesur; hazzlardan uzak durdukça da ölçülü olur. Ruha özgü alıştırma, her şeyden önce görünüşte iyi olanların aslında iyi olmadığına ve görünüşte kötü olanların da gerçekten kötü olmadığına dair kanıtlara sahip olmayı içerir; ayrıca gerçekten iyi olan şeyleri tanımayı ve onları iyi olmayanlardan ayırmak için uğraşmayı da kapsar. Bundan sonra kötü görünen hiçbir şeyden kaçınmamak ve iyi görünen herhangi bir şeyin peşinden koşmamak gelir; zira gerçekten kötü olandan kaçınılmalı ve gerçek anlamda iyi olanı elde etmek için her yol denenmelidir.”

“Bu araştırma türlerinin ne olduğunu kısaca anlatmaya çalıştım. Bununla birlikte şimdi ruha ve bedene ortak olan ile yalnızca ruha özgü olanı birbirinden ayırıp, her birine uygun olan alıştırmanın ne olduğunu ayrıntılı olarak anlatmaya çalışacağım. Fakat bu anlatımında her bir bölümü düzenli bir şekilde ele almayacağım. Gerçekten de felsefe tartışmalarına alışık olan bizler sıkıntının, ölümün, yoksulluğun ve kötü görünen diğer şeylerin aslında kötü olmadığını; hazzın ya da erdemden hiç pay almayan şeylerin ise aslında iyi olmadığını duymaya aşinayız. Ne var ki bunları duymuş olsak da, çocukluğumuzdan beri içimize işlemiş olan yozlaşma ve bunun yol açtığı kötü davranışlar, karşılaştığımız herhangi bir sıkıntıyı kötü, hazzı ise iyi bir şey olarak düşünmemize neden olur. Zira en

büyük talihsizlik sandığımız ölümden korkar, en yüce iyilik saydığımız yaşama dört elle sarılırız. Yine birine para verdiğimizde yaralanmışçasına kederlenir, elimize para geçerse zengin olduğumuzu sanıp seviniriz. Başımıza gelen pek çok şeyi doğru varsayımlara göre değerlendirmez, ahmakça alışkanlıklarımızı izleriz. Bu söylediklerime göre [filozof] olmaya uğraşan kişi, hazza kapılmamaya, sıkıntılardan usanmamaya, yaşama bağlanmamaya, ölümden korkmamaya ve mal ya da para söz konusu olduğunda da almayı vermeye üstün tutmamaya alışmalıdır.”

7. Sıkıntılara Aldırmamak Gerekir

[Musonius:] “Erdemi ve iyiliği ararken karşılaşmayı beklediğimiz sıkıntılara daha kolay ve daha rahat katlanabilmek için bu sıkıntıları hatırlatmakta yarar var: Ölçüsüz aşkın peşinde koşanların kötü arzuları yüzünden çektikleri sıkıntıları, insanların kazanç uğruna katlandıkları şeyleri ve şöhret tutkusu yüzünden çekilen onca zorluğu düşünmek yararlıdır. Kuşkusuz insanlar bütün bu sıkıntıları kendi başlarına yaşarlar. İyi ve güzel bir hale gelmek, yaşamlarımızı mahveden kötülüklerden kaçınmak ve bütün iyileri sağlayan erdemleri elde etmek uğruna sıkıntılara katlanmak yerine, asil olmayan şeyler için bütün bunlara katlanıyor olmak şaşırtıcı değil midir? Bununla birlikte hiç kimse başkasının karısını elde etmek için çabalamanın kendi arzularını dizginlemeye uğraşmaktan daha iyi olduğunu kabul etmeyecektir. Yine para kazanmak uğruna katlanılan sıkıntıların, kendini biraz olsun eğitmekten daha iyi olduğunu ya da kötü bir adla anılmak için uğraşmanın şöhret düşkünlüğüyle savaştan iyi olduğunu kabul eden biri de çıkmayacaktır. Kısıktığı kişiye zarar

vermenin bir yolunu bulmaktansa kimseyi kıskanmamak gerektiğini düşünmeyen ya da sahte olan sözde dostlara köle olmak yerine, gerçek dostlar edinmek için yapılacak fedakârlıkları küçümseyen biri de yoktur. Şimdi iyyinin ya da kötünün peşinde olmalarına bakılmaksızın genel olarak bütün insanlar, sıkıntılara katlanmak zorundadırlar; daha iyi olanı amaçlayan insanların, çabalarının sonucunda küçük bir ödöl umanlara kıyasla sıkıntılara katlanmaya isteksiz olmaları oldukça şaşırtıcıdır. Söz gelimi yaşamlarını tehlikeye atan cambazların işi zordur: kimisi bıçakların üzerinde taklalar atar, kimisi de yüksek ipler üzerinde kuşlar gibi yürür. Tökezlemek onlar için ölümdür, buna rağmen tüm bunları düşük bir ücret karşılığında yaparlar. O halde biz, mutluluğu bütünüyle elde etmek için bunlara katlanmaya hazır olmayacak mıyız? Zira erek, yaşamda iyi ve mutlu olmak ve kutlu bir yaşamla hatırlanmaktan başka bir şey değildir. Acıya dayanıklı olan hayvanları düşündüğümüzde, kendimizi sıkıntıya kaptırmanın ne kadar utanç verici olduğunu fark edebiliriz. İnsanın aksine bıldırcınlar ve horozlar erdem hakkında hiçbir şey bilmezler; güzellikten ve adaletten anlamadıkları gibi bunların peşinde de koşmazlar. Onlar birbirleriyle sürekli savaşırlar ve hatta sakatlandıklarında bile teslim olmayıp ölene kadar mücadeleyi sürdürürler. Biz de dostlarımıza yardım ettiğimiz, vatanımıza yarar sağladığımız, eşimizi ya da çocuklarımızı savunduğumuz zamanlarda olduğu gibi, iyi bir şey için sıkıntılara katlandığımızı biliriz. Dahası hepsinden daha yüce ve nihai olan [yani iyi, adil ve ölçülü olmak], sıkıntıya katlanmaksızın elde edilemez. Öyleyse biz insanların, tüm iyileri sıkıntıyla elde ettiğimizi ve sıkıntıya katlanmak istemeyenlerin hiçbir şeye layık

olmadıklarını söylüyorum.”⁹ Bu ve buna benzer konular hakkında konuşmasını sürdürdü; orada bulunanları sıkıntının önemsiz olduğunu düşünmeleri ve ona aldırmamaları için yüreklendirdi.

8. Kralların da Felsefe Yapmaları Gerektiği

Günün birinde Suriye krallarından biri (o zamanlar Suriye Roma'nın uyruğu olduğu için orada hala krallar vardı) ona gelmişti ve [Musonius'un] bu adama söylediği onca şey arasında şunlar da vardı: “Felsefe öğrenmeye uygun olanın kraldan başkası olduğunu ya da kral olduğun için felsefe öğrenmenin sana uygun olmadığını sanma. Zira kralın ilk görevi halkını korumak ve insanlara iyi davranmaktır; halkını korumayı ve onlara yardımcı olmayı isteyen kişi, iyi ve kötü, yararlı ve zararlı, uyumlu ve uyumsuz olan şeyleri bilmelidir. Zira kötülüğe bulaşanlar perişan olur, iyiliği elde edenler kurtulur; yine yararlı ve uyumlu şeylere layık olanlar iyi bir durumda bulunur, oysa yararsız ve uyumsuz işler yapanlar kötülüğe savrulur. İyiyi kötüden, uyumluyu uyumsuzdan, yararlıyı da yararsızdan ayıran, filozoftan başkası değildir; o, sürekli bunlarla meşgul olduğu için bilgisiz değildir, dahası insanın mutluluğuna ya da mutsuzluğuna yol açan şeyleri anlamak, onun sanatı haline gelmiştir. Bu yüzden bir kralın felsefe öğrenmesi gerekli görünmektedir. Krala yakışır ve hatta onun için zorunlu olan, insanlar arasında adaleti sağlamaktır; böylece hiç kimseye hak ettiğinden daha çoğu ya da azı verilmez, herkes hak ettiği ödülü ve cezayı alır. Peki, adil olmayan biri bunu nasıl yapabilir? Adaletin ne oldu-

⁹ Krş. Xen. Mem. II. 1. 20.

ğunu hiç bilmeyen biri, adil bir şekilde davranabilir mi? Bu yüzden bir kralın felsefe öğrenmesi gerekir, zira felsefe öğrenmeksizin ne adaletin ne olduğu bilinir ne de adil davranılabilir. Kuşkusuz adil şeyler üzerine çalışmış biri, bunlar hakkında hiç çalışmamış olandan daha çok şey bilecektir; bununla birlikte felsefeyle hiç ilgilenmemiş olanlar bu konularda tamamen bilgisiz de değildirler. İnsanlar adil olanın ne olduğu hakkında tartışır; bazıları buna, bazıları da diğerine adil dediği için onun ne olduğu konusunda uzlaşamazlar. Oysa beyaz ya da siyah, sıcak ya da soğuk, yumuşak ya da sert şeylerde böyle olmaz; herkes bunlar hakkında aynı şekilde düşünüp konuşur. O halde adaletin ne olduğu bilinseydi, onun hakkında da benzer şekilde düşünülürdü; bu konuda anlaşma olmaması insanların bilgisiz olduklarını gösterir. Bana kalırsa [bir kral olan sen] bilgisizlikten muaf değilsin ve bu nedenle herkesten çok sen, bu bilginin peşine düşmelisin. Zira bir kralın adaleti bilmemesi, sıradan bir insana nazaran çok daha utanç vericidir.”

“Ayrıca bir kralın kendine egemen olması ve halkından da bunu talep etmesi esastır; ölçülülüğün ve edebin olduğu yerde hiçbir gevşeklik olmaz. Zira gevşeklik hem hükümdarı hem de halkı mahveder. Kendi arzularına hükmetmek için çabalamayan biri nasıl kendine egemen olabilir? Ölçsüz biri başkalarına ölçülü olmayı hiç gösterebilir mi? Yalnızca felsefi bilgi kişiyi ölçülü hale getirir, başka hiçbir şey bunu yapamaz; o, hazzın ve açgözlülüğün üstesinden gelmeyi, aza kanaat etmeyi ve aşırılıktan kaçınmayı öğretir. Saygı duymaya ve çenesini tutmaya alıştıırır; düzen, disiplin, edep, nezaket gibi bütünüyle uygun olan eylemlere ve tutumlara yol açar. Bunlara sahip olan insan

asil ve ölçülü olur, hele ki bunlar bir kralda bulunursa onu tanrısal ve en yüce saygıya layık kılarlar. Korkusuzluk, gözü peklik ve atılganlık cesurların işidir; ölümün ve sıkıntının kötü olmadığına tam anlamıyla ikna olmayan biri bunlara gerçekten sahip olabilir mi? Zira bunlar, yani ölüm ve sıkıntı, kötü olduğuna inanıldığı takdirde insanı dengesizleştiren ve korkaklaştıran şeylerdir. Oysa onların kötü olmadıklarını öğreten yalnızca felsefedir. Dolayısıyla kralların cesur olmaları ve hatta diğer herkesten daha çok <böyle> olmaları gerekiyorsa, onların felsefeyle bizzat ilgilenmeleri gerekir; zira başka hiçbir yolla cesur olunmaz. Ayrıca kralların tartışmalarda yenilmemek gibi bir yetenekleri vardır; nasıl ki onlar silahlarıyla düşmanlarını yenerlerse, aynı şekilde sözleriyle rakiplerini alt ederler. Kralların bu alandaki zayıflıkları, genellikle yanlış yönlendirilmelerinden ve yanlış şeyleri doğru diye kabul etmeye zorlanmalarından kaynaklanır; bu ise akılsızca davranmanın ve aşırı bir aptallığın kaçınılmaz sonucudur. Felsefe, kendini ona adayanlara, <her şeyden> çok belki de şunu kazandırır: tartışmada üstün gelme, yanlış doğrudan ayırt etme ve bir şeyleri reddederken diğer şeyleri onaylama. Bir konu hakkında filozoflarla tartışan hatiplerin kafalarının karıştığını, allak bullak olduklarını ve kendileriyle çeliştiklerini görmek mümkündür. Peki, işi tartışmak olan hatiplerin bile filozoflardan aşağı oldukları görülüyorsa, diğer insanlara ne demeli? O halde bir kral etkili şekilde konuşmayı arzuluyorsa felsefe öğrenmelidir; ayrıca herhangi birinin kendinden daha üstün bir konuşmacı olmasından da korkmamalıdır, zira bir kral bütünüyle korkusuz, cesur ve yenilmezdir.”

“Genel olarak iyi bir kralın hem sözünde hem de işinde kusursuz ve mükemmel olması mutlak bir zorunlu-

luktur. Eğer o, eskilerin de düşündüğü gibi “yaşayan bir yasa”¹⁰ olacaksa, iyi ve uyumlu yasalar yapacak, yasaya aykırı durumları önleyecek ve Zeus’u örnek alarak tıpkı onun gibi halkına babalık edecektir. Üstün bir doğaya sahip olmayan, mümkün olan en iyi eğitimi almamış ve insana yakışan tüm erdemleri edinmemiş biri, böyle bir kral olabilir mi? İnsanı doğal olarak erdeme yönelten, alıştırmayı ve güzel şeylere bağlanmayı öğreten başka bir bilgi varsa, onu felsefenin yanı başına koymalı ve iyi bir kral olmayı sağlamada hangisinin daha iyi ve etkili olduğunu anlamak için onları karşılaştırmalıyız. Zira gerçekten iyi olmak isteyen bir kralın, iyi olanı seçmesi makul olur. Başka hiçbir beceri erdemin kazanılmasını ve öğretilmesini sağlamaz. Oysa yalnızca insan bedeniyle ilgilenen ve onun yararına olan beceriler <pek çoktur>; yine ruha yönelik olan beceriler, sadece ölçülü olmak için [ruhla] ilgilenmezler, bunun yerine onu bütünüyle incelemeyi hedeflerler. Bir tek felsefe bunu [erdemi kazandırmayı] hedefler ve bunları öğretir; insanların kötülükten uzak durmaları ve erdemi elde etmeleri için gerekli olan yolları sağlar. O halde iyi olmak isteyen bir kralın felsefe öğrenmesinden daha önemli bir şey var mıdır? Felsefe öğrenmeksizin iyi

¹⁰ “Yaşayan yasa” ifadesinin geçtiği ilk metin Ksenophon’un *Cyropaedia*’sıdır (VIII. 1. 22). Bununla birlikte *Devlet Adamı*’nda Platon’un “gerçek bir kral, krallık bilgisine sahiptir değil mi? (259b) sorusunu *Stromateis*’te alıntılan Klementos, Platon’un kralıyla İsa Mesih arasında bir yakınlık kurar. Bunun ardından “Eleali yabancıların kralı ya da devlet adamını yaşayan yasa (ἐμψυχος νόμος)” (II. 4, p. 238) olarak adlandırdığını aktarır. Oysa ne *Devlet Adamı*’nda ne de başka bir diyalogda böyle bir ifade yer alır. Yine Cicero *De Legibus*’ta “magistraus’u konuşan yasa (magistratum legem esse loquentem)” (III. 1. 2) olarak betimler. Bununla birlikte Musonius’un bu konudaki kaynağının Philon olması olasıdır (Philo, *Mos.* II. 1. 4; *Abr.* V). Erken dönem Hristiyan yazarlar İsa’nın krallığını vurgulamak üzere “ἐμψυχος νόμος” tamlamamasını, Romalılar ise imparatorun egemenliğini belirlemek üzere genellikle *lex animata*’yı kullanırlar.

bir kral olmak ya da asilce yaşamak mümkün müdür? Ben iyi bir kralın daha ilk andan itibaren filozof olmasının zorunlu olduğunu ve bir filozofun da her zaman bir krala benzediğini düşünüyorum.”

“İlkin şunu bir inceleyelim: İyi bir insan olmayan birinin iyi bir kral olması mümkün müdür? Kuşkusuz bu mümkün değildir. Peki, iyi bir insan aynı zamanda bir filozof değil midir? Kesinlikle öyledir, zira felsefe öğrenmek iyi ve güzel olanın peşine düşmektir. O halde iyi bir kralın daha ilk andan itibaren bir filozof olması zorunludur. Şimdi bir filozofun bütünüyle krala benzediğini ortaya koyabiliriz: Halkları ve devletleri iyi bir şekilde yönetmeye ve insanlara hükmetmeye yatkın olmak, kesinlikle krallara özgüdür. Peki, kim bir devleti yönetmeye ya da insanlara hükmetmeye bir filozoftan daha layık olabilir? Ona uygun olan (eğer gerçekten bir filozofsa), aklı başında, ölçülü ve asil fikirli olmaktır; ayrıca o, adil şekilde bölen ve dağıtan, düşündüklerini gerçekleştiren ve sıkıntılara katlanandır. Bunların yanı sıra o, gözü pek ve korkusuz bir biçimde korkunç şeylerle yüzleşebilmeli; yardımsever, yararlı ve insansever olmalıdır. Böyle bir insandan başka yönetmeye daha uygun ya da yatkın biri var mıdır? Kuşkusuz yoktur. Kendine boyun eğecek ya da onun sözünü dinleyecek hiç kimse olmasa bile filozof kraldır; çünkü dostlarını, eşini ve çocuklarını, hatta bir tek kendini yönetmesi bile bunun için yeterlidir. Zira az sayıda hastaya bakan bir hekim, çok hastaya bakandan daha az hekim değildir, hekimlikte esas olan deneyim ve beceridir. Benzer şekilde birkaç öğrenciye ders veren bir müzisyen, bir öğrencisi olandan daha çok müzisyen değildir, burada önemli olan müzik yeteneğidir. Yine at yetiştirmede yetenekli olan birinin yalnızca

bir ya da iki atı eğitmiş olması, pek çok atı eğiten biri kadar usta olduğunu gösterir. Kendine boyun eğen ve sözünü dinleyen bir iki kişiye sahip biri de, pek çok uyruğu olan kadar kraldır. Sadece yönetme yeteneğine ve deneyimine sahip olmak kral olmaya yeter. Bana kalırsa Sokrates, felsefeyi vatandaşa ve krala uygun bilgi olarak¹¹ tanımlarken, onda usta olanın devlet adamı olacağını söylemek istiyordu.” Musonius’un böyle şeyler söylemesi kralı oldukça memnun etti, bu sözler için ona minnettar olduğunu belirtti ve şöyle söyledi: “Bunlara karşılık benden ne dilersen dile, seni asla geri çevirmem”. Bunun üzerine Musonius: “Sadece bunlara bağlı kalmanı ve beğendiğin bu sözlerle uymanı dilerim. Bundan başka hiçbir şey beni daha çok memnun etmeyecek ve ayrıca sana hiçbir yarar da sağlamayacaktır.”

9. Sürgün Kötü Bir Şey Değildir

Sürgünle cezalandırıldığı için yakınan birini duyan Musonius, onu şöyle teselli etti: “Anlayıştan yoksun olmayan biri sürgünden niye yakınsın? Hiçbir şey sudan, topraktan, havadan, güneşten ve öteki yıldızlardan mahrum olmamıza yol açamaz; hatta bizi insanlardan da uzaklaştıramaz, zira her zaman onlarla birlikte olabiliriz.¹² Yeryüzünün bir parçasından ayrılmak ve belirli insanlarla birlikte olmaktan alıkonulmak neden korkunç olsun? Sanki evimizdeyken tüm dünyadan yararlanıp bütün insanlarla ilişki mi kurduk? Oysa şimdi sürgündeki dostlarla, yani dost olmaya layık olan gerçek dostlarla birlikte olabiliriz, zira onlar ne bize ihanet ederler ne de bizi yarı

¹¹ Platon, *Resp.* 473d.

¹² Krş. Epict. *Diss.* II. 16. 33.

yolda bırakırlar. Bununla birlikte bazılarının gerçek dostlar değil de, sahte oldukları ortaya çıkarsa, onlardan ayrı olmak daha iyi olacaktır. Şimdi söyle bakalım, Sokrates'in de belirttiği üzere evren, tüm insanların ortak vatani değil midir?¹³ Eğer öyleyse, aklı başında bir insan olarak sen, doğup büyüdüğün yerden ayrıldığında gerçekten vatanından sürüldüğünü düşünme, sadece belirli bir şehirden ayrıldığını düşün. Zira böyle bir insan mutluluğu <ve mutsuzluğu> belirli bir yere bağlamaz, ne bir yere değer verir ne de orayı hor görür. Her şeyi kendine bağlar ve kendini insanlardan ve tanrılardan oluşan Tanrı devletinin bir vatanı olarak görür. Bununla ilgili olarak Euripides şöyle söyler:

'Kartal bütünüyle gökyüzünü kat eder,

Asil insan tüm yeryüzünü kendine vatan eder.'¹⁴

"O halde memleketinde olmasına rağmen doğduğu evden başka bir evde yaşayan birinin, buna ağlayıp sızlanması ne kadar gülünç ve saçmaysa, doğduğu yerden farklı bir yerde yaşamak zorunda olan birinin de bunu bir talihsizlik olarak görmesi, anlamsız ve akılsızca olacaktır. Ayrıca kişi kendisi için gerekli olan bilgilerden ve alıştırmalardan sürgün nedeniyle mahrum bırakılmıyorsa, onun kendine ait olan şeylerde ilerlemesine ve erdem elde etmesine engel olacak herhangi bir şey mi vardır? Hatta sürgünün bu amaca katkıda bulunduğu doğru bile olabilir; zira sürgün eskiye nazaran boş zaman sağlar, iyi olanı öğrenmek ve yaşamında uygulamak için kişiye büyük bir fırsat verir. Politik görevlerini yerine getirmeye zorlayacak bir vatana sahip olmak ya da iyi şeyleri ara-

¹³ Krş. Cic. *Tusc.* V. 37; Epict. *Diss.* I. 9. 1.

¹⁴ Euripides fr. 892 Nauck.

maktan alıkoyup kişiyi sürekli oyalayan yakınlarla ve dostlara sahip olmak istenecek şey midir? Hatta sıradan bir vatandaş olmaktan kurtulup bir filozofa dönüşen Diogenes için sürgün bir nimet olmuştur; zira o, Sinop'ta boş boş oturmak yerine erdemi aramak için Yunanistan'a gelerek bütün filozoflara üstün gelmiştir.¹⁵ Ayrıca sürgün, gevşeklikleri ve narinlikleri yüzünden bedenlerini zayıflatanları, daha zor koşullara alışmaya zorlayarak güçlendirmiştir. Bazılarının müzmin hastalıklarını sürgünde atlattıklarını biliyoruz, söz gelimi uzunca süre göğüs ağrısından mustarip olan Lakedaimonialı Spartiatikos¹⁶, gösteriştten vazgeçtiğinde iyileşmişti. Yine kendilerini şımarttıkları için gut hastalığına yakalanıp yataklara düşenlerin de, sürgün sayesinde basit yaşamaya zorlanıp sağlıklarına kavuştukları söylenir. Sürgün daha zor koşullarda yaşamaya alıştıtır; bedene ya da ruha engel olmaktan ziyade bunların sağlıklı olmalarına katkı sağlar.”

“Sürgünde olanların yaşam için gerekli olan şeylerden yoksun oldukları doğru değildir. Tembel ve beceriksiz olup yükümlülüklerini üstlenmeyenler, vatanlarından sürölmeseler bile genellikle yardıma ve paraya muhtaçtırlar. Oysa asil, çalışkan ve zeki insanlar, nerede olurlarsa olsunlar kendilerini geliştirirler ve hiçbir şeyden yoksun kalmazlar. Aslında gevşeklikle dolu bir yaşam istemediğimiz sürece pek çok şeye de ihtiyacımız olmaz.

¹⁵ Krş. DL VI. 49.

¹⁶ Lako'nun oğlu olan Iulius Spartiatikos'un Neron'a yakın olduğu bilinir. Sparta'ya liderlik etmeden önce Roma ordusunda askerlik görevine başlar. Yönetimi sırasında imparatorun güvenini kaybeder ve sürgüne gönderilir. Ayrıca bkz. Plut. *De exil.* 601e-f; *De frat. amor.* 487f-488a; Franz Bücheler, “Spartiaticus”, *Rheinisches Museum für Philologie, Neue Folge*, 53. Bd. (1898), 166-167; Paul Cartledge & Antony Spawforth, *Hellenistic and Roman Sparta: A Tale of Two Cities*, London: Routledge, 2002, 94-112; Nigel Kennell, *Spartans: A New History*, UK: Wiley-Blackwell, 2010, 183-190.

'Ölümlüler ihtiyaç duyar iki şeye sadece,
Demeter'in ekmeği ile Ganymedes'in içeceğine,
Bizi besleyen şeyler değil midir elimizde?'¹⁷

"Evlerinden uzak düşmüş değerli insanların, yaşamak için gerekli olan şeyleri kolayca elde etmekle kalmayıp, pek çok şeye de sahip olduklarını söylüyorum. Alabora olmuş gemisinde bir başına ve çırılçıplak kalan Odysseus'un hali sürgünden de beterdi, fakat onu tanımayan Phaiakların arasına katıldığında pek çok şey elde etmeyi başardı.¹⁸ Themistokles evinden sürüldüğünde dostlarının yanına değil, ona düşmanlık besleyen barbar Perslere gitti; burada ona geçimini sağlaması için Mysos, Magnesia ve Lampsakos şehirleri sunuldu.¹⁹ Syrakuzalı Dion'un bütün mal varlığına tiran Dionysos el koydu ve onu vatanından sürdü, fakat o sürgünde öylesine zengin oldu ki, paralı askerlerle kurduğu ordusu Sicilya'yı kuşatıp tiranı alaşağı etti.²⁰ O halde akılsız değil de akıllı başında olan biri, tüm bunlardan hareketle sürgünün sıkıntılara yol açtığını hiç düşünebilir mi? Ayrıca sürgünler, adları kötüye çıkacak diye hiç endişelenmesinler; sonuçta herkes bilir ki, pek çok dava yanlış değerlendirilmiş ve pek çok iyi insan haksız yere vatanından sürülmüştür. Örneğin adil Aristides Atina'dan, Hermodoros da Efes'ten sürülmüştür (Hatta bunun üzerine Herakleitos, Hermodoros'u kovan Efeslilerin kendilerini asmaları gerektiğini bile söylemiştir)²¹. Yine çok bilinen sürgünler vardır: Örneğin Sinoplu Diogenes ya da Kyros ile birlikte Artakserkses'e

¹⁷ Euripides fr. 1047 Nauck.

¹⁸ Hom. *Od.* VI. 136 vd.

¹⁹ Thuc. I. 137-8.

²⁰ Bkz. Plut. *Comp. Dion. Brut.*

²¹ Bkz. Cic. *Tusc.* V. 36.105; DL IX. 2

karşı ayaklanan Lakedaimonialı Klearkhos²² ve başka nice örnekten söz edilebilir. Sürgün sırasında eskisinden daha ünlü olan bunca insan varsa, sürgün kişinin itibarını nasıl zedeleyebilir?”

“Ama Zeus aşkına sen, sürgünlerin konuşma haklarından mahrum bırakıldıklarını ve bu yüzden özgürlüklerini yitirdiklerini söyleyen Euripides’e katılmakta ısrar ediyorsun. Zira oğlu Polyneikes’e sürgünde karşılaştığı talihsizlikleri soran Iokaste’ye verilen cevap şöyledir:

‘[Zordur] hepsinden çok konuşma özgürlüğünün olmaması’²³

“Buna karşılık o şöyle devam eder:”

‘Bir kölenin durumudur bu, düşündüğünü söylememek’²⁴

“Euripides’e şunu söylemeliyim: Haklısın Euripides, konuşan kişi düşündüğünü söyleyemiyorsa bu kölecedir; zira kişi nerede ve ne zaman olursa olsun, herkesin önünde ne düşünüyorsa onu söylemelidir. Ama konuşma özgürlüğüyle demek istediğin sessiz kalmamak ise, sürgünlerin konuşma özgürlüğünden yoksun oldukları konusunda bence yanılıyorsun. Zira insanlar sürgün oldukları için düşündüklerini söylemekten çekinmezler; sıkıntıya, ölüme, cezaya ya da buna benzer şeylere maruz kalacaklarından korktukları için konuşmaktan kaçınırlar. İnsanları susturan sürgün değil, korkudur. Bu korkunç şeyler, kendi vatanında güven içinde yaşayan pek çok insana tehlikeli görünür. Oysa cesur insan, evinde de sürgünde de cesurdur; bu nedenle ister sürülsün ister sürülmesin her durumda

²² Bkz. Plut. *Artax*.

²³ Eur. *Phoen*. 391.

²⁴ Eur. *Phoen*. 392.

düşündüğünü cesurca söyler. İşte Euripides'e böyle cevap verebiliriz. Şimdi söyle bana dostum, Atina'daki sürgününde ya da haydutlar tarafından yakalanıp Korinth'e getirildiğinde Diogenes'ten çok konuşma özgürlüğünü kullanan bir Atinalı ya da Korintlili olmuş muydu? Peki, o insanlar arasında Diogenes'ten daha özgürü var mıydı? O kendini satın alan efendisi Kseniades'e bile kölesiymiş gibi hükmetti.²⁵ Niye bu eski örnekleri kullanıp duruyorum ki? Benim de sürgün olduğumun farkında değil misin? Peki, ben konuşma özgürlüğünden yoksun muyum? Düşündüğümü söyleme hakkından mahrum muyum? Sen ya da bir başkası, sürgün olduğumu ya da eskisinden daha kötü bir durumda bulunduğumu düşündüğüm için birine yaltaklandığımı hiç gördü mü? Zeus aşkına hayır, sürüldüğüm için yakındığımı ya da umutsuzluğa kapıldığımı gören biri olmadığına eminim. Zira vatanımızdan uzakta olmaya zorlansak bile, sürgüne katlanma gücünü kimse <bizden> alamaz."

"Sürgünden rahatsızlık duymamak için yararlandığım düşünceleri sana da aktarmak istiyorum. Demin de söylediğim gibi, pek çok insanın iyi olarak gördüğü şeylerden sürgün yüzünden yoksun kalmıyoruz. Sürgün bu şeylerin bir bölümünü ya da tamamını elimizden alsa da, aslında bizi gerçekten iyi olan şeylerden yoksun bırakmaz. Kişi sürgünde olduğu için cesaret, adalet, ölçülülük, akli başındalık ve başka erdemlerden yoksun kalmaz; kişiyi güzelleştiren ve ona yarar sağlayan bu erdemler sayesinde kişi, övgüyü ve şöhreti hak eder. Bunların yokluğu kişiye zarar verir ve utanç duymasına yol açar; böyle biri kötüdür ve yerginin her türlüşünü hak eder. Dolayısıyla

²⁵ Krş. DL VI. 30.

iyi ve erdemli bir insansan sürgünün sana bir zararı dokunmaz ya da alçalmana yol açmaz; aksine en iyi şeylere sahip olan sen, sürgünden yararlanırsın ve kendini geliştirirsin. Fakat kötü biriysen, sana zarar verecek olan sürgün değil, erdemsizliğin olacak ve duyduğun acı sürgünden değil, bizzat senden kaynaklanacaktır. O halde sürgünden değil, bundan [erdemsizlikten] kurtulmak için acele etmelisin. Kendime sürekli hatırlattığım bu düşünceleri şimdi sana söylüyorum. Akıllı başında biriysen, sürgünün korkulacak bir şey olduğunu düşünemezsin; oysa kötü olanların böyle düşünmeleri oldukça kolaydır. Ayrıca kötünün korkulacak bir şey olduğunu düşünmelisin, zira kötülük bulaştığı insanı sefil eder. Aslında şu iki şeyden birinin olması zorunludur: Haksız ya da haklı nedenlerle sürgün edilirsin. Eğer sürgün edilmen haklı nedenlere dayanıyorsa, haklı bir cezadan şikâyet etmen uygun ve doğru olur mu? Oysa haksız nedenlerle sürgün edildiyse, söz konusu kötülük senin değil, seni sürenlerindir. Bu durumda kötü olan onlardır, zira haksızlık yapmak tanrıların en nefret ettiği şeydir.²⁶ Hem tanrılar hem de adil insanlar haksızlığa uğrayan bizim gibi insanlardan nefret etmezler, aksine bizi gözetilmeye layık bulurlar.”

10. Filozofun Kendini Aşağılayan Birine Dava Açmasının Gerekli Olup Olmadığı Üzerine

[Musonius:] “Kendini aşağılayan birine asla dava açmayacağını ve filozof olduğunu iddia eden kimsenin de bunu yapmaması gerektiğini” söyledi ve ekledi: “İnsanların kişisel bir aşağılama olarak gördükleri şeylerden hiçbirini, alay edilmek, tokatlanmak, yüzüne tükürülmesi ve hatta

²⁶ Krş. Pl. Ap. 41d.

en kötüsü olan dövülmek bile kişiyi küçük düşürmez ya da utandırmaz. Zira Lakedaimonialı çocukların toplum içinde kırbaçlanmaktan hoşlanmaları,²⁷ bu tür şeylerin ne utanç verici ne de aşağılayıcı olduğunu gösterir. Bir filozofun saldırılara ve aşağılamalara katlanması gerekmez mi? Eğer o bunlara bile katlanamıyorsa, ölümü küçümsemesi gerektiğinde ne yapacak? Zeus aşkına böyle şeyler yapan biri korkunçtur; alay ederek, tokat atarak, küfrederek ya da bu gibi şeyler yaparak o kendini belli eder. Nitekim Demosthenes, insanların sadece bir bakışıyla bile hakaret edebildiğini, bu bakışların katlanılmaz olduğunu ve karşı-sındaki insanları çileden çıkarmaya yettiğini söyler.²⁸ Asil olandan bihaber ya da utanç verici olan konusunda gerçekten bilgisiz olanlar, itibarlarına da düşkünlerse, kendilerine yönelen her bakışı, gülüşü, alayı ya da tokadı aşağılayıcı sayarlar. Fakat akli başında ve makul olan insan, bir filozofun da yapacağı gibi, bu gibi şeylerden rahatsızlık duymaz; utancın aşağılanmaktan değil, aşağılık şekilde davranmaktan kaynaklandığını bilir. Peki, buna katlanan insan hata mı yapar? Hata yapan insanın utanması gerekir; oysa haksızlığa uğrayan kişinin utanmasını gerektirecek hiçbir şey yoktur. O halde makul insan hakarete uğradığını düşünmez; bu yüzden mahkemeye gidip herhangi bir suçlamada bulunmaz. Nitekim böyle şeylere gücenmek ya da öfkelenmek acizliktir. Oysa o, başına gelenlere kolayca ve sessizce katlanacaktır, zira asil fikirli olmak isteyeneye yakışan budur. Sokrates, Aristophanes'in kendisiyle alenen alay etmesine hiç aldırmamıştı; hatta onunla karşılaştığında başka bir rol daha verip veremeyeceğini sormuştu.²⁹

²⁷ Bkz. Cicero, *Tusc.* II. 20. 46; Epict. *Diss.* I. 2. 2; Plut. *Inst.* 239d.

²⁸ Dem. XXI. 72.

²⁹ Plut. *De Lib.* 14.

Tiyatroda alaya alındığında bile aldırmayan bu adamın, ufak tefek bir şey karşısında öfkeye kapılması hiç olacak şey mi! Asil Phokion,³⁰ karısını aşağılayan kişiyi suçlamayı hiç düşünmedi; adam korku içinde ona gelip aşağıladığı kişinin onun karısı olduğunu bilmediğini söylediğinde ise cevabı şöyle oldu: ‘Karım senin yüzünüzden acı çekmedi ama belki başka bir kadın çekmiştir, bu yüzden benden özür dilemene gerek yok’. Kuşkusuz aşağılanan, sözlü ya da fiziksel saldırılara uğrayan pek çok insan sayabilirim. Onlar saldırganlara karşı kendilerini savunmak ya da intikam peşinde koşmak yerine, bu haksızlıklara sakince katlanmışlardır, zaten doğru olan da budur. Çünkü ısırga ısırıkla karşılık vermek yani kötülüğe nasıl karşılık vereceğini düşünmek vahşiliktir, insana yakışmaz. Vahşi bir hayvan, insanların yaptıkları hataların genellikle bilgisizlikten ve anlayış kıtlığından kaynaklandığını kavrayamaz; oysa bunu kavrayan kişi hata yapmaya derhal son verir. Vahşi hayvanlar gibi haksızlıklara [haksızlıkla] karşılık vermek ve haksızlık yapanlara karşı acımasız olmak yerine insanlara umut vermek gerekir, zira medeni ve insansever olmanın yolu budur.³¹ Kendisini gücendiren birini affetmenin doğru olduğunu söyleyen bir filozof, mahkemeye gidip dava açmakla düşündüklerine aykırı davranan ve böylece kendini küçük düşüren bir filozoftan daha iyi değil midir? Şüphesiz o, kötülerin iyi insanlara asla haksızlık yapamayacaklarını söyler; fakat kendini iyi sayan bu adam, haksızlığa uğradığını düşündüğü için dava açar.”

³⁰ Atinalı komutan ve devlet adamı. Ayrıca krş. M. Aur. Med. XI. 13.

³¹ Krş. Pl. Ap. 30a.

11. Filozof Hangi Yolu İzlemelidir?

[Musonius:] “Bedensel kuvvetiyle geçimini sağlayan, söz gelimi kendine ya da başkasına ait toprağı işleyerek yaşayan bir insan için bundan daha kötü olmayan bir yol olabilir. Halka ya da belirli şahıslara ait topraklarda çalışan pek çok kişi bu yolla sadece kendisini değil, eşlerini ve çocuklarını da geçindirir; hatta sıkı çalışarak büyük bir servet bile edinebilir.³² Zira yeryüzü ona özen gösterenlere en güzel ve en adil karşılığı sunar; aldığını fazlasıyla geri verir. Yaşam için gerekli olan her şeyi, çalışmaya istekli olan insanın onurunu kırmadan ve onu utandırmadan ziyadesiyle verir. Yozlaşmış ve narin insandan <başka>, toprak işlerinin utanç verici ve iyi insana uygun olmadığını söyleyecek biri yoktur. Ağaç dikmek, toprağı kazmak ve asmaları budamak nasıl iyi olmaz ki? Ekim, hasat ve harman özgür ve iyi insana mı yakışmaz?³³ Sürüyü gütmek Hesiodos’u küçük düşürmediğı gibi tanrıların ve Musaların sevgisinden de mahrum bırakmadı; hal böyleyken böyle işler kimseye engel olmaz. Bana kalırsa toprak işlerinin en asil tarafı, ruh hakkında derinlemesine düşünmek ve eğitim üzerine araştırma yapmak için gerekli olan zamanı sağlamasıdır. Bedeni bütünüyle yoran ve zorlayan bu işler, ruhu yalnızca bedene odaklanmaya ve her durumda ona yoğunlaşmaya zorlar. Bedensel kuvvet gerektirmeyen işler ise, ruhun daha iyi şeyler üzerine düşünmesini ve bilgeliğini artıracak şekilde akıl yürütmesini sağlarlar; bu da her filozofun ısrarla aradığı şeydir. Çobanlığı özellikle tavsiye ederim; ama kendini felsefeye adayıp toprakla da ilgilenmek isteyen birinin yaşamını hiçbir şeyle kıyasla-

³² Krş. Stob. *Ecl.* IV. 85. 21.

³³ Krş. Col. *De Re Rustica*. Praef. 10-11.

yamam ve ona başka bir yol da öneremem. Zira doğaya uygun yaşamak, rızığımızı hepimizin bakıcısı ve annesi olan yeryüzünden almaktan başka nedir ki? Sofistler gibi şehirde boş boş oturmaktansa köyde yaşamak değil midir insana uygun olan? Peki, dışarıda yaşamak gölgede kalmaktan daha sağlıklı değil midir? Söyleyin bana, özgür bir insanın yaşamsal gereksinimlerini kendi kendine sağlama-sı mı, yoksa bunları başkalarından alması mı uygundur? Kuşkusuz başkasına muhtaç olmamak, yardım istemekten daha onurludur. Sonuç olarak kişinin geçimini topraktan kazanması asil ve tanrısal olduğu kadar mutluluk da verir; bu, iyi ve güzel insana yakışır. Bu nedenle tanrı köyde yaşayan, geçimini kendi sağlayan ve şehirde vakit geçirmekten kaçınan Khenaili Myson'un³⁴ bilge olduğunu söylemiş, Psophisli Aglaos'u da kutsamıştır.³⁵ O halde bu adamları övmenin ve taklit etmenin yanında toprak işlerine de dört elle sarılmak gerekmez mi?

“Ama biri derse ki ‘gençlere felsefe öğreten eğitilmiş bir insanın toprakla uğraşması ve tıpkı bir köylü gibi bedenini kullanması saçma olmaz mı?’ Kuşkusuz toprakla ilgilenmek, birinin felsefe öğrenmesine ya da başkalarına felsefe aracılığıyla yararlı olmasına engel olsaydı, bu gerçekten korkunç olurdu. Gençlerin, şehirlerde öğretmenleriyle bir arada bulunmak ve onların kamuya açık konuşmalarını dinlemek yerine, öğrendikleri şeyleri uygulamaları daha yararlıdır. Zira bunlar kişinin geçimini sağlamak için kimseye muhtaç olmamasını, bedensel sıkıntılara katlanmayı başarmasını ve emek sarf etmeyi gerektiren başka şeyleri de içerir. Peki, öğretmeniyle birlikte çalışmalarını sür-

³⁴ Bkz. DL I. 106-7; Pl. Prot. 343a.

³⁵ Bkz. Plin. Nat. VII. 46; V. Max. VII. 1. 2.

düren bir öğrencinin ölçülülük, adalet ya da dayanıklılık hakkında ileri sürülen düşünceleri dinlemesine herhangi bir engel var mıdır? İyi öğretmenler çok fazla sözcüğe ihtiyaç duymazlar; Sofistlerin gururla savunduklarının aksine insanın ömrünü tüketecek denli çok teorinin, gençlere öğretilmesini de istemezler. En önemli ve en yararlı şeyleri öğrenmek, toprakla uğraşanlar için imkânsız değildir, yeter ki onlar toprakla uğraşmaya ara verecek fırsatı bulabilsinler. Şimdi pek az kişinin bu şekilde öğrenmeye razı olacağının farkındayım; ama felsefe öğrendiğini söyleyen gençlerin çoğu, yani felsefenin güzel adını lekeleyen şımarık ve narin gençler, bir filozofun yanına gitmeseler daha iyi olur. Şimdi felsefeyi gerçekten seven kimse, iyi bir insanın yanında bulunmaktan başka bir şey istemez, hatta bulunacağı yer hiç gelişmemiş bile olsa bunu ister. Ne de olsa o, gece gündüz öğretmeniyle birlikte zaman geçirecek ve şehirde felsefe öğrenmesine engel olan kötülüklerden uzak kalması yararına olacaktır. Dahası ister iyi ister kötü olsun, hiçbir davranışını gizleyemeyecek ve bu durum eğitime büyük bir yarar sağlayacaktır. Yine iyi bir insanın gözetimi altında yemenin, içmenin ve uyumanın sağlayacağı yarar da cabası. Zira Theognis birlikte kalmak zorunda olmanın sağlayacağı şeyleri şöyle över:"

'Onlarla ye ve iç, yanı başlarına otur,
Memnun et işte, çok güçlü olanları.'³⁶

"Burada o, iyi insanlardan başka hiç kimsenin iyilik yapacak gücü olmadığını kasteder; eğer biri onlarla birlikte yer, içer ve oturursa <olacak olan> şudur:"

³⁶ Theog. 33-34; Pl. Men. 95d.

‘İyi insanlardan öğreneceksin iyiyi;
ama karışırsan kötüler arasına
Yitireceksin sende olan o aklını bile.’³⁷

“Bu nedenle hiç kimse, gerekli olan şeyleri öğrenmeye ya da öğretmeye engel olanın toprak işleri olduğunu söylemesin. Çünkü burada öğretmen öğrenciyle yakınlık kurar ve öğrenci öğretmenin sürekli yanı başında olur. O halde bir filozof için en uygun şey, geçimini topraktan sağlamak gibi görünüyor.”

12. Cinsellik Üzerine

[Musonius:] “Gösterişli bir yaşamda genellikle cinsel aşırılıklar bulunur; böylesi bir yaşam sürenler, hem meşru hem de gayrimeşru ilişkilere girerler, sadece kadınları değil erkekleri de arzularlar. Öyle ki bazen onun bazen de bunun peşinde koşarlar; sahip olduklarını beğenmez, nadir ve ulaşılamaz olanı ararlar. Utanç verici ilişkileri ve böylesi eylemleri nedeniyle bir insana yöneltilebilecek en ağır suçlamalara uğrarlar. Ahlaksız ve kötü olmayan biri, yalnızca çocuk sahibi olmayı sağlayan evlilik içi ilişkileri haklı bulmalıdır; zira bu ilişkiler yasaldır. Bununla birlikte yalnızca haz uğruna sürdürülen ilişkiler, evli insanlar arasında kurulsa bile, yanlış ve yasaya aykırı olarak değerlendirilmelidir. Tüm ilişkiler içerisinde yasaya en aykırı olanı zinadır ve erkekler arasında yaşanan ilişkiler zinadan da beterdir, zira bunlar doğaya aykırı birer aşırılıktır. Kadınlarla kurulan cinsel ilişki zina değilse bile, yasaya aykırı ve utanç vericidir; kişinin ölçüsüz olduğunu gösterir. Ölçülü birinin ne bir metresi ne de öz-

³⁷ Theog. 35-36; Pl. Men. 95d; Xen. Mem. I. 2. 20.

gür bir kadınla evlilik dışı bir ilişkisi olur, hatta o, kendi kölesiyle bile birlikte olmaz. Bu tür ilişkilerin yasalara aykırı ve uygunsuz oluşu, bunları sürdürenleri utandırır ve büyük bir kınama konusu haline getirir. Bu yüzden az da olsa yüzü kızaran biri bunları yapmaya cesaret edemez. Kişi bütünüyle ahlaksız değilse, yaptıklarını örtbas eder ve gizli saklı yaşamaya devam eder. Bununla birlikte hatalarını gizlemek, yapılan hataların farkında olunduğuna işaret eder.” Dinleyicilerden biri “Zeus aşkına, baştan çıkarılmış bir kocanın, metresiyle ya da evli olmayan bir kadınla birlikte olmasında hiçbir haksızlık yoktur, zira burada adamın çocuklarının [mirastan yana] beklentileri ortadan kalkmaz” dedi. Bunun üzerine [Musonius] “yakınlarına zararı olmasa bile, hatalı ve adaletsiz davranan herkesin alçak ve onursuz olduğunu söylüyorum” dedi [ve konuşmasını sürdürdü:] “Hatalı insan hata yaptığı için alçak ve onursuzdur; böyle birinin adaletsiz davranışlarını görmezden gelsek bile, utanç verici hazlara kapıldığını ve kendi pisliğinden zevk alan domuzlara benzediğini inkâr edemeyiz. Çoğumuz, kölelerini diledikleri gibi kullanma hakkına sahip oldukları için efendilerin suçlamadan kurtulacağını düşünse de, efendilerin köleleriyle birlikte olması da böyledir. Bu durumu şöyle açıklayabilirim: Şimdi kadın kölelerinden biriyle ve özellikle evli olmayan bir köleyle birlikte olan bir efendi, yaptığıının utanç verici ve doğaya aykırı olmadığını düşünüyor olsun; peki soruyorum şimdi, eğer karısı bir erkek köleyle birlikte olsaydı bu adam ne düşünürdü? Bırakın evli bir kadının bir köleyle birlikte olmasını, bekâr bir kadının bile bunu yapmasına kimse tahammül edemezdi. Kuşkusuz hiç kimse erkeklerin kadınlardan daha ahlaksız olmalarını ya da arzuları-

nı dizginlemede daha başarısız olmalarını beklemez; aksi takdirde zayıf olanın güçlüye, yönetilenin de yöneticiye üstün olduğunu kabul etmeleri gerekir! Dahası erkeklerin kadınlardan üstün olduğunu savunanlar, erkeklerin daha iyi davranmaları gerektiğini de kabul etmelidirler; bu ise onların ölçsüzlükten [ve ahlaksızlıktan] uzak olmaları demektir. O halde bir efendinin kölesiyle birlikte olmasının ahlaksızca olduğunu söylemeye lüzum mu var? Bunu herkes bilir.”

13. Evliliğin Başlıca Amacı Nedir?³⁸

[A] [Musonius:] “Evliliğin başlıca amacının birlikte yaşamak ve çocuk sahibi olmak olduğunu” söyledi. Ona göre “karı ve koca ortak bir yaşam kurmalı ve çocuk yapmak için bir araya gelmelidir; ayrıca her şey onlar arasında ortak olmalı ve kendilerine ait hiçbir şeyleri (buna bedenleri bile dâhildir) bulunmamalıdır. Böyle bir birlikten doğan insan hiç kuşkusuz muhteşemdir; fakat bu evlenmek için başlıca neden olamaz. Zira üreme hayvanlarda da bulunur ve evlilik dışı ilişkilerde de ortaya çıkabilir. Her şeyden önce evlilik hastalıkta ve sağlıkta yani her durumda karı ve kocanın birbirini gözetmesidir. Severek evlenen çiftler çocuk sahibi olmayı da arzularlar. Birbirlerine olan sevgileri kusursuz ve eşit olan çiftlerin ilgi göstermek konusunda birbirleriyle yarıştıkları evlilikler, övgüye ve öykünmeye değerdir, onlar ortaklıkların en güzelidir.³⁹ Ne var ki bazen eşlerden biri yalnızca kendini düşünür ve eşi-

³⁸ Bu başlığın verildiği iki farklı aktarım vardır. İlki [A] *Florilegium* 69.23'te, ikincisi [B] ise yine aynı eserin 70.14 numaralı bölümlerinde bulunur.

³⁹ Krş. Stob. *Ecl.* IV. 67. 24.

ni ihmal eder. Tanrı korusun bazen de eşlerden biri derin düşüncelere dalıp bütün dikkatini başka şeylere yoğunlaştırır ve eşiyle aynı fikirde olmak bir yana, onunla birlikte olmaya bile katlanamaz hale gelir. Böylesi birliktelikler dağılmaya mahkûmdur ve eşlerin birbirlerine davranışları her şeyi daha kötü bir hale getirir; onlar ya tamamen ayrılırlar ya da yalnızlıktan beter bir birlikteliği sürdürürler.”

[B] [Musonius:] “Evlenmek isteyenler, soylu ailelere mensup, büyük bir serveti olan ya da güzel bir bedene sahip olan eşler bulmakla ilgilenmemelidirler. Ne zenginlik, ne güzellik ne de soyluluk birlikteliği sağlar; bunlar ne karşılıklı uyuma ne de çocuk sahibi olmaya yardımcı olurlar. Evlenmeye elverişli olan bedenler sağlıklı, olağan görünüşlü ve kendi işini kendi görecektir durumda olmalıdır. Böyle bedenlerin ölçüsüz insanlar tarafından arzulanması pek mümkün olmadığı gibi, onların işlevlerini yerine getirmeleri ve zorluk çekmeden çocuk sahibi olmaları da daha kolaydır. Ölçülü ve adil olmaya yatkın olan, yani erdeme doğal bir eğilimi bulunan ruhlar, evliliğe en uygun olanlardır. Zaten uyum yoksa iyi bir evlilik mümkün olabilir mi? Böyle bir birliktelik hiç asil olabilir mi? Peki, aşağılık insanların birlikteliklerinde bir uyum olabilir mi? İyi biri kötüyle hiç uyum içinde yaşayabilir mi? Zira düz bir tahta eğri olana uymaz, iki eğriden de bir doğru çıkmaz; ayrıca bir eğri ne başka bir eğriye ne de düz olana uyar. O halde aşağılık biri, kendisi gibi olanla bile dost olup anlaşılamazken, onun iyi bir insanla anlaşması hiç beklenemez.”⁴⁰

⁴⁰ Krş. Pl. *Lysis*, 214d.

14. Evlilik Felsefe Yapmaya Engel midir?

Evlenmenin ve bir eşle yaşamının felsefe yolunda bir engel gibi görüldüğünü söyleyen birine Musonius'un cevabı şöyle oldu: "Bir kadınla evli olmak Pythagoras, Sokrates ya da Krates'e engel olmadı, zaten en iyi filozofların da onlar olduğu kabul edilir.⁴¹ Krates'in ne bir evi ne de malı mülkü vardı, buna rağmen evlenmişti; başlarını sokacak bir yuvaları olmadığı için karısı ve o, günlerini ve gecelerini Atina'nın halka açık mekânlarında geçirirlerdi. Öyleyse evleri ve hatta hizmet edecek köleleri olan bizler, evliliğin felsefe için bir engel olduğunu nasıl söyleyebiliriz? Şimdi filozof doğaya uygun olan şeylerin insana da uygun olduğunu öğretir ve bu konularda insanlara örnek olur. Eğer doğaya uygun şeyler varsa, evlilik kesinlikle bunlardan biridir. Zira insanı yaratan, ırkımızı erkek ve dişi olarak ikiye bölüp, her bir varlığa güçlü bir birliklik ve birleşme arzusu verirken erkeğin kadına, kadının da erkeğe sürekli özlem duymasından başka neyi amaçlamış olabilir? İkisinin birlikte yaşayıp beraber çalışmalarının ve çocuk sahibi olup onu birlikte yetiştirmelerinin, türümüzün devam etmesi için gerekli olduğu belli <değil> mi? Öyleyse söyle bana, herkesin kendisi, için olduğu kadar komşusu için de bir şeyler yapmaması ve böylece devletini gelişmekten alıkoyup bir toprak parçasından ibaret görmesi olacak şey mi? Herkesin kendi çıkarını gözetmesi gerektiğini söylüyorsan, insanın bir kurttan ya da doğasında şiddet ve yağmacılık bulunan vahşi bir hayvandan farklı olmadığını düşünüyorsun demektir. Hal böyleyse kendine yarar sağlamak için her şeyi yapan, ortaklıktan ve dostluktan hiç pay almamış, dayanışma ve adaletten biha-

⁴¹ Krş. Epict. Diss. II. 22. 76.

ber [varlıkları.] Ama insan doğasının en çok arılara benzediğini kabul edersen (zira onlar birlikte yaşamazlarsa ölürler), onların hemcinsleriyle birlikte ortak görevleri üstlendiklerini ve hep birlikte çalıştıklarını görürsün. Ayrıca kabul edersen ki, adaletsizlik, zulüm ve komşusunun sıkıntısına aldırış etmemek insan için kötü olandır; buna karşılık erdemin kardeşçe sevgi, yardımseverlik, adalet ve komşusunun iyiliğini gözetmek gibi fikirlerle uyumlu olduğunu da inkâr etmezsin. Her insanın kendi devletini düşünmesi ve evini koruması gerektiğini söylüyorum. Evini korumak için yapılması gereken ilk şey evliliğidir. Kim evliliği yok ederse, evini, devletini ve insan ırkını yok eder.⁴² Çünkü üreme olmazsa insan ırkı yok olur, adil ve yasal bir evlilik olmazsa da üreme olmaz. Açıktır ki aileler ve devletler yalnızca kadınlardan ya da erkeklerden oluşmaz, onların birlikteliği bunları var eder. Kadın ve erkeğin birlikteliğinden daha gerekli ve daha uygun bir ortaklık bulunmaz.⁴³ Hangi erkek, kendini adanmış bir kadının yakınlığını bir dostundan görebilir? Kardeşler arasındaki ilişkide ya da ebeveynlerin çocuklarına olan sevgilerinde böylesi bir duygu hiç bulunur mu? Ayrı kalan eşlerin birbirlerine duydukları özlemin eşi benzeri var mıdır? Eşten başka kim kederi azaltıp neşelendirir ya da varlığıyla talihsizlikleri hafifletir? Bedenlerini, ruhlarını ve her şeyi evli çiftlerden başka kim paylaşır? Tüm bu nedenlerden dolayı herkes, en asil aşkın eşler arasında olduğunu kabul eder; zaten akli başında hiçbir ebeveyn, evladının kendisine duyduğu sevginin eşine duyacağından fazla <olabileceğini> düşünmez. Gerçekten de bir karının kocasına

⁴² Krş. Stob. *Ecl.* IV. 67. 21.

⁴³ Krş. Stob. *Ecl.* IV. 85. 21.

olan sevgisinin, ebeveynin çocuklarına duyduğu sevgiden ne kadar fazla olduğu şu bilindik öyküde açıkça görülür: Admetos kendine ayrılan ömrü iki katına çıkarmak için, kendisi için canını verebilecek birini bulacağı konusunda tanrılarla anlaşır; fakat annesi ve babası yaşlı olmalarına rağmen ölmek istemezler. Oysa gencecik karısı Alkestis kocası uğruna ölmeyi hemen kabul eder.”⁴⁴

“Evliliğin ne kadar yüce ve değerli olduğu, insanların taptığı büyük tanrıların onu gözetmesinden de bellidir. İlk sırada Hera yer alır, zaten onu evliliğin koruyucusu olarak görürüz; sonra üremeleri için kadınla erkeği bir araya getirdiklerini düşündüğümüz Eros ve Afrodit gelir. Erkekle kadını meşru bir biçimde bir araya getirmeye Eros’tan, Hera’dan ya da Afrodit’ten daha uygun bir tanrı var mıdır? Bu tanrılara, evlenmemizi sağlamaları için yalvarmaktan başka ne için duacı oluruz? Afrodit karıyla kocayı birleştirmekten başka ne iş yapar? Böyle yüce tanrılar evliliği koruyup gözetirken, insanların onu neden önemsemediğini biriniz bana söylesin? Tanrıları önemseyen biri varsa, o filozoftan başkası olamaz değil mi? Bir filozof diğer insanlardan <daha> kötü olamaz herhalde? Kuşkusuz o herkesten iyi, adil ve asildir. Peki, devletiyle ilgilenmeyen birinin bunu yapandan ya da sadece kendi çıkarlarını gözetken birinin ortak iyiyi gözetenden daha kötü ve adaletsiz olduğu söylenmeyecek mi? Ya bir başına yaşamayı seçen kişi, devletini geliştirmek için evlenip, çocuk sahibi olan birinden daha çok mu sever devletini, insanlarını ve dayanışmayı? O halde filozofun başlıca kaygısının evlenmek ve çocuk sahibi olmak olduğu açıktır. Genç dostum, eğer bunlar yerinde kaygılırsa, senin demin ileri sürdüğün ev-

⁴⁴ Apollod. I.9.15; Eur. *Alc.* 282-298.

lilik, felsefeyle ilgilenmeye engel olur iddiası nasıl doğru olabilir? Sonuçta felsefe hangi eylemlerin yerinde ve uygun olduğunu belirlemek için akılı kullanmak ve buna göre davranmaktır." [Musonius] bu konuyla ilgili olarak bunları söyledi.

15. Bütün ocukları Büyütmenin Gerekli Olup Olmadığı  zerine⁴⁵

[A] [Musonius:] "Devlet için neyin iyi neyin kötü olduğunu ve toplum için yararlı ve zararlı olanın ne olduğunu araştırmak yasa yapıcıların işidir. Öyleyse yasa yapıcılar toplumdaki hane sayısının artmasından memnun olup, hane sayısının azalmasından utanmazlar mı?⁴⁶ Vatandaşların az sayıda çocuğa sahip olmalarını ya da çocuksuz olmalarını bir kayıp olarak görmemiş olsalar bile, çok sayıda çocuğa sahip olmanın bir kazanç olduğunu düşünmemişler midir?⁴⁷ Böyle düşündükleri için kadınların ocuk aldurmalarını yasaklamış, itaatsizlik edenleri cezalandırmış, ocuk doğurmak istemeyen kadınları kınamış ve gebeliklerini önlemelerine engel olmuşlardır. Ayrıca çok çocuğu olan çiftleri  d llandirip, çocuksuz olanları da cezalandırmışlardır. Hal böyleyken bizim için asil ve yararlı olan yasaları koyan, tanrıların sevgilisi bu insanların isteklerine aykırı hareket etmek, haksız ve yasadışı olmaz mı? Çocuksuz olmak ya da çok sayıda ocuk istememek, onların isteklerine aykırı davranmak olur.

⁴⁵ Bu başlığın verildiği iki farklı aktarım vardır. İlki [A] *Florilegium* 75.15'te, ikincisi [B] ise yine aynı eserin 84.21 numaralı bölümlerinde bulunur. Bununla birlikte *Florilegium*'da yer alan ilk metnin sonu eksiktir, eksik bölümler Enoch Powell tarafından tercüme edilen *Rendel Harris Papirüsü*'n n 32-50 numaralı bölümlerinde bulunur.

⁴⁶ Krş. Arist. *Pol.* II. 9.

⁴⁷ Krş. Stob. *Ecl.* IV. 75. 14.

Bunu yapmak ise hem atalarımızın tanrılarına hem de ailenin koruyucusu olan Zeus'a haksızlık etmek değil midir? Yabancılar haksızlık eden, yabancıların koruyucusu Zeus'a, dostuna haksızlık eden de dostluk tanrısı Zeus'a haksızlık eder. Yine ailesine haksızlık eden hem atalarının tanrılarına hem de hatalara karşı aileyi koruyan Zeus'a haksızlık eder. Tanrılara haksızlık eden kişi kuşkusuz dinsizdir. Aslında çok sayıda çocuğa sahip olup, onları yetiştirmenin doğru ve kazançlı olduğunu anlamak için şunlara bakmak yeterlidir: Böyle biri nasıl da onurlandırılır, komşuları ona ne çok saygı duyar ve az çocuğu olan akranlarına kıyasla o nasıl da güçlüdür. Nasıl ki çok dostu olan hiç dostu olmayandan güçlüyse, çok çocuğu olan da çocuksuz olandan güçlüdür; bu, evladın bir dosttan daha yakın olmasından kaynaklanır. Dikkat çekici noktalardan biri de şudur: Çok çocuklu bir aileden yansıyan manzara ne de muhteşemdir! Tanrılar şerefine düzenlenmiş hiçbir alay, kutsal bir görevin yerine getirildiği hiçbir tören, ebeveynlerinin gözetiminde <ve> onların peşi sıra şehirde yürüyen bir çocuk korosundan daha izlenilir değildir. Bu manzaradan daha güzel ne olabilir? Bu ebeveynler bir de iyi insanlarsa, onlardan daha fazla öyküneceğimiz biri olabilir mi? Kim vardır onlardan başka ettiğimiz dualara yürekten katılan ya da muhtaç olana yardım etmek için böylesine çırpınan? Zeus aşkına!" dedi [...]⁴⁸ dinleyicilerden biri ve devam etti: "Ama ben yoksul bir adamım ve hiçbir imkanım yok, onca çocuğumu besleyecek yiyeceği nereden bulacağım? [Musonius:] "Halinize şükredin! Ya sizden çok daha yoksul olan küçük küçük kuşlar, kırlangıçlar,

⁴⁸ Hense'nin edisyonu burada sona ermektedir, metnin eksik bölümünün tercümesinde Lutz'un (1947) edisyonundan yararlanılmıştır.

bülbüller, çayırkuşları ve karatavuklar yavrularını nasıl beslesin? Homeros'un söylediği gibi:

'Bir kuşağız, yem bulayım diye nasıl dört dönerse
Bulduğunu nasıl getirip vermekteyse yavrularına.'⁴⁹

"Bu yaratıklar zekâ bakımından insanı aşabilirler mi? Aşamayacaklarını söylersin sanırım. Ya bedensel kuvvet ve dayanıklılık için ne dersin? Herhalde buna hiç itiraz etmezsin. Peki, yiyecekleri toplayıp saklamaları hakkında ne düşünüyorsun? <Her ne olursa olsun, [onlar bile] yavrularını besleyip büyütüyorlar; o halde yoksul olmak geçerli bir neden olmasa gerek.>

[B] [Musonius:] "Bana en korkunç gelen şey, hali vakti yerinde ve hatta zengin olduğu için yoksulluğu bir bahane olarak kullanmasına gerek olmayan insanların, [büyük çocukları daha fazla] mirasa konup refah içinde yaşasın diye küçüklere bakmak istememeleridir. [Büyük çocuklar] babalarının mirasından daha çok pay alabilmek için kardeşlerden mahrum kalırlar; ne yazık ki sahip olunan <onca> şey arasında en iyi olanın kardeş olduğunu da asla öğrenemezler. Sahip olunan mallar komşularda merak uyandırır, oysa kardeşler bu merakı ortadan kaldırır. Servetin korunmasına yardımcı oldukları içindir ki, kardeşler en güçlü destekçilerdir. Bir kardeşi ne iyi bir dostla ne de yardımı dokunan diğer insanlarla kıyaslayabilirsiniz; bir kardeşin [tek başına] sağlayabileceklerini dostlar ve diğerleri [ancak birlikte] sağlayabilir. Güvenliğinizi sağlamak isteyen bir kardeşin yerini kim tutabilir? Bir kardeşten başka yaşamın güzelliklerini böylesini incelikle paylaşabileceğiniz biri var mıdır? Zor günlerinde böyle bir kardeşten çok

⁴⁹ Hom. *Il.* IX. 323-4.

kimi istersiniz yanınızda? Şahsen ben, pek çok sadık kardeşi olan ve onlarla birlikte yaşayan insanın örnek alınmaya değer olduğunu düşünüyorum; bu güzelliğe sahip olan insanın da tanrıların sevgilisi olduğunu söylüyorum. Bu yüzden çocuklarımıza mal mülk yerine kardeşler bırakmaya çalışmalıyız, zira en yüce miras budur.”

16. Ebeveynlere Her Zaman İtaat Edilmeli midir?

Felsefe öğrenmeyi çok isteyen fakat babası tarafından engellenen bir genç: “Musonius, söyle bana, her konuda ebeveynlere itaat etmek mi gerekir, yoksa onlara karşı çıkmayı gerektiren koşullar olabilir mi?” diye sordu.⁵⁰ Musonius şöyle cevapladı: “İyi görünen şeyler söz konusu olduğunda herkesin annesine ve babasına boyun eğmesi gerekir, önerdiğim kesinlikle budur. Fakat yine de bu meselenin aslını bir inceleyelim; itaatin ne olduğunu daha iyi anlayabilmek için, itaatsizliğin doğasına ve itaat etmeyen kişinin kim olduğuna bir bakalım. Şimdi hekim olmayan, sağlık ya da hastalık konularında da deneyimi olmayan bir baba, hasta oğluna zararlı ve ona uygun olmayan bir reçete yazmış olsun. Babasının kim olduğunun farkında olan bu çocuğun reçeteye uymaması bir itaatsizlik, o da, itaatsiz bir çocuk olarak mı görülecektir? Sanmıyorum böyle düşünen biri olsun. Ya da hasta bir babanın kendini kötüleştirecek olmasına rağmen şarap içmeyi ve yemek yemeyi istediğini varsayalım; eğer oğlu bu durumu bilip de ona izin vermezse babasına itaatsizlik mi eder? Böyle düşünecek kimse de yoktur. Emanet parayı çalmasını ya da zimmetine geçirmesini isteyen açgözlü babasına itaat etmeyen bir oğlun, itaatsiz olduğunu söylemek olduk-

⁵⁰ Krş. Gell. NA. II. 7.

ça zordur. Çocuklarına bunu buyuran babalar olduğunu inkâr etmezsiniz herhalde. Çok güzel bir oğlu olan ve bu güzelliği pazarlayacak kadar aşağılık olan birini tanıyorum. Babası tarafından pazarlanan ve utanç içinde kalan o genç, babasına karşı koyup onun istediği yere gitmeseydi, ona itaatsiz mi derdik, yoksa onun ne kadar ölçülü olduğunu mu söylerdik? Bunu sormak bile anlamsız. Kuşkusuz itaatsizlik ve itaatsiz sözcükleri kınanacak ve utanılacak durumlar için kullanılır, ne var ki kişinin yapılmaması gereken şeyleri reddetmesi kınanacak değil, övülecek bir şeydir. Bu nedenle kötü, haksız ya da utanç verici şeyler yapmasını buyuran ister babası, ister efendisi isterse tabi olduğu bir zorba olsun, bir kişi kötü ve haksız davranmadıkça, itaatsizlik yapmış sayılmaz. Yalnızca iyi, güzel ve yararlı olan buyruklara uymamaktır itaatsizlik, bunlara uymayan da itaatsizdir. Bununla birlikte itaatkâr insanın davranışları bunun tam karşıtıdır ve o diğerinden bütünüyle farklıdır; itaatkâr insan söylenenleri uygun bulur ve kendi isteğiyle bu tavsiyelere uyar. Ebeveynleri iyi ve uygun olanı öğütlediği için bunları kendi isteğiyle yapacak kişi itaatkâr olur. Dahası ebeveynlerinden öğüt almadan iyi ve uygun şekilde davranan biri, bana kalırsa anne babasına itaat etmiş sayılmalıdır. Nitekim iddiamı şöyle kanıtlayabilirim: Babasının isteklerine uyan ve bunları yerine getiren bir evlat, kuşkusuz babasına itaat eder, peki yapması gerekeni bizzat bilen ve buna göre hareket eden biri babasının isteğini yerine getirme konusunda daha başarılı sayılmaz mı? Kuşkusuz bütün ebeveynler çocuklarını her şeyin üstünde tutarlar ve onlardan iyi ve yararlı olanı yapmalarını beklerler. O halde iyi ve yararlı olanı yapmak, ebeveynlerin isteğine uymaktır; ebeveyn-

leri bunu dile getirmeseler bile böyle davranan çocuklar itaatkârdır.⁵¹ Ebeveynlerine her zaman itaat etmek isteyen biri, buyrulan şeyin iyi ve yararlı olup olmadığına bakmalıdır; ancak bu takdirde ebeveyne koşulsuz olarak boyun eğmenin doğru olduğu kabul edilir. Bu yüzden genç dostum, babana itaatsizlik etmekten korkma, <eğer> baban sana doğru olmayan bir şey yapmanı buyurur ya da doğru <olan> şeyi yapmanı yasaklarsa, itaatsizlik yapacağım diye düşünme. Yaptığın bir hata yüzünden ya da doğru davranmaktan alıkonulduğun için babanı da bahane etme. Kötü buyruklara uymak zorunda değilsin, fakat bunun farkında değil gibisin. Baban sana müzik bilgisi olmaksızın liri nasıl çalman gerektiğini söylese ya da gramer bilmemesine rağmen okuyup yazmanı buyursa, kesinlikle dinlemezdin. Nasıl kullanılacağını bildiğin dümen konusunda, dümenci olmayan birinin söylediklerini dinlemeyeceğin de çok açık. Şimdi felsefe hakkında hiçbir şey bilmeyen baban, onun ne olduğunu bilmene rağmen felsefe öğrenmeni yasaklıyorsa, babanı dinlemen mi yoksa buyurduğu şeyin yanlış olduğu konusunda onu ikna etmen mi gerekir? Bence bunun cevabı çok açık. Eğer baban çok inatçı biri değilse, aklını kullanıp onun ikna edebilir ve felsefeye yönelik tutumunu değiştirmesini sağlayabilirsin. Ancak ileri sürülen akli gerekçeler bir babayı ikna etmeye yetmiyorsa, gerçekten felsefeye tutkun bir oğlun eylemleridir babayı ikna edecek olan. Zira oğul, felsefe yolunda bir öğrenci olduğu için, her zaman babasına yardım etmek isteyecek ve bütün eylemleri edep ve nezaket içerecektir. Babasıyla olan ilişkisinde kavgaya, bencilliğe, aceleciliğe ya da öfkeye yer olmayacaktır. Oğul her zaman

⁵¹ Krş. Stob. *Ecl.* IV. 79. 53.

çenesini tutmayı bilecek, ne yemeğe ne de cinsel hazlara kendini kaptıracaktır; böylece tehlikelerin ve sıkıntıların üstesinden gelecek kadar dayanıklı olacaktır. Yine hakiki güzeli tanıyacak ve onu güzel görünen her şeyden ayırmayı öğreneceği için asla aldatılmayacaktır. Babası uğruna bütün hazzardan vazgeçecek ve sıkıntı veren şeylerle yüzleşecektir. Kim böyle bir oğula sahip olmak için tanrılara yalvarmaz? Böyle bir çocuğa sahip olduğu için aklı başında insanların hayranlığını ve takdirini kazanan bir baba, oğlunu nasıl sevmez? Fakat genç dostum, gerçekten felsefenin peşine düşmek istiyorsan böyle bir oğul olma ihtimalin bile babanı ikna etmeye yetmeyebilir ve o felsefe öğrenmene engel olabilir. Her şeye rağmen baban felsefe öğrenmeni yasaklarsa, hem insanların hem de tanrıların babası olan Zeus'un bunu buyurduğunu ve seni cesaretlendirdiğini düşün. Onun buyurduğu yasaya göre insan adil, dürüst, işe yarar, ölçülü, asil fikirli, sıkıntıların ve hazların üstesinden gelmiş, her türlü fesatlıktan ve kötülükten arınmış olmalıdır. Yani Zeus'un yasası insana iyi olmasını buyurur; iyi olmak ise filozof olmakla aynıdır. O halde babana boyun eğersen bir insanı dinlemiş olacaksın, ama felsefenin peşinden gidersen izlediğin Zeus olacak. Felsefeyi seçmen gerekiyor, bu apaçık. Ama diyorsun ki babam bana engel olacak ve felsefe öğrenmemi katiyen yasaklayacak. O bunu yapsa bile, sen izin vermedikçe felsefeyle ilgilenmeni engelleyemez. Zira elimiz, ayağımız ya da bedenimizin başka bir parçası değil, zihin dediğimiz o küçücük ruh parçası ilgilenir felsefeyle. Zeus görülmesin ve dokunulmasın diye onu en korunaklı yere, içimize yerleştirmiştir, o ki en özerk ve özgür yanımızdır. Özellikle iyi bir zihne sahipsen, onu kullanmaktan, yapılması gere-

ken üzerine düşünmekten, iyiyi onaylayıp kötüyü de reddetmekten baban bile alıkoyamaz seni. Bunları yapman zaten felsefeyle ilgilendiğini gösterir; bunun için eski püskü bir harmaniye sarınman, tuniksiz dolanman, saçlarını uzatman ya da çoğunluğun sergilediği davranışlardan sapmana gerek yok.⁵² Kuşkusuz filozof olarak görülen insanlardan böyle olmalarını bekleriz, ama felsefe öğrenmek için bunlara hiç gerek yoktur; felsefe, yapılması gereken üzerine düşünüp taşınmaktır.”

17. Yaşlılıkta Sahip Olunacak En İyi Şey Üzerine

Günün birinde Musonius’un yanına gelen yaşlı bir adam, ilerleyen yaşlarda sahip olunacak en iyi şeyin ne olduğunu ona sormuştu. Musonius, “gençlikte sahip olunan şeyin aynısı, yani doğanın yolunu izleyerek yaşamak” dedi [ve konuşmasını sürdürdü:] “İnsanın doğası gereği haz peşinde koşmak için var olmadığını fark edersen, bunu kolayca anlarsın. Zaten atlar, köpekler, inekler ve bunlar gibi insandan aşağı olan hayvanlar da haz peşinde koşmak için yaratılmamışlardır. Bir atın yiyerek, içerek, istediğiyle çiftleşerek ve doğasına uygun olmayan herhangi bir şeyi yaparak ereğini gerçekleştirebileceğini düşünmeyiz. Yine hiçbir köpekten ata özgü hazların peşinden koşmasını ve kendisi için iyi olmayan şeyleri yapmasını beklemeyiz. Haz duymak bütün canlılar için mümkün olsa da, kendine uygun işi gerçekleştirmeyen hiçbir canlı yoktur. Doğaya uygun yaşadığı söylenebilecek tek varlık, kendine özgü mükemmelliği yani erdemi sergileyendir; zira [erdem] her varlığın kendi doğasına uygun olmasıdır.

⁵² Krş. Sen. Ep. V. 1-6.

Her varlığın doğası, o varlığın erdemini belirler; dolayısıyla insan doğasına özgü olanın haz yaşamı değil, erdemli bir yaşam olduğu sonucuna varabiliriz. Ancak o zaman, insanın övgüyü hak ettiğini, kendisi hakkında doğru düşündüğünü, iyimser ve gözü pek olduğunu söyleyebiliriz; zaten asil düşüncelerin ve sevinç dolu bir halin bunları izlemesi kaçınılmazdır. Genel olarak yeryüzündeki varlıklar arasında bir tek insan Tanrıya benzer ve sahip olduğu erdemler bakımından da Tanrıya denk olan yalnızca odur; zira tanrılar için bile akli başındalıktan, adaletten, cesaretten ya da ölçülülükten iyi olan hiçbir şey yoktur. Tanrı bu erdemlere sahip olduğu için, ne hazzın kölesi olur ne de hırsına yenik düşer; o, arzudan, fesatlıktan ya da hasetten uzaktır, yardımsever ve insansever olan Tanrı, aynı zamanda asil fikirlidir. Tanrının böyle olduğunu düşünürüz; öyleyse bunları taklit eden insan, doğaya göre olanı yapar yani uygun davranır. Adeta tanrılarla yarışan bu insana imrenilir ve mutluluk ona yaraşır, zira sadece mutlu olanlara imreniriz. Aslında insanın böyle olması olanaksız değildir; tanrısal olarak adlandırdığımız insanlarla karşılaştığımızda onlarda bulunan erdemlerin doğalarından kaynaklandığını görür, bunlar için başka bir kaynak aramayız. Erken yaşlardan itibaren -talihinin de yardımıyla- doğru eğitimi almak için uğraşan, uygun dersleri izleyen ve bunlar üzerine alıştırmaya yapan biri, öğrenmiş olduğu bu şeyleri doğaya uygun şekilde yaşamak için yaşlılığında da kullanacaktır. Gençliğinde mahrum kaldığı hazzardan pişmanlık duymayacağı gibi bedeninin zayıflığından da şikâyet etmeyecektir; ayrıca ne komşularının küçümsemesinden ne de akrabaları ya da dostları tarafından ihmal edilmekten rahatsızlık duyacaktır. Ne de olsa o, bunlara

zihninde bir çare bulacak, eğitimiyle her şeyin üstesinden gelecektir. Bununla birlikte gerekli olan eğitimi almamış olsa da, iyi şeyleri elde etmek için hevesli ve sözlerle ikna edilmeye uygun birinin, yararlı ve zararlı olanı bilen, yararlı olanı elde etmek ve aksinden kaçınmak için gerekli olanı yapan ve karşılaştığı şeyler kötü görünmesine rağmen onların öyle olmadıklarını bildiği için sıkıntılara sakince katlanmayı alışkanlık haline getirmiş olan kişileri dinlemesi iyi olurdu. O işittiği bu şeylere göre hareket etseydi (çünkü duyduklarına ikna olmamak hiçbir işe yaramaz), yaşlılığında pek çok bakımdan rahat ederdi; çoğu insanı, özellikle de ölümün bütün ölümlülerin kaderi olduğu⁵³ gerçeğini unutmuş görünen yaşlıları rahatsız eden ölüm korkusundan kurtulurdu. Kuşkusuz yaşamı yaşlılar için en katlanılmaz kılan şey, bu ölüm korkusudur. Hatip Isokrates bile buna inanır: Halini soran birine, doksan yaşına gelmiş bir insandan beklenebileceği gibi en büyük kötülüğün ölüm olduğunu söyler.⁵⁴ Oysa <iyinin ve> kötünün gerçekten ne olduğunu öğrenmiş ve anlamış biri, yaşamı -hatta en iyi yaşamı- izleyen kaçınılmazlığın kötü bir şey olduğunu nasıl düşünebilir? En iyi yaşam, iyi insanın yaşamıdır ve böyle bir adamın bile sonu ölümdür kuşkusuz. Öyleyse demin de söylediğim gibi, ölümü korkusuzca ve cesurca karşılamayı öğrenmiş biri, yaşlılığında en ufak bir kuşku duymaksızın doğaya uygun yaşamış olduğundan emin olurdu. Ayrıca filozof olarak anılanları değil de, gerçekten öyle olanları izlemeye hevesli olsaydı, onlar tarafından [kolayca] ikna edilirdi. Öyleyse yaşlılıkta sahip olunması gereken en iyi şey, en başta da söylediğim gibi,

⁵³ Krş. Soph. El. 1173.

⁵⁴ Isocr. Panath. 234.7 (p. 377).

doğaya göre yaşamaktır; bununla ona uygun şekilde düşünmeyi ve davranmayı kastediyorum. Nitekim iyi huylu ve etrafına neşe saçan bir yaşlı, mutluluk ve onur dolu bir yaşama sahip olacaktır. Ama yaşlılıktaki en büyük tesellinin zenginlik olduğunu, zenginliğin acısız ve kötülükten uzak bir yaşam sağladığını düşünen biri yanılır; kuşkusuz zenginlik yemekten, içmekten, sevişmekten ve bunun gibi şeylerden haz duymayı sağlar, ancak o insanı tatmin etmediği gibi acıdan da kederden de kurtarmaz. Bunun için nice zenginin ne kadar acı çektiğini, ne kadar üzülüp kederlendiğini düşünmeniz yeterli. O halde zenginlik, yaşlılıktan koruyan sağlam bir kalkan değildir.

18. Beslenme Üzerine⁵⁵

[A] Beslenme üzerine olan konuşmalarında bunun önemsiz bir mesele olmadığını ve yediklerimizin yol açacağı durumların da hafife alınmaması gerektiğini sık sık söylerdi. Yeme ve içmede kendine egemen olmak, ona göre ölçülü olmanın başlangıcı ve temeliydi. Bir gün, alışılmış konular hakkında konuşmaktan vazgeçti ve beslenme üzerine şunları söyledi: “Nasıl ki pahalı yiyecekler yerine ucuzlar, elde edilmesi zor olanlar yerine de kolay elde edilenler seçilmeliyse; kişi kendisine zararlı olan yiyecekleri değil, kendine yarar sağlayanları seçmelidir. Bize yararlı olan besinler, yeryüzünde bulunanlardan elde edilir; çeşitli tahıllar ve diğer pek çok bitki insanı oldukça iyi besleyebilir, yine yetiştirdiğimiz hayvanların eti değil ama onlardan elde ettiğimiz besinler de bize uygundur.

⁵⁵ Bu başlığın verildiği iki farklı aktarım vardır. İlki [A] *Anthologium* III. 17.42'de, ikincisi [B] ise yine aynı eserin III. 18.37 numaralı bölümlerinde bulunur.

Bunlar arasında en uygun olanları meyveler, bazı sebzeler, süt, peynir ve bal gibi pişirmeden yenilenlerdir, zira bunlar elde edilmesi en kolay olanlarıdır. Ayrıca tahıllar ve pişirilmesi gereken bazı sebzelerin de uygun olmadığı söylenemez, bunların tümü insan için yararlı olan yiyeceklerdir.” Öte yandan “etle beslenmenin insana yakışmadığını ve bunun vahşi hayvanlara uygun olduğunu” söyledi. Zira ona göre “et sindirmesi zor bir yiyecekti, düşünmeye ve akıl yürütmeye engeldi; ondan çıkan dumanlar akli bulandırıp ruhu karartırdı. Etle beslenen biri, kavrayış bakımından yavaş olurdu. Yeryüzündeki bütün canlılar arasında tanrılara en yakın olan insandı ve bu nedenle o, tanrılar gibi beslenmeliydi. Toprakta ve sudan biten şeyler tanrılara yeterdi; bu yüzden bizim de en hafif ve en saf gıdalarla beslenmemiz gerekiyordu. Eğer en saf ve kuru yiyeceklerle beslenirsek, insanların en iyisi ve bilgisi olabilirdik. Nitekim Herakleitos, ‘kuru bir ışıktır ruhların en bilgisi ve iyisi’⁵⁶ demişti”. “Akıl sahibi olmayan hayvanlardan bile daha kötü beslendiğimizi” söyledi ve “şiddetli bir arzuyla yemek peşine düşseler bile onların aşırıya kaçmadıklarını, paylarına düşen kadarıyla yetindiklerini ve aradıkları şeyin yalnızca doymak olduğunu” da ekledi. Ona göre “biz, yemeklerden daha çok zevk almak ve damak tadımız uğruna onca beceri ve araç geliştirdik; yemek konusunda öylesine titiz ve takıntılı bir hale geldik ki, müzik ve tıp hakkında kitap yazarcasına alacağımız hazzı artırmayı amaçlayan, fakat sağlığımızı bozan yemek kitapları yazdık. Oysa fazla yemek yemenin bir kötülük olduğunu, yemede aşırıya kaçanların bedenlerine zarar

⁵⁶ Bu alıntı muhtemelen Herakleitos’un “parlak ve kuru olan ruh, en iyi ve en bilgedir” (Stob. Flor. III. 5. 8) ifadesine atıf yapmaktadır.

verdiklerini herkes bilir. Öyle ki bazıları tuhaf yiyecekler aşeren hamile kadınlara benzer; onlar sıradan yiyecekler yerine sindirim sistemlerini mahveden yiyecekleri isterler. Bu yüzden onlar tıpkı körelmiş bir bıçağın bilenmesinde olduğu gibi, katışıksız bir şarap, keskin bir sos ya da ekşi bir tatla iştahlarını keskinleştirmeye ihtiyaç duyarlar. Kuşkusuz böyle biri önüne konulan yumuşak, etli ve pahalı bir kuşu, iştahsızlığı nedeniyle yemek istemeyen, fakat bunun yerine 'akbaba ya da kerkenez yiyebilirim' diyen bir Lakedaimonialıya benzemez. Kitionlu Zenon, hasta olduğunda kendisine alışılmadık yiyecekler getirilmesinin gerektiğini düşünürdü ve hekim ona güvercin yavrusu yemesi gerektiğini söylediğinde bunu reddederek şöyle karşılık vermişti: 'Manes'i nasıl tedavi ediyorsan beni de öyle et.'⁵⁷ Sanırım kölelerden biri hastalansaydı ona uygulanacak tedavinin aynısını görmek isterdi; nasıl ki köleler lezzetli gıdalar olmaksızın iyileşebiliyorsa, geri kalanımız da bu şekilde iyileşebilir. Kuşkusuz iyi bir insan bir köleden daha hassas olmamalıdır. Bu nedenle Zenon, lezzetli gıdalardan kaçınmanın en iyi şey olduğunu düşündü ve bu düşüncesini kararlılıkla uyguladı. Zira yemekten ve içmekten kaynaklanan hazlar, daha fazla yeme ve içme isteği uyandıracakları için bu lezzetleri bir kez tatmış birinin bunları her zaman isteyeceğini düşündü." Yemek üzerine söylenen bu sözler, alıştıklarımızdan farklı olduğu için bize oldukça sıra dışı geldi.

[B] [Musonius derdi ki:] "Oburluğun ve gösteriş içinde yaşamanın utanç verici olduğunu kimse inkâr etmez; ne var ki çok azının bu kötülüklerden uzak durmaya çabaladıklarını görüyorum. Lezzetli yiyeceklerden yoksun

⁵⁷ Bkz. Epict. Diss. III. 26. 37.

kaldıklarında dertlenen ve bulduğunda da kendine ege-men olamayan pek çok insanla karşılaşıyorum, gerçekten de onlar böylesi zararlı yiyeceklerle tıka basa karınlarını doyurarak sağlıklarını bozuyorlar. Oburluk, yemek konusundaki ölçsüzlükten başka bir şey değildir; [obur] insanlar yararlı gıdalar yerine damak zevklerine hitap edenleri tercih edenler değil midir? Lezzetli yiyeceklerle ihtiyaç duymak, gösterişli sofralar kurup ölçüyü kaçırmaktan başka bir şey değildir. Ölçüyü kaçırmak her koşulda kötüdür; özellikle bu durum aç gözlülükle yemeye saldıranların gerçek doğalarını açığa çıkarır. Ne ellerini ne de gözlerini yemeklerden ayıramayanlar, gördüğü yiyecekleri midelerine indirmek için sabırsızlananlar, insandan çok domuzlara ya da köpeklere benzerler; öyle ki [gösterişli bir masaya] duydukları arzu yerini tamamıyla hazza bırakır.⁵⁸ Yiyeceklerle bu şekilde yönelmenin ne kadar utanç verici olduğu, böyle insanları akıl sahibi olmayan hayvanlara benzetmemden de bellidir. Utanç verici olan buysa, bunun aksi olan şeyler, yani yemekte düzenli, edep ve ölçülü olmak iyi olmalıdır. İlk bunların öyle kolay şeyler olmadıkları açıktır, zira bunlar yoğun bir dikkat ve sıkı bir alıştırma gerektirirler (ve bu, genellikle ölçülü olmakla aynıdır). Peki, niye böyledir? Çünkü insanı hata yapmaya sürükleyen ve kendine boyun eğmeye zorlayan pek çok

⁵⁸ Stoa etiğinde “arzu (*epithymia*) akla boyun eğmeyen bir iştaktır; başına iyi bir şeyin geleceğini ve [o şey] mevcut olduğunda onu iyi bir şekilde gerçekleştirebileceğini sanmaktan kaynaklanır, bu sanı <kendinde iştah duyulmaya değer canlı bir [izlenim] olduğunu gösterir> düzensiz olan hareketi başlatmak için kendinde yeterlidir.” Oysa “haz (*hedone*) akla boyun eğmeyen bir ruh taşkınlığıdır; nedeni iyiyi elde etmeye uygun canlı bir [izlenimin] mevcut olduğunun sanılmasıdır” (Stob. *Ecl.* II. 10b). Bu haliyle arzu geleceğe dair bir beklentiyle ilgiliyken, haz mevcut durumda ortaya çıkan bir aşırılıktır. Bu nedenle oburlukta, “lezzetli yemekleri yemek isteme” arzusu, “her *an* onlara sahip olma” hazzına dönüşür.

kötü haz olsa da, bunların arasında mücadele edilmesi en zor olanı yeme hazzıdır. Diğer hazlarla daha seyrek karşılaşırız ve hatta bazılarından aylarca ya da uzun yıllarca uzak dururuz; oysa yaşamak için zorunlu olan bu haz her gün ve genellikle günde iki defa bizi cezbeder. Yemek yemekten aldığımız haz ne kadar çoksa, içinde bulunduğumuz tehlike de o kadar büyüktür. Dahası her öğünde hata yapmamıza yol açabilecek pek çok ihtimalle karşılaşırız. Her şeyden önce gereğinden çok yiyen kişi kusurludur; ayrıca aceleyle yiyen, gösterişli sofralara kendini kaptıran, tatlıları besleyici gıdalara tercih eden ve yemeğini dostlarıyla eşit şekilde paylaşmayan kişi de böyledir. Yine uygun olmayan zamanlarda yemek hatalıdır, zira bu durumda yapmamız gereken başka bir şeyi, yemek uğruna ihmal etmişiz demektir. O halde bütün bunlar yemekle ilgili olan kusurlardır, ölçülü olmak istiyorsak bunların hepsinden uzak durmalı ve bu konularda hiçbir hata yapmamalıyız. Bu konularda hata yapmamak ve kınanmamak isteyen biri sürekli alıştırma yapmalıdır; haz duymak için değil beslenmek için yemeli ve damak zevkine uygun yiyecekler yerine bedenini güçlendirecek gıdaları seçmeye alışmalıdır. Nitekim boğaz bir haz organı değil, yiyecekler için bir geçittir ve aynı şekilde nasıl ki bitkilerin kökleri varsa, bizim de midemiz var. Bitkiler kökleriyle topraktan beslenirler, hayvanlar ise yedikleri ve içtikleri besinleri mideleriyle sindirirler. Nasıl ki bitkiler haz almak için değil, yaşamlarını sürdürmek için besleniyorlarsa, biz hayvanlar da böyleyiz, yemek [insanların] yaşam ilacıdır. Bu yüzden yemenin amacı haz almaktan ziyade hayatta kalmak olmalıdır; hiç değilse birçok insanın yemek için yaşadığını, oysa yaşamak için yemek gerektiğini öğüt-

yen Sokrates'i⁵⁹ izlemek istiyorsak böyle olmalı. Kuşkusuz uygun düşünmek isteyen hiç kimse, çoğunluğun yaptığı gibi yemekten alınacak hazların peşinde koşmakla ve yemek için yaşamakla ilgilenmez."

"Tanrının haz versin diye değil, yaşamını sürdürsün diye insana yiyecek ve içecek sağlamış olması bunu açıkça gösterir. Zaten yediklerimiz bu amaca hizmet edip midemiz kendi işini yaptığında, yani insan midesi sindirme ve hazmetme işlerini gerçekleştğinde haz duymayız. Böylece beslenir ve güçleniriz, burada hiçbir haz yoktur; dahası sindirim için ihtiyaç duyduğumuz zaman yemek için harcadığımız zamanı fazlasıyla aşar. Eğer Tanrı haz duymak için yememizi isteseydi, yemeye harcadığımız zamanın, sindirim için gerekli olandan daha uzun olmasını sağlardı. Buna rağmen haz duyacağımız o kısacık an uğruna nice yemekler hazırlar ve denizaşırı topraklardan onca yiyecek temin ederiz. Öyle ki çiftçilerden çok aşçılara rağbet gösterilir. Bazıları sofrayı kurmak için servetini saçar; oysa pahalı yiyecekler bedene hiçbir yarar sağlamaz, onları tüketmekle daha güçlü olunmaz. Aksine ucuz yiyeceklerle beslenenler daha güçlüdür. Gerçekten de kölelerin efendilerinden, köylülerin de kentlilerden daha güçlü olduklarını; yoksulların zenginlerden daha çok çalışmalarına rağmen daha az yorulup, daha az hastalandıklarını, soğuğa, sıcağa, uykusuzluğa ya da bu gibi sıkıntılara rahatlıkla katlandıklarını siz de fark edersiniz. Bununla birlikte pahalı yiyecekler de ucuz olanlarla aynı ölçüde bedeni güçlendirselerdi, ölçülü ve iyi bir insanın seçmesi gereken yine de ucuz yiyecekler olurdu. Zira o, zorlukla elde edilen yerine kolay olanı,

⁵⁹ DL II. 34. Stobaios bu öğüdü Kinik Diogenes'e de atfeder. Bkz. *Ecl.* III. 6. 41; SSR. V. B. 182.

hazırlaması emek gerektiren yiyecekler yerine zahmetsiz olanı ve işe yaramayan yerine de yararlı olanı tercih eder. Yemek üzerine söylediğim bütün bu şeyleri özetleyecek olursam, yemek yemenin amacı sağlıklı ve güçlü olmaktır. Nihayetinde bunu gerçekleştirmek için yapılması gereken, çok da pahalı olmayan yiyeceklerle beslenmek, sofrada özen göstermek ve yemede uygun ölçüyü bulmaktır; böylece oldukça yaygın olan pisliğin ve aceleciliğin üstesinden gelinecektir.”

19. Örtünme Üzerine

Yemek hakkındaki fikirleri böyleydi. Ayrıca beden için pahalı ve gereksiz giysiler yerine, gösterişsiz olanların en iyisi olduğunu düşünüyordu. [Bu konuyla ilgili şunları söyledi:] “Kıyafetler ve ayakkabılar gösteriş yapmak için giyilmemeli, adeta bir zırh gibi bedenin korunması için kullanılmalıdır. Nasıl ki en güçlü silahlar parlaklığıyla göze çarpanlar değil de en iyi koruyacağı düşünülenler ise, aynı şekilde en iyi kıyafetler ve ayakkabılar da budaların dönüp baktıkları değil, beden için en fazla yarar sağlayanlardır. Nitekim örtü, bir şeyi olduğundan daha zayıf ve kötü hale getirmeye değil, daha güçlü ve iyi hale getirmeye yarar. Öyleyse cildi yumuşak ve pürüzsüz hale getiren giysiler, bedeni şımartıp güçsüzleştirirler; böyle giyenlerin bedenleri sağlam ve çalışmaya alışık bedenlerden daha kötü hale gelir. Bununla birlikte bedenlerinin bazı bölümlerini giysileriyle örtenler, bedenlerini güçlendirip canlandıracakları için bundan bir yarar sağlarlar. Oysa bedeni bütünüyle örten giysiler giymek, onu şallarla sarmak ya da elleri ve ayakları sıkıca saran sargılar kullanmak, hasta olunmadıkça hiçbir işe yaramaz. Soğuktan ya da sıcaktan bütünüyle kaçınacak şekilde giyinmek de yanlıştır;

kışın soğuğu, yazın da güneşin sıcaklığını belirli ölçüde hissetmek ve gölgede mümkün olduğunca az kalmak gerekir. İki parçalı bir giysi yerine bir tunik tercih edilmelidir, ama bir harmani tunikten de iyidir. Ayrıca yalın ayak gezmek, sandalet giymekten iyidir, zira sandalet prangaya benzer ve yalın ayak gezmeye bir kere alışıldı mı, bunun ayaklara verdiği özgürlükten ve çeviklikten kolay kolay vazgeçilemez. Bu nedenle sandalet giymeyen ulaklarla karşılaşır, sandaletle koşmak zorunda kalan atletlerin yeterli hıza ulaşamadıklarını görürüz. Ayrıca barınağımız olan evlerin temel ihtiyaçlarımızı karşılayacak şekilde inşa edilmeleri gerektiğini söylüyorum; yani evler aşırı sıcak ve soğuğu engellemeli, güneşten ya da rüzgârdan gereğince korumalıdır. Genel olarak evlerimiz hem bizim barınmamız hem de yiyeceklerimizi saklamamız için yeterli olacak büyüklükte olmalı, adeta doğal bir mağarayı andırmalıdır. O halde neden sütunlarla çevrili avlular, renk renk boyanmış duvarlar ve yaldızlı tavanlar var? Peki, zeminleri ya da duvarları döşediğimiz uzak diyarlardan getirilmiş o pahalı [taşlar] ne işe yarar? Bütün bunlar aşırı ve gereksiz değil mi, hele ki onlar olmaksızın yaşamak, hatta sağlıklı yaşamak mümkün ise? Bunlar için bu kadar zahmete katlanmaya değer mi? Bunları elde etmek için harcadığımız onca para, hem topluma hem de pek çok insana yardım etmek için kullanılamaz mı? Gösterişli bir yaşam sürmektense pek çok insana yardım etmek daha fazla övülmez mi? Tahtaya ya da taşla para saçmak yerine insanlar için para harcamak daha asil bir şey değil mi? Büyük bir eve sahip olmaktansa, asil eylemlerimiz ile kurduğumuz dostluklar daha değerli değil mi? Büyük ve güzel bir eve sahip olmanın sağlayacağı yarar, devlete ve vatandaşlara yardım etmenin sağlayacağı yararlarla hiç kıyaslanabilir mi?"

20. Eşya Üzerine

[Musonius:] “Evler için harcanan onca para, döşeme için kullandığımız gereksiz ve gerçekten abartılı olan mobilyalarla -sedirler, masalar, örtüler, kadehler ve böyle eşyalarla- ilgilidir. Fildişinden, gümüşten ve hatta altından yapılmış sedirler ve masalar, mor gibi elde edilmesi zor olan renklerden dokunmuş örtüler, altın ve gümüş kadehler ve onlarla yarışacak kadar ince işlenmiş mermerden ya da ona benzer malzemelerden yapılmış onca eşyayı bunlar arasında sayabiliriz. Bütün bu şeyler çokça arzulanır, oysa bir döşek, altından ya da fildişinden yapılmış bir karyoladan daha kötü değildir; yatağı örten ucuz bir battaniyenin de allı morlu bir örtüden daha kullanışsız olduğu [söylenemez]. Gümüş yerine ahşap bir masada yemek yemek daha rahattır. Altın kadehler kadar toprak kadehler de susuzluğumuzu giderir; hatta bunlara doldurulmuş şarap, altın ve gümüş kadehlerde sunulandan daha hoş kokar. Eşyaların işlevini yerine getirip getirmediğini belirlemek isteyen biri şu üç ölçütü kullanabilir: edinme, kullanma ve koruma. Edinmesi, kullanması ve korunması zor olan şeyler değersizdir, oysa zorlanmadan edinilen, rahat kullanılan ve kolay korunan şeyler <işlevsel [ve]> değerlidir. Bu yüzden toprak ya da bakır kaplar, gümüş ya da altından yapılanlardan daha iyidir; ucuz oldukları için kolay elde edilirler, ısıya yani ateşe daha dayanıklı oldukları için daha kullanışlıdırlar (zira diğerleri böyle kolayca ısıtılamaz) ve çalınma ihtimalleri az olduğu için kolayca saklanırlar. Ayrıca ev eşyalarını korumanın yolu, onları temiz tutmaktan geçer; ne var ki pahalı eşyaları temizlemek ucuz olanlara nazaran daha zahmetlidir. Pek çok işe yarayan ucuz bir at, çok az şey yapan pahalı

bir attan daha iyidir, benzer şekilde ucuz ve kullanışlı olan eşyalar, pahalı ve kullanışsız eşyaların aksine daha iyidir. Öyleyse ucuz ve kolayca elde edilebilecek eşyalar yerine niçin pahalı ve nadir olanlar istenir? Kuşkusuz bunun nedeni, gerçekten iyi ve güzel olan şeylerin bilinmemesi ve akılsızların görünüşte iyi olanlara hevesle yönelmeleridir. Bu durum delirmiş insanların siyahla beyazı karıştırmalarına benzer, gerçi akılsızlık delilikle akrabadır.⁶⁰ Şimdi en büyük yasa yapıcıları, söz gelimi savurganlıkla mücadele eden ve Sparta'nın tutumlu olmasını sağlayan Lykourgos'u ele alın; o, yoksunluğun insanları cesur kıla-
cağını, gösterişin yol açacağı yozlaşmadan kurtaracağını ve sıkıntılara katlanmanın ancak bu şekilde [mümkün ol-
cağını düşündü][...] böylesine asil ve katı bir eğitime alış-
kın olan Lakedaimonialılar, Yunanların en iyileriydi ve en çok onlar saygı görmekteydi. Onların yoksullukları, [Pers] Kralı'nın servetinden daha çok kıskanılırdı.⁶¹ Şahsen ben hastalığı gösterişe tercih ederim. Zira hastalık yalnızca be-
dene zarar verir; oysa gösteriş hem bedeni hem de ruhu mahveder, bedende güçsüzlüğe ve kudretsizliğe, ruhta ise ölçsüzlüğe ve korkaklığa yol açar. Dahası gösteriş adalet-
sizliğe neden olur, çünkü açgözlülüğü beraberinde getirir. Abartılı zevklere sahip hiç kimse, savurganlıktan kaçamaz; savurgan biri de az harcamaya dayanamaz. Dahası, arzuladığı onca şey için çabalamaktan hiç vazgeçmez ve bunca şeyi elde ettiğinde de [ister istemez] adaletsiz olur. Zira haksızlık yapmadan pek çok şeye sahip olan kimse yoktur. Gösteriş peşinde koşan birinin adaletsiz olacağı şundan da bellidir: savurgan insan, devleti adına üstlen-

⁶⁰ Krş. Cic. *Parad.* IV; *Tusc.* III. 5. 10.

⁶¹ Bkz. Plut. *Lyc.*; Cic. *Tusc.* II. 14. 34; Luc. *Vit. Auct.* IX.

mesi gereken görevleri yerine getirmekten kaçınır ve dostları ya da akrabaları uğruna yoksulluğa da katlanamaz, zira gösteriş düşkünlüğü bunları yapmasına izin vermez. Dahası kurban, erginlenme törenleri vb. görevlerin tanrıları adına üstlenilmesi gereken zamanlar vardır. Ne var ki gösteriş içinde yaşayan biri, bu görevleri yerine getiremez; gerekeni yapmayan biri de devletine, dostlarına ve tanrılarına haksızlık eder. O halde adaletsizliğe yol açan gösteriş ve savurganlık mutlaka önlenmelidir.”

21. Tıraş Üzerine

“Tıpkı bir asmanın gereksiz bölümlerini budamamız gibi, saçın da işe yaramaz bölümlerini kesmek gerektiğini” söylerdi [...] “Nasıl ki gözlerimizi koruyan kaşları ya da kirpikleri kesmiyorsak, doğanın korumak için adeta bir örtü olarak bize bahşettiği sakalları da kesmemeliyiz. Üstelik sakal, horozun ibiği ve aslanın yelesi gibi bir erkeklik simgesidir. Bu nedenle bir erkek sakalını değil, ona yük olan kıllarını kesmelidir. Ne de olsa sakal, beden sağlıklı olduğu, yani tıraş olmayı gerektirecek bir hastalığa yakalanılmadığı sürece rahatsızlık vermez. Bana kalırsa Zenon, rahatsızlık verecek kadar uzayan ve hareketlerimize engel olan saçları kesmek doğaldır derken oldukça haklıdır. Doğa ister bitkilerde ister hayvanlarda olsun, eksikliği gidermek yerine aşırı törpülemeyi yeğler; zira fazlalığın ortadan kaldırılması eksikliği gidermekten daha kolaydır. Bu nedenle saçlar gereğinden fazla uzadıkları zaman kesilmelidir, bazılarının düşündüğü gibi şık görünmediklerinden ötürü değil. Böyleleri sakalsız erkeklere ya da sakalı yeni çıkan oğlanlara benzemeye çalışır ve saçlarını önden başka, arkadan başka görünecek şekilde keser. Buna

rağmen bunlar, kendilerini güzelleştirmeyi başaramazlar, aksine çirkin görünürler; güzel görünmek için saçlarını ören ya da açık bırakan kadınlardan hiçbir farkları yoktur.⁶² Saçlarını kestiren erkekler, etkilemek istedikleri kişilere hoş görünmek için bunu yaparlar; bu nedenle bazıları saçlarını kökten kazır, bazıları da kadınların ya da oğlanların hoşuna gidecek şekilde keser. Bu günlerde ağırlıktan kurtulmak için saçlarını ve hatta sakallarını kesen erkekler bile var; açıktır ki böyleleri gösterişli bir hayatın kölesi olmuş ve tam anlamıyla sindirilmişlerdir. Bunlar erdişiye benzemeyi ya da kadınsı görünmeyi umursamazlar, oysa bu gerçek erkeklerin asla tahammül edemeyecekleri bir şeydir. Zeus aşkına söyleyin bana, kuşa ağır gelmeyen tüy, erkeğe nasıl ağır gelsin!”

⁶² Krş. Stob. *Ecl.* IV. 85. 21.

Fragmanlar

22.

“Bugünü son günümüz gibi görmedikçe mümkün değildir güzel yaşamak.”

23.

“Onlardan daha kötü bir haldeyken, niçin suçlarınız tiranları? Elbette dürtülerimiz aynı, ne var ki onlar gibi davranma fırsatımız [şanssızlığımız] yok.”

24.

“Kabul edilmesi gerekenleri belirleyen birinin ölçüsü haz olsaydı, hiçbir şey ölçülülükten çok haz vermezdi ve kaçınılması gerekenleri belirleyen ölçüsü sıkıntı olsaydı, hiçbir şey ölçsüzlükten çok sıkıntı vermezdi.”

25.

Musonius’a göre en utanılacak şey, sıkıntılara maruz kalan bedenlerin zayıf olduğunu düşünmektir, oysa [asıl zayıflık] kendini hazza kaptırmaktır.

26.

“Utanç verici şeyler hakkında konuşmamak, utanılası davranışları <gerçekleştirmekten> alıkoyar.”

27.

“Doğru olana dört elle sarılmayı isterseniz önünüze çıkacak engellerden çekinmeyin, yaşamınız boyunca karşılaştığınız onca şeyi istememiş olsanız da, olması gereken [şeylerin] bunlar olduğunu düşünün.”

28.

“Fırsatınız varken iyi bir ölümü seçin; ölüm vaktine daha çok var diye beklemeyin, [zira] o zaman iyi bir ölüm olanaksız olabilir.”

29.

“Yaşarken pek çok kişiye yararlı olan birinin ölmeyi seçmesi doğru değildir, ne var ki ölümü daha yararlı olsun”.

30.

“Kendinize saygı duyun önce, hak edersiniz herkesin saygısını böylece.”

31.

“Yaptıklarını savunmak üzere halkına hitap ederken, ‘yükümlülüğüm’ bu değildir, fakat ‘gücüm ve isteğim’ böyledir, demeye alışmış olanların iktidarı uzun ömürlü olmaz.”¹

¹ Krş. Suet. *Nero*, XXXVII.

32.

“Yükümlülüklerinin farkında olanlara, yapılması gerekenleri söylemeyin.”

33.

“Halkını korkutacak şekilde davranmak şaşırtıcıdır; zira saygınlık, saygı uyandıran krala, zulüm ise korku uyandıran zalime özgüdür.”

34.

“Kroisos ve Kinyros’un hazinelerini en büyük yoksulluk sayacağız; gerçekten zengin olan kişi, ne olursa olsun hiçbir şey istememesi gerektiğini öğrenen [bilge] insandır.”²

35.

“Herkesin kapısını çalar ölüm; uzun yaşayan değil, iyi bir ölümü seçendir kutsanan.”

36.

[Gaius Minicius Fundanus:]³ “Musonius’un güzel sözlerinden birini hatırlıyorum Sulla, o diyordu ki ‘yaşamda karşılaşacağımız zorluklardan korunmak için daima [ruhumuzu] sağaltmamız gerekir. Bu, iyileştikten sonra çörek otunu çöpe atmaya benzemez; tedavinin ardından

² Krş. Cic. *Parad.* VI.

³ Bu fragmanın kaynağı Plutarkhos’un *Moralia*’sıdır (453a-464c). Öfkeyi dizginlemek üzerine olan bu konuşma, Plutarkhos’un dostu Sextus Sulla ile Caius Plinius Caecilius Secundus’un (Genç Pliny) dostu Gaius Minicius Fundanus arasında geçer.

akıl bir kenara bırakılmamalı, yargılamak ve [yargılarımızı] sürdürebilmek için ruha yerleşmesine izin verilmelidir. Onun gücü ilaçlarla değil, sağlıklı gıdalarla kıyaslanmalıdır, zira [aklını kullanmayı] alışkanlık haline getirenler sağlıklı hale gelirler. Ne var ki, tutkuları tarafından ele geçirilmiş birine hiçbir uyarı ya da tavsiye işlemez; bu, sara nöbetine tutulmuş birine [tuz] koklatmaya benzer, [tuz] onu uyandırır ama hastalığını iyileştirmez.”

37.

Roma'nın tanınan simalarından Rutilius⁴, Musonius'un yanına geldi ve "Benzemeye çalışıp, özendiğiniz Kurtarıcı Zeus, borç almaz" dedi. Bunun üzerine Musonius gülümseyerek, "borç da vermez" diye yanıtladı. Burada borç veren Rutilius, borç alan Musonius'u azarlıyordu."

38.

"Tanrı var olanların bir bölümünü bize bağlı kıldı, bazılarını ise bizden bağımsız. Bize bağlı olan en güzel ve en bilgece şey, izlenimlerimizi uygun şekilde ayırmaktır, öyle ki bu, Tanrı için bile mutluluktur. Çünkü onları doğru şekilde ayırmak özgürlüğe, refaha, huzura ve istikrara yol açar; ayrıca bu adil, yasa tanır, ölçülü ve bütünüyle erdemli olmayı da sağlar. Bunun dışında kalan hiçbir şey bize bağlı değildir. Bu yüzden Tanrıyla uyumlu olmalı, her şeyi bu şekilde ayırmalı, sadece bize bağlı olanlarla ilgilenmeli ve bize bağlı olmayanları evrene bırakmalıyız. Çocuklarımız, vatanımız, bedenimiz ya da böyle şeyler hakkında memnuniyetle ona teslim olmalıyız."

⁴ Publius Rutilius Lupus, Musonius'un çağdaşı olan bir hatiptir.

39.

Aramızda Lakedaimonialı Lykourgos'un yaptıklarına şaşırmayan biri var mı? Halk Lykourgos'u gözünden yaralayan genci, istediği şekilde cezalandırması için göndermişti, fakat o hiçbir ceza vermemişti. Bunun yerine onu kendi eğitmiş, iyi bir insan olmasını sağlamış ve sonra onu tiyatroya götürmüştü. Bu duruma şaşırarak Lakedaimonialılar'a da şöyle seslenmişti: "Küstah ve vahşi bir halde aldığım bu adamı, iyi ve düzgün bir vatandaş olarak size geri veriyorum."

40.

"Doğanın işi her şeyden çok şudur: Dürtüleri, yararlı izlenimlerle uyumlu olacak şekilde bağlayıp bir araya getirmek."

41.

"Karşılaştığı her düşmanı alt etmezse, başkaları tarafından hor görüleceğini sanmak, son derece aşağılık ve akılsız olan kişinin özelliğidir. Başkalarına zarar vermeye gücü yetmeyen birine, hor görülen deriz ancak böylesi biri başkalarına yardım etme olanağından yoksundur.

42.

"Evrenin doğası nasılsa öyledir ve hep öyle kalacaktır, var olanların şu an olduklarından başka türlü olmaları olanaksızdır; bu değişim ve dönüşüm sürecinde, sadece insanlar ve yeryüzünden bulunan diğer canlılar değil, tanrısal varlıklar ve hatta aşağıya ya da yukarıya doğru hareket eden dört öge de bulunur. Yani toprak suya, su da havaya dönüşür ve sonra hava *aither* haline gelir; aşağı yöne olan

hareket ise bunun tersi yönde olur. Düşüncelerini bunlara odaklamaya çalışan ve kaçınılmaz olanı kabullenmeye ikna olan kişi, ölçülü ve uyumlu bir yaşam sürdürür.”

43.

[Epiktetos:] “Thraseas⁵ demişti ki: ‘Bugün öldürülmek yerine, yarın sürgüne gönderilmeyi yeğlerim.’ Peki, Rufus buna ne karşılık vermişti? ‘Daha zor diye bunu tercih edersen, bu ne kadar da aptalca olur! Eğer kolay olanı seçersen, bunu seçmene kim neden oldu? Verilenle yetinmek için uğraşmak istemiyor musun?’”

44.

[Musonius:] “Neden tembel, umursamaz ve miskin olmayı sürdürüyor, çalışmamak için bahaneler uyduruyor ve akıl yürütmelerde ustalaşmak için uğraşmıyoruz? [Epiktetos:] “Bu konuda hata yapsam babamı öldürmüş olmayacağım değil mi ama?” [Musonius:] “Seni zavallı köle, babanı öldürmenin bu konuyla ne ilgisi var? Ne yaptın ki, bana bunu soruyorsun? Burada yapmış olduğun tek hata, böyle düşünmendir.” [Epiktetos:] “Mantıksal çıkarımda yer almayan bu unsuru fark etmediğim için beni azarladığında, Rufus’a verdiğim cevap buydu. Ayrıca ona dedim ki, ‘bu o kadar <da> kötü olmasa gerek, Kapitol’u ateşe vermedim ya.’ Bunun üzerine “Seni zavallı köle, Kapitol akıl yürütmeye dâhil olmayan bir unsur. Kapitol’ü ateşe vermekten ya da babanı öldürmekten başka bir hata yok mu sence? İzlenimleri boşuna, budalaca ve rastgele kullanmak; akıl yürütmeleri, kanıtlamaları ya da safsataları

⁵ Stoacılığa ilgi duyan Romalı devlet adamı Publius Clodius Thrasea Paetus, muhalif düşüncelerinden ötürü Neron tarafından ölüme mahkûm edilmiştir.

kavrayamamak, yani soru sorarken ve yanıtlarken kendisiyle tutarlı olan ya da çelişen şeyleri görememek, bunlar hata değil mi?"

45.

[Epiktetos:] "Rufus beni sınamak için dedi ki, 'efendin sana şöyle şeyleri reva görecek'. Ona bunun insanca bir şey olduğunu söylediğimde, 'demek öyle, senden bu [yanıtı] aldığımı göre niye ondan [iyi davranmasını] isteyeyim?' diye sordu. Çünkü kişinin kendisinde olan bir şeyi, başkasından istemesi anlamsız ve aptalcadır."

46.

[Epiktetos:] "Narin gençleri yüreklendirmek, oltaya taze bir peynir takmak kadar zordur; fakat yaradılışı iyi olanlar, ne kadar uğraşırsanız uğraşın, yürüdükleri yoldan dönmez ve akla sımsıkı sarılırlar. Bu yüzden Rufus, üstün ve aşağı yaradılışlara sahip olanları anlamak için sık sık öğrencilerinin akıllarını çelmeye çalışırdı. Sürekli derdi ki 'bir taşı ne kadar yukarıya atarsanız atın, doğasına uygun olan yere düşecektir. İşte yaradılışı iyi olan insan da, ne kadar uğraşırsanız uğraşın, yine kendi doğasına [uygun olana] yönelecektir.'"

47.

[Epiktetos:] "Galba'nın öldürülmesi⁶ üzerine biri Rufus'a şunu sordu: 'Şimdi öngörü mü yönetiyor evreni?' Şöyle yanıtladı: 'Evrenin öngörü tarafından yönetildiğini kanıtlamak için Galba'yı bir örnek olarak kullandım mı hiç?'"

⁶ Felsefe öğrettiği için 65 yılında Roma'dan sürülen Musonius, Neron'un halefi olan Servius Sulpicius Galba'nın iktidarında sürgünden dönmüştür.

48.

[Epiktetos:] “Rufus hep şöyle derdi: ‘Beni övecek kadar vaktin varsa, belli ki değerli bir şey söylediğim yok’. Öyle bir konuşurdu ki, oradan oturan bizler, sanki birinin hatalarımızı ona söylediğine ve onu bize karşı kışkırttığına inanırdık; her birimizi öylesine iyi tanırdı ki, herkesin kusurunu hiç çekinmeden yüzüne söylerdi.”

49.

[Gellius:] “Filozof Musonius’un şu sözlerine aşınayız: ‘Bir filozofun yüreklendirmesi, uyarması, yol göstermesi, kınaması ya da farklı bir öğreti üzerine tartışması sırasında, dinleyiciler büyük bir kayıtsızlık halinde, basmakalıp ve banal sözlerle onu övüyorlarsa, tezahüratlar eşliğinde sevinç gösterileri yapıyorlarsa, konuşmacının ses tonundan, vurgularından ve üslubundan etkilenip coşkuya kapılıyorlarsa, emin olun ki bu sohbet, hem konuşmacı hem de dinleyiciler için zaman kaybı olmuştur; zira işittikleri şey bir filozofun konuşması değil, bir flütçünün gösterisidir adeta. Söylenenler yararlı ve kullanışlıysa, hatalara ve kusurlara çare oluyorsa, bir filozofu dinleyen birinin aklına gereksiz ve abartılı övgüler gelmemeli, onun buna ayıracak zamanı olmamalıdır. Dinleyici her kim olursa olsun, eğer ahlak duygusunu tümünden yitirmemişse, filozofun sözlerinden ürperecek, içten içe kendinden utanacak ve pişmanlık duyacaktır; ayrıca filozof konuşmasıyla onun yüreğine ve aklına dokunacak, o da neşeyle ve hayretle onu dinleyecek, yüzünün ifadesi ve duyguları da sürekli değişecektir.’ Dahası Musonius ‘büyük bir övgünün hayranlıkla ilgisiz olmadığını, ancak en büyük hayranlığın sözcüklerden ziyade sessizlik getirdiğini’ söylerdi. Ayrıca derdi ki “bundan dolayı Ulysses’in çektiği sıkıntıların o

muhteşem öyküsünü dinledikten sonra, bir anda hoplayıp zıplamaya başlayanlar, çığlık çığlığa tezahüratlarla kendinden geçenler gösterir ki, bunlar o bilge şairi hiç anlayamamışlardır; oysa onu gerçekten anlayanlar işittikleri sözlerin gücüyle sanki dilsiz ve duygusuzmuş gibi donakalırlar:

‘Böyle dedi ve oradaki herkes öylece sessiz kalakaldı, Karanlığa gömülen ortalığı, bir büyü sarmıştı.’⁷

50.

[Herodes:] “Bir gün, Musonius, yine bunun gibi⁸ filozof kılıklı bir dilenciye bin *sesters* verilmesini buyurunca, orada bulunan birkaç kişi bu rezil adamın kötü ve gaddar biri olduğunu ve hiçbir iyiliğe layık olmadığını söylemişti. Musonius ise gülümseyerek, ‘paraya layık öyleyse’ diye yanıtlamıştı.

51.

[Gellius:] “Henüz küçük bir çocukken, aşağıda ifade edeceğim sözlerin filozof Musonius tarafından söylendiğini işitmiştim; bu ifade gerçekten doğru ve etkileyiciydi, kolayca akılda kalıyordu ve ben onu ezberlediğim için çok mutlu olmuştum. [Musonius şöyle diyordu:] ‘Güzel şeyler başarmak için katlanmalıysa sıkıntıya, sıkıntı hemen geçer, oysa bakidir güzel olan; haz peşinde koşmak yol açarsa utanca, haz hemen biter oysa utanç bitmez asla.’

“Daha sonra Cato’nun Numantia’daki şövalyelere yaptığı konuşmada aynı ifadeleri tekrarladığını okudum.

⁷ Hom. *Od.* XIII. 1.

⁸ Aktarımın öncesinde filozof olduğunu iddia eden bir adam, senatör Herodes’ten para ister.

Alıntıladığım bu Yunanca ifade⁹, daha kısa ve özlü olsa da, [Cato'nun sözleri] daha kadim olduğu için daha etki-leyici görünebilir. Onun [Cato'nun] sözleri şöyledir: 'Bunu kalbinizde bir tartın: eğer iyi bir şeyi sıkıntılara katlanarak elde ederseniz, sıkıntı çabucak terk eder sizi; ama haz yüzünden kötülük yaparsanız, haz çabucak uçacak, ama kötülük daima sizinle kalacaktır.'"

52.

"Musonius şöyle demişti: 'Gevşetirsen aklının [ipleri-ni], kaçırırsın belki onu'"¹⁰

53.

"Bir zamanlar beni yüreklendirmeye çalışan biri, Musonius'un sözlerini aktardı. 'Musonius, yorgun ve bezgin birini yüreklendirmek istediğinde yanına yaklaşıp, şöyle sorarmış: Neden boş boş duruyorsun? Tanrının bizzat seninle konuşmasını mı bekliyorsun? Ruhunun ölmüş kısmını kes at, kavrayacaksın Tanrıyı.' Bunlar Musonius'un sözleriydi."

⁹ Gellius'un metninde ifadenin aslına sadık kalınır, Latince tercümesi verilmez. İfadenin aslı şöyledir: ἂν τι πράξης καλὸν μετὰ πόνου, ὁ μὲν πόνος οἰχεται, τὸ δὲ καλὸν μένει: ἂν τι ποιήσης αἰσχροὺς μετὰ ἡδονῆς, τὸ μὲν ἡδὺ οἰχεται, τὸ δὲ αἰσχρὸν μένει."

¹⁰ Burada 'gevşetmek', 'çözmek' vb. anlamlara gelen *remitto* fiiliyle, 'kovmak', 'kaçırmak', 'uzaklaştırmak', 'göndermek' vb. anlamlara gelen *amitto* fiili arasında sözcük oyunu yapılmaktadır. İfadenin Latincesi şöyledir: "'remittere' inquit Musonius 'animum quasi amittere est.'"

Mektuplar

54. Pankratides'e¹

(1) Hakkında duyduklarımızdan ve oğullarına yazdıklarından hareketle fark ettim ki, çoğunluğun aksine sen, felsefeye yatkınsın ve onu doğru şekilde kavırıyorsun. Çocukların için duyduğun sevinci seninle paylaşmak isterim, günün birinde başka bir şeye yönelmemelerini ve şimdiki ereklerine sadık kalıp her zaman felsefenin peşinden koşmalarını dilerim; bu [herkes için] iyi olur, böylece senden aldıklarını [başkalarına] verebilirler. Açık konuşmak gerekirse aslında tertipli ve düzenli yaşayan insanlarda iki nitelik bulunmalıdır: deneyim ve kendine egemen olmak. Bilgisizlik ve ölçsüzlük bize engel oluyorsa, gerek kendimiz gerekse başkaları için gerekli olan şeyi nasıl yapabiliriz ki? (2) Bu kötülüklerden kurtulmak için elimizden gelen her şeyi yapmak kaçınılmaz görünüyor; doğa, doğru düzgün yaşayalım diye gözetici ve yönetici olan akli vermiştir bize. Kendimizi sağaltıcı akla emanet etme-

¹ Bu mektup, felsefe öğrenmesine izin vermeyen babasına karşı nasıl davranması gerektiğini soran bir gence Musonius'un verdiği öğütleri içeren "Ebeveynlere Her Zaman İtaat Edilmeli Midir?" konuşmasıyla paraleldir. Bu kez baba Pankratides, hem kendisi hem de oğulları için felsefenin ne işe yarayacağını Musonius'a soruyor olmalıdır. Uzmanlara göre bu mektup düzmecedir ve İkinci Sofistik Dönemi'nde yaygın olan yazışmalara benzer. Fakat yine de Pankratides'e verilen öğütler, Musonius'un bazı konuşmalarında ya da ona ait fragmanlarda bahsi geçen konularla benzerlik gösterir.

den, ne bilgisizlikten ne de ölçsüzlükten kurtulabiliriz.² Kurtuluşun reçetesi buradadır, doğaya aykırı hareketlerimizi, doğaya uygun hale getirme çabamız süreklilik kazandığında ve yanlış algılardan ötürü ruhumuza yerleşen hatalı yargıları ortadan kaldırdığımızda, hem doğaya uygun ve sağlam yargılarımız olur hem de çürük yargıları düzeltme olanağımız. (3) Yargılarımız sağlamlaşıp istikrarlı hale geldiğinde, yaşamımızı her açıdan doğru şekilde yönlendirir, elimizde olanları hatasız şekilde algılar ve eylemlerimizi de uygun hale getirebiliriz. Ruhun sağaltımı bunları vaat etmekle kalmaz, bunların gerçekleşmesini sağlar; hal böyleyken çocuklarına senden daha çok kim yardım edebilir? Babaları olarak sen, mutlu olmalarını istemiyor musun? İyi insan olarak anıldıklarını görmek için gerekli olan şeylere katlanmaya hazır değil misin? Bunun için büyütmedin mi onları? Onlar adına tanrılara sürekli yakarmadın mı?³ (4) Erdemli ve saygın bir yaşam sürmeye çalıştığına göre yemelerini ve içmelerini düzenlemekle çocuklarının her türlü aşırılığa üstün gelmelerini ya da sadece uygun oldukları zaman çocuk sahibi olmalarını istemez misin? Dinlenmek için gerekli olan uykuyla yetinmelerini, doğanın bizden beklediğine uygun şekilde örtünmelerini, yani temiz, basit ve gösterişsiz giysiler giymelerini istemiyor musun peki?⁴ Edepsiz bir şey yapmaktan ya da böyle konuşmaktan çekinmeleri için bakışlarında olsun yürüyüşlerinde olsun, her bakımdan saygılı ve akli başında olmaları değil midir istediğin? Bedenlerini bütünüyle ya da her bir parçasıyla kullanmaya hazır olmalarını istemez misin? (5) Peki ya oğulların, tanrılara ve insanlara olan görevlerinin bilinciyle tanrılara dindarca ve saygıyla, insanlara da adalet ve merhametle yaklaşmasınlar mı? Bilge

² Krş. Plut. *De Cohib.* 453d-e.

³ Krş. Stob. *Flor.* 79. 51.

⁴ Krş. Stob. *Ecl.* III. 1. 209.

babaların isteğine uygun olarak, vatanlarını, ailelerini, akrabalarını ve yakınlarını onurlandırmalarını ya da herkesin babası olan [Tanrıya] en yüksek onuru bahşetmelerini istemiyor musun?⁵ Saygısızca görünen bir şeyi onlardan istemek ya da herhangi bir şey için onları suçlamak yerine, eski alışkanlıklarını değiştirip iyi hizmetlerde bulundukları için sevinmen ve oğullarınla gurur duymak gerekmez mi? Vatanları, anne ve babaları ya da aileleri uğruna savaşmaya hazır olmalarını ve gerekirse onlar için ölüme katlanmalarını istemez miydin? Dahası vatani, ebeveynleri ya da aileleri öfkeye kapılıp da onlara saldırırsa, yalnızca sözcükleriyle değil, hareketleriyle de darbeleri ve sıkıntıları sakince karşılamalarını ve bunu kendi menfaatleri için değil de, ebeveynleri kötülüğe uğramış olmasın diye yapmalarını beklemeyi miydin?⁶ (6) Bütün yaşamları boyunca bir evde yaşamaları, sahip oldukları her şeyi paylaşmaları, büyük bir sevinçle aynı arayışın [felsefenin] ve huzurun peşinde koşmaları için neleri göze almazdın? Onların bu durumda olmalarını, yani çoğunluğun kölesi olduğu -ve onları bir o yana bir bu yana sürükleyip duran ve acılar içinde kıvrandıran- ölümün, sıkıntıların ve sanıların oğulların tarafından küçümsenmesini istemez miydin? Hatalı şekilde anladıkları için akranlarının edinmekte zorlandıkları özellikleri, yani atalarımızın geleneklerini, kolayca anlayıp benimsemeleri için yakarmaz mıydın? Kuşkusuz bunu yapmaları halinde her şeyi parayla ölçmeyeceklerdir; kendilerinin, ebeveynlerinin ve çocuklarının her çeşit maldan ve paradan daha değerli olduğunu bileceklerdir.⁷ Öyleyse hem kendileri hem de aileleri için yalnızca gerekli olan şeyleri elde etmeyi istesinler ve gösterişten kaçınsınlar diye duacı olmayacak mısın? Zaten göste-

⁵ Krş. Stob. Flor. 75. 15.

⁶ Krş. Stob. Ecl. III. 19. 16.

⁷ Krş. Stob. Flor. 85. 20.

riş peşinde koşan insanlar, hem kendilerine hem de topluma karşı affı ve telafisi olmayan kötülükler yapmazlar mı? (7) Yasaların ve adaletin buyruklarına göre karar verip, yargılarında da bunları gözetmeleri için dua etmelisin, zira başkalarıyla uyum içinde yaşamalarını sağlayacak olan bu değil midir? Akla ve düşünmeye uygun olan asaleti (felsefeyi), sözlerinde ve yaşamlarında büyük bir dikkatle sergilemeleri için dua etmen gerekmez mi? Kuşkusuz bu, onları eyleme geçmeye hazırlayacak ve adaletsizliğe karşı mücadelelerinde, söz gelimi vatanları, ebeveynleri, dostları, hakikat ya da yasa gibi kutsal şeyler uğruna savaşmaları gerektiğinde, onları yüreklendirecektir. Senin ya da akıllı başında olan herhangi bir insanın bunları değil de, bunlara karşıt şeyleri hedefleyen bir politik görüşü savunacağını sanmıyorum. (8) Felsefe, istediğimiz ve elde etmek için tanrılara dua ettiğimiz bunca şeyi tek başına sağlayabildiğine göre, aslında onun peşinden koşmamız gerekmiyor mu? Felsefe yapmak, akıl yürütmeye özen göstermek ve doğru akla uygun davranmaktır; zira akla özen gösteren kişi vatanına, babasına, kardeşlerine, dostlarına kısacası herkese özen gösterir. Doğa hayvanlara değil de, sadece bize akıl bahşetmekle, bizi hem evrenin hem de onda bulunan her şeyin, yani bütün varlıkların seyircisi kıldı.⁸ Doğa, gerçek hükümdarlarımız, bağışçılarımız ve ebeveynlerimiz olan tanrıları örnek almamızı; aldıklarımızı geri vermeye hazır olmamızı ve gerek kamusal gerekse özel olsun hiç fark etmez, bütün insan işlerinde tanrıları yardımsever ve nazik rehberler olarak görmemizi bekler. (9) Hukuk ve adalet söz konusu olduğunda tanrısal ile insani olanı birbirine karıştırırsak felsefe bize der ki, doğal olan yetkinliği edinmeye çalışın, tanrısal yasalara göre düzenlenmiş yasaların ve adalet anlayışının kutsanmış olduğunu bilin. Nitekim doğru akla uygun davrandığımız sü-

⁸ Krş. Epict. Diss. I. VI. 19-20.

rece mutlu yaşarsınız ve tıpkı iyi yazılmış bir dramada rol alan titiz oyuncular gibi, mutlu bir sona doğru yürürüz. (10) Bu yüzden kendine güven Pankratides, oğullarının felsefe öğrenmelerine izin vermekle kalma, bunun için onları yüreklendir. Ayrıca kendin de çalış ve onları dürüstçe tartışmaya⁹ teşvik et. Bunu yaptığında, yani en çok istenen vatandaşları yetiştirdiğinde, sadece ailenin değil, vatanının da menfaatine davranmış olduğunu bütün akrabalarına söyleyebileceksin. (11) Dürüstçe tartışmaktan ve uygun şekilde davranmaktan çekinmemek, en değerli olan şeyi yani ruhumuzu sağaltmaya çabaladığımızı gösterir ve bunun için ortaklaştığınız anlamına da gelir. Bu, tanrıların hakemliğinde yarışmak gibi olacaktır; ancak bu yarışmaya hazırlanmak için kendinize güvenmenin yanı sıra rahiplerden işitmeye alışkın olduğunuz, saygı duyulan o geleneklere de itibar etmeniz gerekecektir, zira dindar ve makul bir filozofun yapacağı şey budur. Herkes için düzenlenen ve hepimizin katılacağı bu yarışma, yalnızca doğaya uygun olmayan şeylerden uzak durmayı içermeyecek, bunun yanında acıya ve feryada yol açan şeylerden kurtulmamızı da sağlayacaktır. (12) Yarışmaya hazırlıksız olan kişinin mağlup olması kaçınılmazdır; yenilmesi halinde başına gelen şey kölelik ve mutsuzluk olacaktır ve bu durumdan özürle ya da yeminle kurtulamayacaktır. Kuşkusuz bu yarışmanın galibi, doğamıza uygun davranmamızı, adil yaşamamızı ve kutsal olanı izlememizi buyuran ebedi, doğal ve değişmez yasalardır. Sanırım bir baba olarak sen de, başka bir babanın tavsiyesine uyarsın: İyi bir insan olmak için çabalamanın yanı sıra oğullarını da iyiliğe yönlendirirsin. Güzel düşüncelerin ve diğer her şey için seni selamlıyorum, sevildiğini bil. Felsefenin peşinde koştuğun sürece böyle dostlar hep yanında olacak.

⁹ Stob. *Ecl.* III. 40. 9.

55.

[Gelmiş geçmiş en mükemmel filozof olarak bilinen Musonius, o sıralar Neron'un zindanlarında tutuluyordu. Onlar (Musonius ve Apollonios) birbirleriyle açıkça konuşmadılar, çünkü Musonius her ikisini de tehlikeye atacağını düşündüğü için buna karşı çıktı. Zindana düzenli olarak gelen Menippos ve Damidos'un taşıdığı mektuplar aracılığıyla ilişkilerini sürdürdüler. Şimdi önemsiz konuların yer aldığı mektupları atlayıp önemli noktalara değinenlere yer vereceğim.]¹⁰

Apollonios Filozof Musonius'u Selamlıyor

Öğretinizi paylaşmak ve sizinle kalmak için yanınıza gelmek istiyorum, böylece size bir yardımım dokunabilir; yoksa Herakles'in Theseus'u Hades'ten kurtardığına inanmıyor musunuz? İsteğinizi yazın lütfen, elveda.

Musonius Filozof Apollonios'u Selamlıyor

Niyetiniz övülmeyi hak ediyor, ancak savunmasını üstlenen ve adaletsizlik yapmadığını kanıtlayan insan kendini kurtarır. Elveda.

Apollonios Filozof Musonius'u Selamlıyor

Atinalı Sokrates dostları tarafından kurtarılmamayı tercih etti ve bu yüzden mahkemeye çıktı, ne var ki öldü. Elveda.

Musonius Filozof Apollonios'u Selamlıyor

Sokrates savunma yapmadığı için öldü, ama ben kendimi savunacağım. Elveda.

¹⁰ Hense'nin edisyonunda bu bölüm bulunmamaktadır. Ancak mektupların konusu ve anlamı açısından burası oldukça önemlidir, zira Musonius'un "Romalı Sokrates" olarak anılmasında bu aktarımın etkisi büyüktür. Buna göre Tyana'lı Apollonios, Neron tarafından Gyara adasına sürülen Musonius'un kaçmasına yardımcı olmak ister, fakat Musonius bu teklifi reddeder.

Kaynak Metinler Dizini

KONUŞMALAR

- 1 Stobaios, *Anthologium*, II. 31. 125. (C. Wachsmuth & O. Hense, Vol. II. p. 240-44)
- 2 Stobaios, *Anthologium*, II. 9. 8. (C. Wachsmuth & O. Hense, Vol. II. p. 183)
- 3 Stobaios, *Anthologium*, II. 31. 126. (C. Wachsmuth & O. Hense, Vol. II. p. 244-47)
- 4 Stobaios, *Anthologium*, II. 31. 123. (C. Wachsmuth & O. Hense, Vol. II. p. 235-39)
- 5 Stobaios, *Anthologium*, II. 15. 46. (C. Wachsmuth & O. Hense, Vol. II. p. 193-4)
- 6 Stobaios, *Anthologium*, III. 29. 78. (C. Wachsmuth & O. Hense, Vol. III. p. 648-51)
- 7 Stobaios, *Anthologium*, III. 29. 75. (C. Wachsmuth & O. Hense, Vol. III. p. 643-46)
- 8 Stobaios, *Florilegium*, 46. 67. (A. Meineke, Vol. II, p. 271-6)
- 9 Stobaios, *Anthologium*, III. 40. 9. (C. Wachsmuth & O. Hense, Vol. III. p. 748-57)
- 10 Stobaios, *Anthologium*, III. 19. 16. (C. Wachsmuth & O. Hense, Vol. III. p. 534-37)
- 11 Stobaios, *Florilegium*, 56. 18. (A. Meineke, Vol. II, p. 336-40)
- 12 Stobaios, *Anthologium*, III. 6. 23. (C. Wachsmuth & O. Hense, Vol. III. p. 286-9)
- 13A Stobaios, *Florilegium*, 69. 23. (A. Meineke, Vol. III, p. 26-7)
- 13B Stobaios, *Florilegium*, 70. 14. (A. Meineke, Vol. III, p. 32-3)
- 14 Stobaios, *Florilegium*, 67. 20. (A. Meineke, Vol. III, p. 3-7)
- 15A Stobaios, *Florilegium*, 75. 15. (A. Meineke, Vol. III, p. 74-5)
- 15B Stobaios, *Florilegium*, 84. 21. (A. Meineke, Vol. III, p. 129)
- 16 Stobaios, *Florilegium*, 79. 51. (A. Meineke, Vol. III, p. 90-4)
- 17 Stobaios, *Florilegium*, 117. 8. (A. Meineke, Vol. IV, p. 87-90)
- 18A Stobaios, *Anthologium*, III. 17. 42. (C. Wachsmuth & O. Hense, Vol. III. p. 503-7)
- 18B Stobaios, *Anthologium*, III. 18. 37. (C. Wachsmuth & O. Hense, Vol. III. p. 523-9)
- 19 Stobaios, *Anthologium*, III. 1. 209. (C. Wachsmuth & O. Hense, Vol. III. p. 173-6)
- 20 Stobaios, *Florilegium*, 85. 20. (A. Meineke, Vol. III, p. 147-50)
- 21 Stobaios, *Anthologium*, III. 6. 24. (C. Wachsmuth & O. Hense, Vol. III. p. 289-91)

FRAGMANLAR

- 22 Stobaios, *Anthologium*, III. 1. 48. (C. Wachsmuth & O. Hense, Vol. III. p. 19)
- 23 Stobaios, *Anthologium*, III. 2. 31. (C. Wachsmuth & O. Hense, Vol. III. p. 185)
- 24 Stobaios, *Anthologium*, III. 5. 21. (C. Wachsmuth & O. Hense, Vol. III. p. 263)
- 25 Stobaios, *Anthologium*, III. 6. 21. (C. Wachsmuth & O. Hense, Vol. III. p. 285)
- 26 Stobaios, *Anthologium*, III. 6. 22. (C. Wachsmuth & O. Hense, Vol. III. p. 285)

- 27 Stobaios, *Anthologium*, III. 7. 22. (C. Wachsmuth & O. Hense, Vol. III. p. 314)
- 28 Stobaios, *Anthologium*, III. 7. 23. (C. Wachsmuth & O. Hense, Vol. III. p. 315)
- 29 Stobaios, *Anthologium*, III. 7. 24. (C. Wachsmuth & O. Hense, Vol. III. p. 315)
- 30 Stobaios, *Anthologium*, III. 31. 6. (C. Wachsmuth & O. Hense, Vol. III. p. 670)
- 31 Stobaios, *Florilegium*, 48. 14. (A. Meineke, Vol. II, p. 253)
- 32 Stobaios, *Florilegium*, 48. 15. (A. Meineke, Vol. II, p. 253)
- 33 Stobaios, *Florilegium*, 48. 16. (A. Meineke, Vol. II, p. 253)
- 34 Stobaios, *Florilegium*, 94. 23. (A. Meineke, Vol. III, p. 196)
- 35 Stobaios, *Florilegium*, 118. 26. (A. Meineke, Vol. IV, p. 98)
- 36 Plutarkhos, *De Cohibenda Ira*, 453d-e. *Moralia*, Vol VI. (W. C. Helmbold, p. 96-8)
- 37 Plutarkhos, *De Vitando Aere*, 830b. *Moralia*, Vol X. (H. N. Fowler, p. 328)
- 38 Epiktetos, *Fragman* 4 (169). *Fragments*, (W.A. Oldfather, p. 444)
- Stobaios, *Anthologium*, II. 8. 30. (C. Wachsmuth & O. Hense, Vol. II.)
- 39 Epiktetos, *Fragman* 5 (67). *Fragments*, (W.A. Oldfather, p. 444-6)
- Stobaios, *Anthologium*, III. 19. 13. (C. Wachsmuth & O. Hense, Vol. III.)
- 40 Epiktetos, *Fragman* 6 (69). *Fragments*, (W.A. Oldfather, p. 446)
- Stobaios, *Anthologium*, III. 20. 60. (C. Wachsmuth & O. Hense, Vol. III.)
- 41 Epiktetos, *Fragman* 7 (70). *Fragments*, (W.A. Oldfather, p. 446-8)
- Stobaios, *Anthologium*, III. 20. 61. (C. Wachsmuth & O. Hense, Vol. III.)
- 42 Epiktetos, *Fragman* 8 (134). *Fragments*, (W.A. Oldfather, p. 448)
- Stobaios, *Anthologium*, IV. 44. 60. (C. Wachsmuth & O. Hense, Vol. III.)
- 43 Epiktetos, *Dissertationes*, I. 1. 26. *Discourses I-II*, (W.A. Oldfather, p. 12-4).
- 44 Epiktetos, *Dissertationes*, I. 7. 30-3. *Discourses I-II*, (W.A. Oldfather, p. 56)
- 45 Epiktetos, *Dissertationes*, I. 9. 29-31. *Discourses I-II*, (W.A. Oldfather, p. 70)
- 46 Epiktetos, *Dissertationes*, III. 6. 9-10. *Discourses III-IV*, (W.A. Oldfather, p. 48)
- 47 Epiktetos, *Dissertationes*, III. 15. 14. *Discourses III-IV*, (W.A. Oldfather, p. 104)
- 48 Epiktetos, *Dissertationes*, III. 23. 29. *Discourses III-IV*, (W.A. Oldfather, p.178-80)
- 49 Aulus Gellius, *Noctes Atticae*, V. 1. *The Attic Nights*, Vol I. (J. C. Rolfe, p. 380-4)
- 50 Aulus Gellius, *Noctes Atticae*, IX. 2. 8. *The Attic Nights*, Vol II. (J. C. Rolfe, p. 157)
- 51 Aulus Gellius, *Noctes Atticae*, XVI. 1. *The Attic Nights*, Vol III. (J. C. Rolfe, p. 130-1)
- 52 Aulus Gellius, *Noctes Atticae*, XVIII. 2.1. *The Attic Nights*, Vol III. (J. C. Rolfe, p. 297)
- 53 Aelius Aristides, *Orationes* LII. *Quae supersunt omnia* Vol II. (B. Keil, p. 467)

MEKTUPLAR

- 54 *Codex Mazarineus*, 611a. *Epistolographi Graeci*, (R. Hercher, p. 401-4)
- 55 Philostratos, *Apollon. vit.* IV. 46. *Flavii Philostrati Opera*, Vol 1. (C. L. Kayser, p. 85)

Kaynakça

- Aeschylus. (2009). *Persians. Seven against Thebes. Suppliants. Prometheus Bound.* (A. H. Sommerstein. Ed. & Trans.). Cambridge: Harvard University Press.
- Apollodorus. (1921). *The Library, Volume I: Books 1-3.9.* (J. G. Frazer. Trans.). Cambridge: Harvard University Press.
- Aristides, A. (1898). *Quae Supersunt Omnia: Volume II.* (B. Keil. Ed.). Berolini: Weidmann.
- Aristotle. (1932). *Politics.* (H. Rackham. Trans.). Cambridge: Harvard University Press.
- Arnold, E. V. (1911). *Roman Stoicism.* Cambridge: Cambridge University Press.
- Aurelius, M. (2004). *Düşünceler.* (Ş. Karadeniz. Çev.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Bekker, I. (1854). *Suidae Lexicon.* Berolini: typis et impensis G. Reimeri.
- Bücheler, F. (1898). "Spartiatius", *Rheinisches Museum für Philologie, Neue Folge*, 53. Bd. 166-167.
- Cartledge, P. & A. Spawforth. (2002). *Hellenistic and Roman Sparta: A Tale of Two Cities.* London: Routledge.
- Cicero, M. T. (1914). *On Ends.* (H. Rackham. Trans.). Cambridge: Harvard University Press.
- _____. (1928). *On the Republic. On the Laws.* (C. W. Keyes. Trans.). Cambridge: Harvard University Press.
- _____. (1945). *Tusculan Disputations.* (J. E. King. Trans.). Cambridge: Harvard University Press.
- _____. (2012). *Stoacıların Paradoksları.* (S. G. Kalaycıoğulları & C. Keyinci. Çev.). Ankara: İmge Kitabevi.
- Clemens. (1779). *Sanctorum Patrum Opera Polemica de Veritate Religionis Christianæ. vol. 5: Clementis Alexandrini opera quae extant,* (T. Flavius. Ed.). Wirceburgi: Ex Officina Libraria Staheliana.

- Columella. (1941). *On Agriculture, Volume I: Books 1-4*. (H. B. Ash. Trans.). Cambridge: Harvard University Press.
- Demosthenes. (1903). *Demosthenis Orationes*. (S. H. Butcher & W. Rennie. Eds.). Oxonii: E Typographeo Clarendoniano.
- Duebner (1843). *Scholia In Aristophanis Ranas*, Paris:
- Epictetus. (1928). *Discourses Books 3-4, Fragments the Encheiridion*. (W.A. Oldfather. Trans.). Cambridge: Harvard University Press.
- _____. (1998). *Discourses Books 1-2*. (W. A. Oldfather. Trans.). Cambridge: Harvard University Press.
- Euripides. (1938). *The Complete Greek Drama*. (W. J. Oates & E. O'Neill. Eds.). New York. Random House.
- _____. (1994). *Cyclops. Alcestis. Medea*. (D. Kovacs. Trans. & Ed.). Cambridge: Harvard University Press.
- Gellius, A. (1927). *Attic Nights Volume I: Books 1-5*. (J. C. Rolfe. Trans.). Cambridge: Harvard University Press.
- _____. (1927). *Attic Nights Volume II: Books 6-13*. (J. C. Rolfe. Trans.). Cambridge: Harvard University Press.
- _____. (1927). *Attic Nights Volume III: Books 14-20*. (J. C. Rolfe. Trans.). Cambridge: Harvard University Press.
- Giannantoni, G. (1990). *Socratis et Socraticorum Reliquiae. Collegit, disposuit, apparatibus notisque instruxit. G.G. (Collana Elenchos, XVIII)*. Napoli: Bibliopolis.
- Hercher, R. (1871). *Epistolographi Græci*. Paris: Firmin Didot.
- Hirzel, R. (1895). *Der Dialog: Ein literarhistorischer Versuch Volume II*. Leipzig: Verlag Von. S. Hirzel.
- Homer. (1919). *Odyssey, Volume I: Books 1-12*. (A. T. Murray. Trans.). Cambridge: Harvard University Press.
- _____. (1919). *Odyssey, Volume II: Books 13-24*. (A. T. Murray. Trans.). Cambridge: Harvard University Press.

- _____. (1924). *Iliad, Volume I: Books 1-12*. (A. T. Murray. Trans.). Cambridge: Harvard University Press.
- _____. (1925). *Iliad, Volume II: Books 13-24*. (A. T. Murray. Trans.). Cambridge: Harvard University Press.
- Isocrates. (1929). *On the Peace. Areopagiticus. Against the Sophists. Antidosis. Panathenaicus*. (G. Norlin. Trans.). Cambridge: Harvard University Press.
- Kennell, N. (2010). *Spartans: A New History*. UK: Wiley-Blackwell.
- Lactantius. (1890). "A Treatise on the Anger of God" in *The Writings of the Fathers down to A. D. 325 The Ante-Nicene Fathers Vol VII*. (A. Roberts & J. Donaldson. Trans.). New York: The Christian Literature Company.
- Laertius, D. (1925). *Lives of Eminent Philosophers 6-10*. (R. D. Hicks. Trans.). Cambridge: Harvard University Press.
- _____. (1972). *Lives of Eminent Philosophers Books 1-5*. (R. D. Hicks. Trans.). Cambridge: Harvard University Press.
- Lucian. (1915). *Works*. (A. M. Harmon. Trans.). London: William Heinemann Ltd.
- Lutz, C. E. (1947). "Musonius Rufus 'the Roman Socrates'," *Yale Classical Studies*. 10: 32-147, New Haven: Yale University Press.
- Nauck, A. (1892). *Tragicorum Graecorum Fragmenta*. Lipsiae: B.G. Teubner.
- Maximus, V. (2000). *Memorable Doings and Sayings, Volume II: Books 6-9*. (D. R. S. Bailey. Trans. & Ed.). Cambridge: Harvard University Press.
- Musonius, R. (1822). *C. Musonii Rufi, Philosophi Stoici, Reliquiae Et Apophthegmata*. (J. V. Peerlkamp. Ed.). Harleml: Loos.
- _____. (1905). *C. Musonii Rufi Reliquiae*, (O. Hense. Ed.). Leipzig: Teubner.
- _____. (2011). *Musonius Rufus: Lectures & Sayings*. (C. King. Trans. & W. B. Irvine. Ed.). United States: Createspace.

- Origen. (1967). *Contra Celsum*. (M. Borret. Ed.). Paris: Les Editions du Cerf.
- Parker, C. P. (1896). "Musonius: the Etruscan", *Harvard Studies in Classical Philology* VII, p. 123-37.
- Philo. (1935). *On Abraham. On Joseph. On Moses*. (F. H. Colson. Trans.). Cambridge: Harvard University Press.
- Philostratus. (1870). *Flavii Philostrati Opera, Vol 1*. (C. L. Kayser. Ed.). B. G. Teubneri: Lipsiae.
- _____. (2005). *Apollonius of Tyana, Volume I: Life of Apollonius of Tyana, Books 1-4*. (C. P. Jones. Trans. & Ed.). Cambridge: Harvard University Press.
- Platon. (1903). *Platonis Opera*. (J. Burnet. Ed.). Oxford: Oxford University Press.
- _____. (2001). *Protogoras*. (N. Ş. Kösemihal. Çev.). İstanbul: Sosyal Yayınları.
- _____. (2018). *Sokrates'in Savunması*. (E. Gören. Çev.). İstanbul: Alfa Yayınları.
- Pliny. (1942). *Natural History, Volume II: Books 3-7*. (H. Rackham. Trans.). Cambridge: Harvard University Press.
- Plutarch. (1914). *Lives, Volume I: Theseus and Romulus. Lycurgus and Numa. Solon and Publicola*. (B. Perrin. Trans.). Cambridge: Harvard University Press.
- _____. (1918). *Lives, Volume VI: Dion and Brutus. Timoleon and Aemilius Paulus*. (B. Perrin. Trans.). Cambridge: Harvard University Press.
- _____. (1926). *Lives, Volume XI: Aratus. Artaxerxes. Galba. Otho*. (B. Perrin. Trans.). Cambridge: Harvard University Press.
- _____. (1927). *Moralia, Volume I*. (F. C. Babbitt. Trans.). Cambridge: Harvard University Press.
- _____. (1931). *Moralia, Volume III*. (F. C. Babbitt. Trans.). Cambridge: Harvard University Press.

- _____. (1936). *Moralia, Volume X*. (H. N. Fowler. Trans.). Cambridge: Harvard University Press.
- _____. (1939). *Moralia, Volume VI*. (W. C. Helmbold. Trans.). Cambridge: Harvard University Press.
- _____. (1959). *Moralia, Volume VII*. (P. H. De Lacy & B. Einarson. Trans.). Cambridge: Harvard University Press.
- _____. (1976). *Moralia Volume XIII: Part 2*. (H. Cherniss. Trans.). Cambridge: Harvard University Press.
- Seneca, L. A. (1917). *Epistles 1-65*. (R. M. Gummere. Trans.). Cambridge: Harvard University Press.
- Sophocles. (1994). *Ajax. Electra. Oedipus Tyrannus*. (H. Lloyd-Jones. Ed. & Trans.). Cambridge: Harvard University Press.
- Stobaei, I. (1856). *Florilegium*. (A. Meineke. Ed.). Lipsiae: B.G. Teubner.
- _____. (1884). *Anthologium Volume I*. (C. Wachsmuth & O. Hense. Eds.). Berlin: Apud Weidmannos.
- _____. (1884). *Anthologium Volume II*. (C. Wachsmuth & O. Hense. Eds.). Berlin: Apud Weidmannos.
- _____. (1894). *Anthologium Volume III*. (C. Wachsmuth & O. Hense. Eds.). Berlin: Apud Weidmannos.
- _____. (1909). *Anthologium Volume IV*. (C. Wachsmuth & O. Hense. Eds.). Berlin: Apud Weidmannos.
- _____. (1912). *Anthologium Volume V*. (C. Wachsmuth & O. Hense. Eds.). Berlin: Apud Weidmannos.
- Suetonius. (1914). *Lives of the Caesars, Volume II*. (J. C. Rolfe. Trans.). Cambridge: Harvard University Press.
- Thucydides. (1919) *History of the Peloponnesian War, Volume I: Books 1-2*. (C. F. Smith. Trans.). Cambridge: Harvard University Press.
- Tyrtaeus & Solon & Theognis & Mimnermus. (1999). *Greek Elegiac Poetry: From the Seventh to the Fifth Centuries BC*. (D. E. Gerber. Trans. & Ed.). Cambridge: Harvard University Press.

Xenophon. (1914). *Xenophontis Opera Omnia Vol. 4*. (E. C. Marchant. Ed.). Oxford: Clarendon Press.

_____. (1971). *Xenophontis Opera Omnia Vol. 2*. (E. C. Marchant. Ed.). Oxford: Clarendon Press.

_____. (2013). *Memorabilia. Oeconomicus. Symposium. Apology*. (E. C. Marchant, & O. J. Todd. Trans.). Cambridge: Harvard University Press.

Antikçağ yazarları için Herakles, Odysseus ve Sokrates kadar önemli bir örnek olan Gaius Musonius Rufus (30-95), İmparatorluk Stoasının müstesna figürlerinden biridir. Roma Stoacılığının pratik felsefeyi yücelten yaklaşımı Musonius'un yaşamıyla tutarlı olan düşüncelerinde oldukça belirgindir ve belki de pratik felsefenin Stoacı zirvesi, bu büyük Romalıdır. Herhangi bir eser yazmayan, sözleri ve yaşamıyla felsefeye teşvik eden Musonius, karşılaştığı zorluklara karşı kayıtsızlığından ve düşüncesiyle tutarlı olan yaşamından ötürü çağdaşları tarafından "Romalı Sokrates" olarak çağırılmıştır.

Musonius'un düşünceleriyle ilgili bilginizin başlıca kaynağı, öğrencileri, çağdaşları ve ondan yüzyıllar sonra yaşamış bazı yazarların eserleridir. *Musonius Rufus'tan Kalanlar*'da onun düşüncelerini aktaran üç grup metin bir araya getirilmiştir: Öğrencisi Loukios'un kaleme aldığı düşünülen yirmi bir konuşma; Epiktetos, Plutarkhos, Aulus Gellius, Aristides ve Stobaios'ta bulunan otuz iki fragman ve bugün düzmece oldukları kesin olan iki mektup.

ISBN 978-605-196-637-3

cizgi
KİTAPÇI

www.cizgikitavebi.com
f t i /cizgikitavebi